

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Η μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους από την ίδρυσή της τον 9ο αιώνα απολάμβανε ειδικά προνόμια. Όποιο ζήτημα προέκυπτε, λυνόταν σε διμερές επίπεδο μεταξύ των αντιπροσώπων της Ιεράς Κοινότητας σε συνεννόηση με τον Οικουμενικό Πατριάρχη και εν συνεχεία με τον αυτοκράτορα ή τον σουλτάνο αργότερα. Όμως, μετά από εννιά αιώνες ζωής και για πρώτη φορά στην ιστορία του, το Άγιο Όρος έγινε ερήμην του αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε μια συνθήκη ειρήνης από μια Δύναμη με την οποία ουδέποτε είχε κάποια διπλωματική επαφή σε πολιτικό επίπεδο. Πρόκειται για τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774), με την οποία έληξε ο εξαιρετικός πόλεμος ανάμεσα στην τσαρική Ρωσία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Έκτοτε, η ρωσική διπλωματία άρχισε να εμπλέκεται στα ζητήματα της αθωνικής πολιτείας, στο πλαίσιο της πολιτικής του πανσλαβισμού. Την ίδια χρονική περίοδο, έπεσε και ο σπόρος του βουλγαρικού εθνικισμού. Ο Βούλγαρος άγιος Παΐσιος ο Χιλανδαρινός συνέγραψε τη *Σλαβοβουλγαρική Ιστορία*, προσπαθώντας να παρουσιάσει την ανωτερότητα των συμπατριωτών του έναντι των Ελλήνων, αλλά και όλων των Σλάβων.

Έναν αιώνα αργότερα, πολλά είχαν αλλάξει στην πολιτική σκηνή των Βαλκανίων. Είχε ιδρυθεί το νεοελληνικό κράτος, οι Ρώσοι είχαν ηττηθεί στον Κριμαϊκό Πόλεμο και η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να κλυδωνίζεται από επαναστατικά κινήματα. Τότε, η Αγία Πετρούπολη θεώρησε πως είχε έλθει το πλήρωμα του χρόνου για να ολοκληρώσει ό,τι είχε ξεκινήσει πριν από 100 χρόνια. «Πλημμύρισε» το Άγιο Όρος με χρυσάφι και καλογέρους υπόπτου προελεύσεως, επιχειρώντας να δημιουργήσει ένα σλαβικό προτεκτοράτο στη χερσόνησο του Άθω. Στο σχέδιό της βρήκε έρεισμα από τη Βουλγαρική Εξαρχία, η οποία αυτονομήθηκε δίχως τη σύμφωνη γνώμη του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τους Βαλκανικούς Πολέμους το Άγιο Όρος κάθε άλλο παρά γαλήνιο υπήρξε. Προέκυψαν ζητήματα όπως το Κελλιώτικο, το Γεωργιανό και των Ονοματολατρών, που πυροδότησαν τη βία και την αναρχία. Δολοφονίες, απαγωγές, αισχροκέρδεια, λήσταρχοι και εθνικιστικές ομάδες «άλωσαν» το Περιβόλι της Παναγιάς.

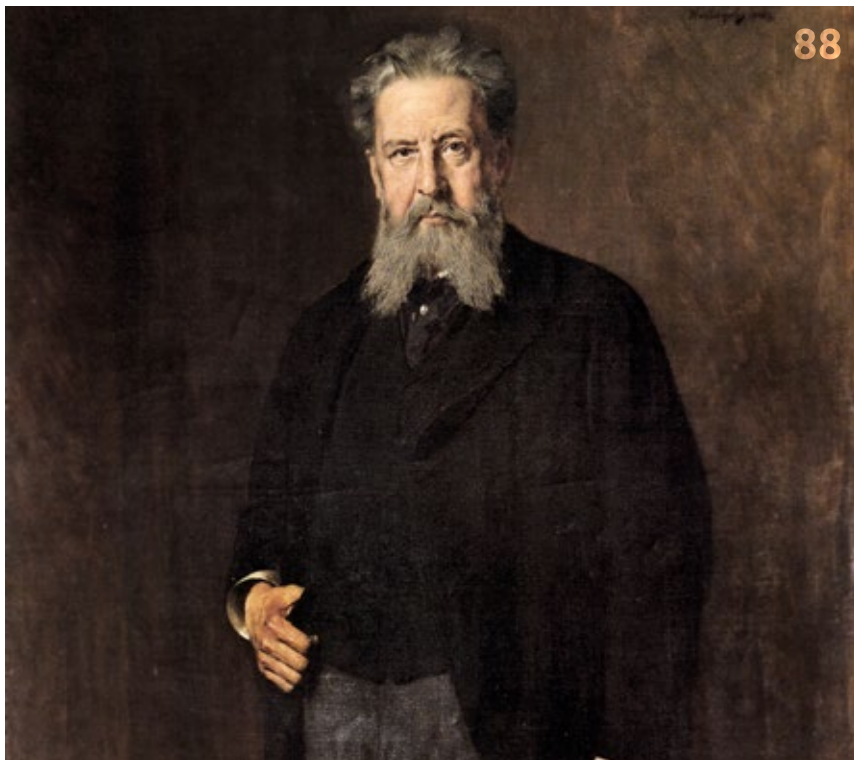
Το οριστικό τέλος στη ρωσική πολιτική διείσδυσης στον Άθω δόθηκε με την Οκτωβριανή Επανάσταση, οπότε οι άθεοι επαναστάτες έπαψαν να ενδιαφέρονται για τα εκκλησιαστικά ζητήματα. Με άλλα λόγια δηλαδή, οι μπολσεβίκοι κατά κάποιον τρόπο έσωσαν το Άγιο Όρος από τον πανσλαβισμό. Στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Σόφια θεώρησε ότι ήταν η ευκαιρία για την υλοποίηση της Μεγάλης Βουλγαρίας. Ωστόσο, όσο παράξενο και αν ηχεί, τα ναζιστικά στρατεύματα έσωσαν το Άγιο Όρος από τον εκβουλγαρισμό.

Κανένα ορθόδοξο έθνος δεν είναι διατεθειμένο να διακόψει τους δεσμούς του με την Αθωνική Πολιτεία. Ο χαρακτήρας του Αγίου Όρους είναι οικουμενικός και αποκλειστικά θρησκευτικός. Η οικουμενικότητα αυτή, όμως, έγινε η αφορμή για την αφύπνιση εθνικιστικών παθών, όταν η Εκκλησία χρησιμοποιήθηκε από την πολιτική. Όσο η τελευταία μπορεί να κινητοποιεί και να χρησιμοποιεί τις μάζες τόσο πιο ευάλωτη είναι στη μετατροπή της σε υποχείριο πολιτικών σκοπιμοτήτων. Η αρμονική συνύπαρξη της διαφορετικότητας μέσα στους κόλπους μίας χριστιανικής κοινοπολιτείας, όπως είναι το Άγιο Όρος, αποδείχτηκε ότι είναι εφικτή αλλά και πολλή δύσκολη συνάμα.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης

Εκδότης - Διευθυντής

- 6** Οι ναυτικές εκστρατείες του Περικλή
του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΚΕΧΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ
- 17** Η Ορθόδοξη Εκκλησία και το θρησκευτικό αίσθημα
κατά την Τουρκοκρατία και την Ελληνική Επανάσταση
του ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ
- 32** Εθνοφυλετισμός στο Άγιο Όρος
Στη δίνη του πανσλαβισμού
του ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ
- 46** Ο πόλεμος της Ιταλίας στη Λιβύη, 1911-1931
του ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΧΑΛΑΤΣΗ
- 56** Το επεισόδιο του Πετρισιού (1925)
του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΛΑΣΤΡΑ
- 68** Οι πρώτες μασονικές στοές στην Κύπρο
του ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

88 **Νικόλαος Δούμπας (1830-1900)**
Ένας άγνωστος ευεργέτης

ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑ

104 **Ποιοί είναι οι βάρβαροι;**

ΤΟΥ ΓΙΟΧΑΝ ΣΑΠΟΥΤΟ

111 **Το Γαλλικό ναυτικό στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο**
(ΜΕΡΟΣ Α')

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΥΡΙΑΖΗ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

120 **το Χθες ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ** ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ

122 **Επικαιρότητα & ΙΣΤΟΡΙΑ** ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΑΓΚΟΣ

124 **Βιβλία & ΙΣΤΟΡΙΑ** ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

128 **Σταυρόλεξο & ΙΣΤΟΡΙΑ** ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα (1968)

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ | ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ Μ.Ι.Κ.Ε.

Επιδάουρου 5, 182 33 Άγιος Ιωάννης Ρέντης Αττικής

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: +30 210 49.13.502 | FAX: +30 210 49.03.949 | EMAIL: info@istoria.gr

ΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ: www.istoria.gr | ISSN 1107-0285 | ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 233712

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμouτίης | dmoumoutis@istoria.gr

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Σίμωνος Πέτρας, λεγόμενη και Σιμωνόπετρα Παράγωγο του «Simonopetra Monastery.jpg» από τον Karayan74 με άδεια CC BY-SA 4.0

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιοδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CCRPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licenses/by/2.5/legalcode. Η σειρά με την οποία εμφανίζονται οι φωτογραφίες βγαίνει από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω.

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Σπυρίδων Πλουμιδίης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ:

Δ. Ν. Γεράκης, Μαρία Σαμπατακάκη

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Νίκος Βατόπουλος

ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Πώργος Βούλγαρης, αντεισαγγελέας Εφετών, δ.ν.΄

Πώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρος΄

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος Καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας΄

Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο΄

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους΄

Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου΄

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Κύπρου΄

Σπυρίδων Πλουμιδίης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Αθηνών΄

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου

Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών΄

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής,

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Ελένη Βαλεριάνου | evalerianou@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Τατιάνα Μοσχοπούλου tmoschoroulou@istoria.gr

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου info@istoria.gr

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Ευάγγελος Κωσταρέλης
ΤΗΛ. +30 210 49.13.502 | FAX 210 49.03.949

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα

ΤΗΛ. +30 210 36.11.880, +30 210 36.23.993

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

- ΕΚΠΤΩΣΗ 25%
- ΣΤΑΘΕΡΗ ΤΙΜΗ
ΓΙΑ 1 ΧΡΟΝΟ
- ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ
Η "ΙΣΤΟΡΙΑ" ΣΠΙΤΙ ΣΑΣ

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ &
ΕΝΤΥΠΗ + ΨΗΦΙΑΚΗ

	ΕΤΗΣΙΑ	6ΜΗΝΗ
ΕΛΛΑΔΑ	50 €	25
ΚΥΠΡΟΣ	100 €	50
ΕΥΡΩΠΗ	110 €	55
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	120 €	60

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται
ο ΦΠΑ και τα ταχυδρομικά έξοδα
Για κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση
δικαιούστε δωρεάν ψηφιακή εγγραφή

ΨΗΦΙΑΚΗ 35 €

Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr
E-MAIL: info@istoria.gr
210 49.13.502 | 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

Επιθυμώ η συνδρομή μου να ισχύει
από το τεύχος του μηνός

- ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
 ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ Τ.Κ.

ΠΟΛΗ ΧΩΡΑ

ΤΗΛ. EMAIL

Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
από το τεύχος του μηνός

- ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ Τ.Κ.

ΠΟΛΗ ΧΩΡΑ

ΤΗΛ. EMAIL

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

- Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ - ΑΡ.ΛΟΓ.: 190 004 88528
IBAN: GR36 0110 1900 0000 1900 0488 528
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ - ΑΡ.ΛΟΓ.: 5034 092163 075
IBAN: GR23 0172 0340 0050 3409 2163 075
- Στον δικτυακό τόπο της "ΙΣΤΟΡΙΑΣ"
Με χρήση κάρτας μέσω Τράπεζας Πειραιώς ή PayPal
- Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ
ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5
182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΟΙ ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΚΕΧΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Η πιο βαρυσήμαντη συνέπεια των Περσικών Πολέμων ήταν η εξέχουσα θέση που κατέλαβαν οι Αθηναίοι, λόγω των μεγάλων υπηρεσιών που προσέφεραν για την ελευθερία των Ελλήνων. Η επεκτατική δράση των Αθηναίων εκδηλώνεται με εκστρατείες, στρατιωτικές και ναυτικές, κατάκτησης ή καταστολής. Εξάλλου, η περιγραφή της «πεντηκονταετίας» από τον Θουκυδίδη δεν είναι παρά ένας μακρύς κατάλογος από στρατιωτικές επιχειρήσεις. Από την εξιστόρηση του Θουκυδίδη, συμπεραίνουμε πως το διακύβευμα κάθε μάχης είναι η θαλασσοκρατορία.

Ο Περικλής οραματίστηκε την πόλη των Αθηναίων ως την πρώτη δύναμη στον ελλαδικό χώρο, συνδυάζοντας την πολιτική και στρατιωτική του δραστηριότητα με ύψιστα πολιτιστικά επιτεύγματα. Ο Παρθενώνας ήταν από μόνος του ένα «άγαλμα» (προσφέρω κάτι στον θεό για να αγάλλεται, για να χαίρεται).

Η «πεντηκονταετία» και η εξέλιξη της Συμμαχίας

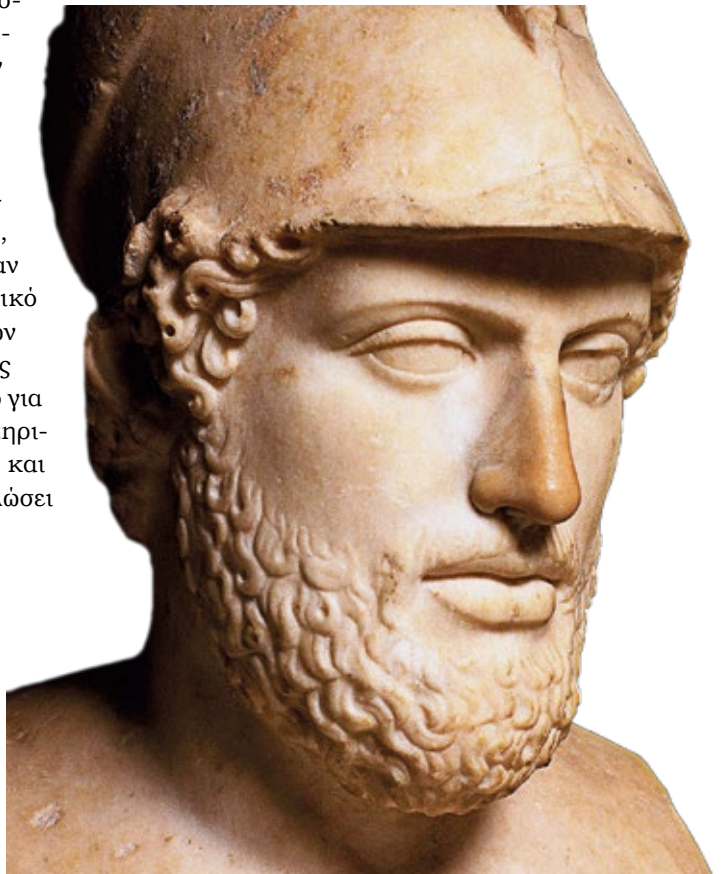
Οι αναφορές του Θουκυδίδη κατά την περίοδο της «πεντηκονταετίας», χρονολογικά από το 479 π.Χ. έως το 432 π.Χ., δεν εμπεριέχουν κανένα σχόλιο που να δηλώνει την κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ της Αθήνας και της Περσίας, παρότι καθίσταται σαφές πως δεν εκδηλώνεται άλλη επιθετική δράση εναντίον της Περσίας μετά την τελευταία εκστρατεία του Κίμωνα.

Οι σύμμαχοι της Αθήνας επιβαρυνόταν σε ετήσια βάση προκειμένου να καλυφθούν οι ναυτικές ανάγκες της συμμαχίας, αναγκάζοντας πολλούς από τους συμμάχους να αντικαταστήσουν τα πλοία με τα οποία συμμετείχαν, με την καταβολή χρηματικού φόρου. Αυτή η μεταβολή μείωσε αισθητά την ικανότητα των συμμάχων να εξεγερθούν αποτελεσματικά κατά των Αθηναίων. Ολόκληρη η Πεντηκονταετία έχει ως σκοπό της να εξηγήσει πώς η Αθήνα μετέτρεψε μια ομοσπονδία αυτόνομων συμμάχων σε μια «αυτοκρατορία», την οποία οι Αθηναίοι εξουσίαζαν όλο και πιο ηγεμονικά. Δηλωτικό της εξουσιαστικής αρχής των Αθηναίων στους συμμάχους τους αποτελεί το ενδεικτικό λεξιλόγιο για τους συμμάχους, όπως χαρακτηριστικά καλούνται ως «υπήκοοι» και ότι η Αθήνα τους έχει υποδουλώσει (*δουλούν*).

Ο Περικλής υπερηφανεύεται για την αθηναϊκή κυριαρχία, ακριβώς διότι αυτή ασκείται πάνω σε Έλληνες, υπήκοους δηλαδή πολιτισμένους, που κανονικά θα ήταν ανεξάρτητοι, και αυτό, σύμφωνα με τον Αθηναίο ηγέτη, αποτελεί ακόμη μεγαλύτερο τίτλο δόξας και τιμής για τους Αθηναίους.

Στο μεταξύ προηγήθηκε η μεταφορά του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα το 454 π.Χ., έπειτα από σχετική πρόταση των Σαμίων, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος. Η μεταφορά του ταμείου στην Αθήνα εξασφάλιζε στους Αθηναίους τη διαχείριση των συμμαχικών χρημάτων και επομένως άφθονα οικονομικά μέσα.

Μετά το 454 π.Χ. οι Αθηναίοι υποχρεώθηκαν να κρατήσουν με κάθε τρόπο τη συνοχή της συμμαχίας, εδραιώνοντας την «αρχή» τους, ενώ μετά τις τριακοντούεις σπονδές μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης επιχείρησαν να επιτύχουν την προσχώρηση ουδέτερων πόλεων στην Αθηναϊκή Συμμαχία, πράγμα που δεν το απέκλειαν οι σπονδές. Η αποτροπή και η καταστολή των εξεγέρσεων αποτελούσαν την επιτομή της αθηναϊκής πολιτικής.

Σύμφωνα με τις αναφορές του Διόδωρου Σικελιώτη, τερματίζονται οι εκθροπραξίες του περσικού κράτους με την Αθηναϊκή Συμμαχία το έτος 449 π.Χ. συμφωνία ειρήνευσης την οποία παρακίνησε ο βασιλιάς της Περσίας Αρταξέρξης Α' έπειτα από την ήττα των Περσών στην Κύπρο. Ακόμη κι αν πρόκειται για αναληθή αναφορά του Διόδωρου, περί συνθήκη ειρήνης με την Περσία, δεν πρέπει να χάσουμε την οπτική επαφή με το κύριο γεγονός, που ήταν πράγματι ότι ο πόλεμος τελείωσε. Η ειρήνη με την Περσία αποκαθιστούσε τις εμπορικές σχέσεις, ενισχύοντας σημαντικά την αθηναϊκή οικονομία, η οποία υπέστη σοβαρές ζημιές λόγω του διμέτρου πολέμου στον οποίο επιδόθηκαν οι Αθηναίοι.

Η σημασία και η εξέλιξη του αθηναϊκού στόλου

Η επικράτηση της οπλιτικής φάλαγγας στην πεδιάδα του Μαραθώνα δεν απέτρεψε λίγα χρόνια αργότερα την Εκκλησία του Δήμου να αποφασίσει την κατασκευή ενός στόλου 200 τριήρων, η καθεμία από τις οποίες επανδρωνόταν με 170 κωπηλάτες και με ένα ισχυρό απόσπασμα πεζοναυτών στο κατάστρωμα. Η υλοποίηση της απόφασης αυτής μετέτρεψε τους Αθηναίους σε ηγετική ναυτική δύναμη στον ελλαδικό χώρο. Οι αποκλεισμένοι από τη στρατιωτική υπηρεσία έως τότε θήτες με τη συμμετοχή τους αύξησαν υπέρμετρα τη στρατιωτική δύναμη των Αθηναίων. Επίσης οι πλοηγοί, οι αρχικωπηλάτες, οι πεντηκόνταρχοι, οι πρωρίτες και οι ναυπηγοί είναι κατ' ουσίαν αυτοί που αυξάνουν πλέον τη δύναμη της πόλης.

Η υπεροχή των Αθηναίων στη θάλασσα ήταν πλήρης στην αρχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Αυτό μαρτυρά η ποσότητα και ποιότητα υλικού, ο αριθμός και η εκγύμναση πληρωμάτων, καθώς και η εξειδικευμένη ναυτική τεχνική και τακτική. Από την αρχή του πολέμου οι Αθη-

ναίοι διέθεταν 300 έτοιμα πολεμικά πλοία, από τα οποία όσα δεν εκστράτευαν φυλάσσονταν στους νεώσοικους του Πειραιά, των οποίων η χωρητικότητα έφτανε τις 372 τριήρεις. Σε αυτό τον αριθμό θα πρέπει να προσθέσουμε και τη σημαντική συμβολή του συμμαχικού στόλου, ιδιαίτερα των Κερκυραίων με 60 πλοία, όσα περίπου και η Λέσβος, καθώς και η Χίος. Στον αντίποδα η Πελοποννησιακή Συμμαχία με δυσκολία κατόρθωσε να ναυπηγήσει 180 πλοία στην έναρξη του πολέμου.

Οι αυξημένοι χρηματικοί πόροι εξασφάλιζαν και τη διατήρηση ικανού στόλου. Η ναυτική υπεροχή των Αθηναίων στηριζόταν κυρίως στη δυνατότητά τους να ναυπηγούν και να συντηρούν πλοία, καθώς και να στρατολογούν πληρώματα έναντι αντιτίμου, αποτελούμενα από θήτες, μετοίκους, δούλους, καθώς και από άνδρες των συμμαχικών πόλεων. Το γεγονός πως και οι Αθηναίοι ναύτες πληρώνονταν, καθιστά ολόκληρο το ναυτικό «μισθωμένο», η κωπηλασία εξάλλου σε μια τριήρη ήταν αμειβόμενη εργασία για όλους, δίχως βέβαια να ισχύει η διατύπωση των Κορινθίων πως ο στόλος των Αθηναίων στελεωνόταν σε μεγάλο ποσοστό από ξένους.

Η δύναμη των Αθηναίων είναι ναυτική, ο μόνιμος στόχος της είναι ο έλεγχος της θάλασσας, ο «φυσικός» της χώρος είναι τα νησιά, το μέσον της είναι ο στόλος. Για τη συντήρηση του στόλου απαιτούνται χρήματα τα οποία τροφοδοτεί η συμμαχική εισφορά. Πρόκειται για ένα σύστημα με λογική συνοχή, όπου δεικνύει την έννοια και τον σκοπό της θαλασσοκρατορίας.

Λόγοι που κινητοποιούν εκστρατεία

Οι αιτίες που οι Αθηναίοι πολύ συχνά κινητοποιούσαν στόλο και 100 πλοίων, ποικίλλουν ανάλογα με την κάθε μορφή και αποστολή της εκστρατείας. Η επιθετική επεκτατική πολιτική των Αθηναίων

Με το έργο του Αισχύλου *Πέρσες*, χορηγός του οποίου είναι ο Περικλής, όπως ρητά δηλώνει ο ίδιος ο ποιητής, προδιαγράφεται η ναυτική παντοδυναμία των Αθηναίων, καθώς και η συμβολή τους στην ανεξαρτησία των Ελλήνων.

είχε αρχίσει δυναμικά ήδη από το δεύτερο τρίτο του 5ου αιώνα και κανείς Αθηναίος ηγέτης δεν μπορούσε να αγνοήσει αυτή τη δυναμική, αν ήθελε να κερδίσει τη λαϊκή υποστήριξη. Οι πολιτικοί άνδρες της περιόδου που εξετάζουμε διακατέχονται και εξωτερικεύουν μια κοινή πεποίθηση, αυτή της ηγεμονίας, η οποία αποτελεί ζήτημα ζωτικής σημασίας, μια εγγύηση της κοινωνικοπολιτικής σταθερότητας. Προς διατήρηση της «αρχής», οι σύμμαχοι έπρεπε, αν αυτό ήταν αναγκαίο, να υποτάσσονται με τη βία.

Έπειτα από το έτος 449 π.Χ., που το σηματοδοτεί συμβατικά η λεγόμενη Ειρήνη του Καλλία, η αθηναϊκή κυριαρχία έχασε κάθε έρεισμα που τη νομιμοποιούσε στα μάτια των συμμάχων της, με συνέπεια οι εξεγέρσεις των τελευταίων να πολλαπλασιάζονται, συνακόλουθα και οι εκστρατείες για την καταστολή τους.

Το όνομα του Περικλή συνδέθηκε στενά με την κατασταλτική πολιτική, καταπνίγοντας εξεγέρσεις συμμαχικών πόλεων χωρίς αναστολές, μερικές φορές με ιδιαίτερη σκληρότητα, προκειμένου να επαναφέρει τους συμμάχους στην «τάξη». Περίπου έναν αιώνα μετά τον θάνατο του Περικλή, ο Αθηναίος ρήτορας Λυκούργος μνημονεύει τον Αθηναίο ηγέτη για την επιτυχία του να υποτάξει πρωτίστως τη Σάμο, για την αποστασία της οποίας ο Θουκυδίδης αναφέρει πως κλόνησε σοβαρά την αθηναϊκή ηγεμονία, την Εύβοια και την Αίγινα. Χαρακτηριστικό αυτών των νικηφόρων εκστρατειών αποτελεί το γεγονός ότι αμφότεροι οι ηττημένοι ήταν απείθαρχα μέλη της Δηλιακής Συμμαχίας.

Οι Αθηναίοι μπορούσαν να κυριαρχήσουν στο Αιγαίο και πράγματι το κατόρθωσαν, διότι η θάλασσα απομόνωνε τις μικρές και μεσαίες πόλεις. Αλλά στις αρχές

Η Σαλαμίνα επρόκειτο να αποτελέσει το θεμέλιο της Δηλιακής Συμμαχίας, της Αθηναϊκής «Αυτοκρατορίας» και όλης της μεγαλοπρέπειας για την οποία έμεινε στην ιστορική μνήμη η Αθήνα του Περικλή («Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας», Κωνσταντίνος Βολανάκης, 1882, Αρχηγείο Ναυτικού). ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος αποτελεί επί της ουσίας την εξιστόρηση από τον Θουκυδίδη τού πως οι Αθηναίοι έχασαν τις ναυτικές δεξιότητες και την υπεροχή τους.

της δεκαετίας του 450 π.Χ. οι Αθηναίοι προσπαθούν να επεκταθούν, μέσω εκστρατειών, σε περιοχές όπου ήταν πολύ πιο δύσκολο να κυριαρχήσουν με ασφάλεια. Το ενδιαφέρον για τη «Δύση» δεν ήταν νέο για τους Αθηναίους. Δηλωτικό του ενδιαφέροντος είναι το γεγονός ότι ο Θεμιστοκλής, προσδιορίζοντας το επεκτατικό ενδιαφέρον της Αθήνας, ονόμασε τη μια του κόρη Ασία και την άλλη Ιταλία. Εκδηλώθηκε έμπρακτα μέσω της αρχικής συνθήκης που σύναψαν οι Αθηναίοι με την Εγέστα το 458/457 π.Χ., τους Λεοντίους και με το Ρήγιο στην Ιταλία το 433/432 π.Χ., καθώς και με την ίδρυση των Θουρίων το 444/443 π.Χ., γεγονότα που κινητοποίησαν οικονομικά κίνητρα, λαμβάνοντας υπόψη τα άφθονα αποθέματα ξυλείας της Ιταλίας.

Ναυτικές εκστρατείες όπως αυτή της Επιδαύρου το 430 π.Χ. από τον Περικλή ή ακόμη και η εγκατάσταση αθηναϊκής ναυτικής μοίρας στη Ναύπακτο, είχαν ως αποστολή την παρεμπόδιση του κορινθια-

κού εμπορίου στον Κρυσάιο Κόλπο. Το εμπόριο της Κορίνθου προς την «Ανατολή» περιορίστηκε ακόμη από τη δεκαετία του 460 π.Χ., έπειτα από την κατάληψη από τους Αθηναίους της Νίσαιας και της Τροιζήνας, καθώς και από την προσάρτηση των νησιών της Ζακύνθου και της Κεφαλληνίας, όπως επίσης η κατάληψη αρκετών θέσεων στον Κορινθιακό Κόλπο που πέτυχε ο Τολμίδης το 456/455 π.Χ. Την ανάπτυξη του εμπορίου διευκόλυνε επίσης η κατάκτηση, έπειτα από μακροχρόνια πολιορκία, των σφοδρών και μισητών αντιπάλων των Αθηναίων, των Αιγινητών το 456 π.Χ.

Η ανάγκη για την εισαγωγή σιτηρών, καθώς και ο καθορισμός της διανομής τους στους συμμάχους από τους Αθηναίους, ιδιαίτερα έπειτα από την καταστροφή στην Αίγυπτο το 454 π.Χ., έστρεψε την προσοχή των τελευταίων πρωτίστως στη «μακρινή Δύση» και εν συνεχεία σε έναν ακόμη σιτοβολώνα, σε αυτόν των περιοχών του Εύξεινου Πόντου. Η εμπορική

πολιτική του Περικλή τον οδήγησε το 437 π.Χ. στην εκστρατεία του Πόντου όπου αναμειχθηκε στη σφαίρα επιρροής του κράτους του Βοσπόρου, το οποίο ήλεγχε την εξαγωγή δημητριακών από τη νότια Ρωσία. Οι Αθηναίοι επιζητούσαν να διασφαλίσουν τους «δρόμους του σιταριού», ο Περικλής μοιάζει σαν να είχε την πρόθεση να κυριαρχήσει με το μέσο του εφοδιασμού σε σιτηρά, αν και κύριος σκοπός του ίδιου και των συμπολιτών του είναι ο πλουτισμός και όχι ο ανεφοδιασμός σε τακτά διαστήματα.

Η αποστολή εκστρατευτικού ναυτικού σώματος των Αθηναίων, προς ενίσχυση των Κερκυραίων και προς εκπλήρωση της συνθήκης επιμαχίας που σύναψαν αμφότεροι, είχε ως διακύβευμα την κυριαρχία στη δυτική θάλασσα. Οι Αθηναίοι αντιλαμβάνονται πως η Κέρκυρα βρισκόταν σε πολύ κατάλληλη θέση για ένα παράκτιο αρμένισμα προς την Ιταλία και τη Σικελία.

Η κυριαρχία των Αθηναίων σε νησιωτικές περιοχές, μέσω του στόλου και των ναυτικών εκστρατειών, υποχρεώνει να γίνονται ολοένα κατακτήσεις νέων νησιών, προκειμένου να επιτευχθεί ο έλεγχος στη θάλασσα. Γι' αυτό και ο αθηναϊκός επεκτατισμός είχε πάντοτε το βλέμμα του προς τη θάλασσα. Ο Θουκυδίδης, κάθε φορά που δείχνει τα πλεονεκτήματα μιας περιοχής για τους Αθηναίους, το κάνει μόνο για να συνδέσει αυτή την περιοχή με το συμφέρον της θαλασσοκρατίας των Αθηναίων.

Κίνητρα που κινητοποιούσαν σε εκστρατεία αποτελούσαν ακόμη η τιμωρία συμμαχικών πολέων ή η εγκατάσταση στην εξουσία φιλικά προσκείμενων προς τους Αθηναίους, προσώπων σε συμμαχικές πόλεις, επεμβαίνοντας άμεσα στο εσωτερικά τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ερμηνεία των εκστρατειών του Περικλή από τον Πλούταρχο, ο οποίος τις αποδίδει στην καταβολή στρατιωτικού μισθού, ως μέσο συντήρησης του λαού, όσων είχαν την ηλικία ή τη δύναμη, καθώς και για τον ασύντακτο λαό, εξασφαλίζοντάς τους παροχές, δίχως παράλληλα να μένουν άεργοι.

Ναυτικές εκστρατείες του Περικλή και «επί Περικλή»

Μαρτυρίες φανερώνουν πως η Εκκλησία του Δήμου έπρεπε να εγκρίνει τις ναυτικές εκστρατείες. Ωστόσο φαίνεται πολύ πιθανό ότι την απόφαση για την εκστρατεία στην Αίγυπτο την έλαβαν οι στρατηγοί που βρίσκονταν στην Κύπρο. Ο πόλεμος φυσικά εναντίον των Περσών συνεχιζόταν. Διακόσια αθηναϊκά και συμμαχικά πλοία εστάλησαν στην Κύπρο, όταν έλαβαν έκκληση για βοήθεια από τον βασιλιά της Λιβύης Ινάρω, που υποκίνησε επανάσταση στην Αίγυπτο κατά της Περσίας. Η εκστρατεία προς βοήθεια των Αιγυπτίων εκλήφθηκε και νομιμοποιήθηκε ως συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών,

ως εκπλήρωση δηλαδή του σκοπού της Συμμαχίας της Δήλου. Έπειτα από προσωρινές επιτυχίες των συμμαχικών δυνάμεων στο Δέλτα του Νείλου και έπειτα από ένα πόλεμο που διήρκεσε έξι χρόνια, η εκστρατεία τελείωσε με την καταστροφή του συμμαχικού στόλου, στον οποίο προστέθηκαν ακόμη πενήντα πλοία από την Αθήνα και τους συμμάχους, το 454 π.Χ. Ο Θουκυδίδης υποδηλώνει ότι και τα διακόσια πενήντα πλοία που στάλθηκαν στην Αίγυπτο μαζί με τα πληρώματα τους καταστράφηκαν, δηλωτικό της μεγάλης συμμαχικής ήττας.

Το 458 π.Χ. πραγματοποιήθηκε κοντά στην Αίγινα ναυμαχία Αιγινήτων και Αθηναίων. Οι τελευταίοι με αρχηγό τον Λεωκράτη του Στροίβου, επικράτησαν των Αιγινήτων, κυριεύοντας εβδομήντα πλοία τους. Η μεγάλη αυτή νίκη των Αθηναίων συνοδεύτηκε με απόβαση στο νησί της Αίγινας, πολιορκία της πόλεως, δήωση της υπαίθρου και θαλάσσιος αποκλεισμός του νησιού από τον αθηναϊκό στόλο.

Η αποπεράτωση των Μακρών Τειχών στην πόλη της Αθήνας, η οποία συντελέστηκε ως το τέλος του 457 π.Χ., αποτέλεσε βαρυσήμαντο γεγονός, δεδομένου πως οι Αθηναίοι ενισχύοντας την αμυντική τους θωράκιση σε μέγιστο βαθμό, μπορούσαν να στρέψουν με μεγαλύτερη ευχέρεια τη δραστηριότητά τους στη θάλασσα.

Οι χερσαίες εκστρατείες των προηγούμενων ετών εξάλειψαν την απειλή από τη Βοιωτία για τους Αθηναίους, αποδεδειγμένη μεγάλο μέρος του στόλου από την Αίγινα και αυτό τους παρέιχε τη δυνατότητα να αναλάβουν επιθετική δράση εναντίον αντιπάλων τους. Η απόφαση να διεξαχθούν οι πολεμικές επιχειρήσεις πλέον με έμφαση στη θάλασσα, υπαγορεύτηκε από τα πρόσφατα διδάγματα των Αθηναίων στα εδάφη της Τανάγρας, όπου η ομώνυμη μάχη προκάλεσε στους τελευταίους εκατόμβες θυμάτων. Οι Αθηναίοι εκμεταλλεύονται συστηματικά το στρατηγικό

πλεονέκτημα που τους προσφέρει η ισχύς του στόλου τους, σε συνάρτηση με την αντίστοιχη ναυτική αδυναμία των αντιπάλων τους. Επιτίθενται σε εκθρικές θέσεις μέσω θαλάσσιων δρόμων, αιφνιδιάζοντας τους αμυνόμενους, απομακρύνονται γρήγορα όταν πλησιάζει ισχυρό αντίπαλο στράτευμα και κινούνται κυρίως σε περιοχές όπου οι αντίπαλοι αδυνατούν να φτάσουν έγκαιρα και με ισχυρό δυναμικό, όπως κυρίως νησιωτικές περιοχές.

Ο Τολμίδης, Αθηναίος στρατηγός, είναι αυτός που εγκαινιάζει αυτή την επιθετική ναυτική πρωτοβουλία το 456 π.Χ., εξασφαλίζοντας με απόφαση της Εκκλησίας του Δήμου πενήντα τριήρεις και χίλιους οπλίτες, στους οποίους πρόσθεσε ακόμη τρεις χιλιάδες κατά την αναχώρησή του. Ο Τολμίδης κυριεύσε αρχικά την κωμόπολη Βοιαί, στο νοτιοανατολικό άκρο του Λακωνικού Κόλπου και το νησί Κύθηρα, όπου βρίσκεται ακριβώς απέναντι. Έπλευσε εν συνεχεία στη Μεθώνη (περίπου 8 χλμ. νότια του κόλπου της Σφακτηρίας, στο Μεσσηνιακό, το δυτικότερο ακρωτήριο της Πελοποννήσου), την κυριεύσε προσωρινά, αλλά ο στρατός των Λακεδαιμονίων που έσπευσε τον ανάγκασε να υποχωρήσει. Επιστρέφοντας στον Λακωνικό Κόλπο προέβη σε δήωση της πόλης του Γυθείου, όπου έκαψε και τα νεώρια (από το *νεωρός*, που σημαίνει πολεμικός λιμένας). Μετέπειτα συμπεριέλαβε στη Συμμαχία τις πόλεις της Ζακύνθου και της Κεφαλληνίας. Από την τελευταία, κινήθηκε προς τον Κορινθιακό, διέσχισε το στενό του Ρίου, όπου, σύμφωνα με μαρτυρίες, εγκατέστησε στη Ναύπακτο τους ηττημένους Μεσσηνίους από τους Σπαρτιάτες κατά τον λεγόμενο Γ' Μεσσηνιακό Πόλεμο και, τέλος, προσορμίστηκε στις Πηγές.

Ο Περικλής οδήγησε χίλιους Αθηναίους οπλίτες σε μια ναυτική εκστρατεία στον Κορινθιακό Κόλπο, το επόμενο έτος, δηλαδή το 455 π.Χ, η οποία άρχισε από τις Πηγές της Μεγαρίδας, όπου διαχειμάσε

Η μολυσματική ασθένεια υπήρξε καταστροφική για τους Αθηναίους, θέρισε πλήθη εξ αυτών, καθώς και κατοίκων της υπαίθρου της Αττικής, που σύμφωνα με το στρατηγικό σχέδιο που πρότεινε ο Περικλής και ενέκρινε η Εκκλησία του Δήμου είχαν συνωστιστεί στα τείχη της πόλεως. Αποδεκάτισε συνολικά το ένα τρίτο του πληθυσμού της Αττικής. Η ομαδική ταφή του Κεραμεικού.

ο στόλος του Τολμίδη, με πρώτο στόχο τις βόρειες ακτές της Πελοποννήσου κοντά στη Σικυώνα. Έπλευσε προς την Ακαρνανία, όπου κυριεύσε όλες τις πόλεις της περιοχής που βρίσκονταν στα δυτικά του Αχελώου, πολιορκώντας όμως ανεπιτυχώς τις Οινιάδες στο στόμιο του Αχελώου. Η επιρροή των Αθηναίων επεκτεινόταν δυτικότερα, σε μια περίοδο που συμβατικά χαρακτηρίζεται ως το απόγειο της ισχύος και της επιβολής των Αθηναίων στον ελλαδικό χώρο. Οι επιχειρήσεις του Περικλή στην ηπειρωτική Ελλάδα ανακόπηκαν από τις ειδήσεις συμφοράς που ερχόταν από το μέτωπο της Αιγύπτου. Με αρχηγό της εκστρατείας και πάλι τον Περικλή, δύο χρόνια αργότερα, στα οποία έχει μεσολαβήσει η καταστροφή στην Αίγυπτο, οι Αθηναίοι επιτίθενται με τον στόλο τους στον Κορινθιακό Κόλπο, την άνοιξη του 453 π.Χ. Χίλιοι οπλίτες που επέβαιναν σε εκατό πλοία, προχώρησαν προς το εσωτερικό της Σικυώνας, έδωσαν

νικηφόρα μάχη εναντίον των Σικυωνίων στη Νεμέα, στήνοντας τρόπαιο. Από την Αχαΐα ο Περικλής πέρασε στη βόρεια πλευρά του Κορινθιακού, παρέπλευσε τον Αχελώο, προχώρησε στην Ακαρνανία, και αφού λεηλάτησε αυτή τη φορά την περιοχή των Οινιάδων, επέστρεψε νικητής, επιβεβαιώνοντας τη ναυτική ισχύ των Αθηναίων σε μια περίοδο που η τελευταία αμφισβητούνταν. Από στρατηγική άποψη η πόλη των Οινιάδων ήταν σε εξαιρετική θέση επειδή ήλεγχε το δυτικό άκρο του Κορινθιακού Κόλπου.

Έπειτα από την ανάκληση του Κίμωνα από την εξορία πιθανώς το 453 π.Χ., ο υιός του μαραθωνομάχου στρατηγού Μιλτιάδη έλαβε το 450 π.Χ. διακόσιες αθηναϊκές και συμμαχικές τριήρεις και έπλευσε προς την Κύπρο. Συνεχίζοντας την επιθετική πολιτική του ο Κίμων κατά των Περσών, μένοντας πιστός στον ιδρυματικό προσανατολισμό της Συμμαχίας, κυριεύσε πιθανότατα το Μάριον και πολióρκησε

το Κίτιον, αποστέλλοντας παράλληλα και εξήντα τριήρεις στην Αίγυπτο κατά των Περσών, σε βοήθεια του Αμυρταίου. Έξω από τη Σαλαμίνα ο συμμαχικός στόλος και στρατός νίκησε τους Πέρσες, δίχως να βρίσκεται εν ζωή ο Κίμων, που διαφυλάχτηκε μυστικός ο προ ενός μηνός πριν από τη μάχη θανάτος του.

Εξασφάλιση σιτηρών

Ο Πλούταρχος περιέγραψε την εκστρατεία του Περικλή στον Εύξεινο Πόντο, ο οποίος με ένα μεγάλο στόλο, θαυμάσια οργανωμένο, κατ' ουσίαν περιορίστηκε στην επίδειξη του αθηναϊκού μεγαλείου και της αθηναϊκής ισχύος στους πέριξ βαρβάρους και στους βασιλείς τους. Ο Περικλής άφησε δεκατρία πλοία στη Σινώπη, υπό τις εντολές του Λάμαχου, ο οποίος εν συνεχεία βοήθησε στην εκδίωξη του τυράννου Τιμησίλεου προς όφελος των δημοκρατικών της πόλης, καταφεύγοντας ο τελευταίος στην Ολβία. Ηχηρό αποτέλεσμα της εκστρατείας στον Πόντο υπήρξε η απρόσκοπτη προμήθεια σιτηρών έκτοτε από τον Εύξεινο Πόντο έως και τον 4ο αιώνα π.Χ. Ο Περικλής πλέον με τις κινήσεις του διαφαίνεται πως προετοιμάζει την πόλη του και τη συνοχή της συμμαχίας για έναν επερχόμενο κίνδυνο.

«Νομιμοποιητική» επέκταση

Ο στρατηγός Φορμίωνας πιθανότατα το 439 π.Χ. έπλευσε με τριάντα πλοία στον κόμβο της Αμβρακίας, αναγκάζοντας τους Ακαρνάνες να συμμαχήσουν με τους Αθηναίους. Υπενθυμίζεται πως στο πλαίσιο των τριακοντούτων σπονδών ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες συμμαχίες, αυτή της Πελοποννησιακής και αυτή της Αθηναϊκής, δεν υπήρχε όρος που να αποτρέπει την επέμβαση σε ουδέτερη πόλη με σκοπό την εισχώρηση στην εκάστοτε συμμαχία, πράγμα που σημαίνει πως Αθηναίοι και Σπαρτιάτες όλη αυτή την περίοδο πράττουν «νομιμοποιητικά» στο πλαίσιο

των σπονδών. Επίσης, πληροφορίες που αντλούμε από τον Τίμαιο αναφέρουν εκστρατείες του αθηναϊκού στόλου το 435 π.Χ. και το 434 π.Χ., δίχως να γνωρίζουμε σε ποιο πολεμικό θέατρο, με ενδεχόμενο προορισμό τη Νεάπολη.

Εκστρατείες «αντιποίων»

Το 431 π.Χ., σύμφωνα με το σχέδιο του Περικλή, ο αθηναϊκός στόλος, σε αντίποινα για την εισβολή των Πελοποννησίων στην Αττική γη, εκστράτευσε λεηλατώντας τις ακτές της Λακωνίας επιστρατεύοντας μια αθηναϊκή μοίρα με εκατό πλοία. Περιέπλευσε την Πελοπόννησο, εκκινώντας την πορεία της εκστρατείας με επιδρομές στη νότια ακτή του Σαρωνικού Κόλπου. Πραγματοποιήθηκε επίθεση κατά της Μεσσηνιακής Μεθώνης και στην Ήλιδα, όπου τμήμα της αθηναϊκής δύναμης κατέλαβε το λιμάνι της Φειάς (βρισκόταν περίπου 9,5 χλμ. δυτικά του σημερινού Πύργου). Κύριος στόχος της εκστρατείας ήταν το στόμιο του Κορινθιακού Κόλπου και προς τούτο καταλύθηκε το κορινθιακό λιμάνι Σόλλιον, που παραδόθηκε στους Ακαρνάνες. Προσχώρησε εν συνεχεία στη συμμαχία η πόλη του Αστακού και η Κεφαλληνία. Οι επιτυχίες της ναυτικής εκστρατείας των Αθηναίων έθιξαν τα κυρίαρχα δικαιώματα της Κορίνθου.

Το 430 π.Χ. αθηναϊκή ναυτική δύναμη αποτελούμενη από εκατό πλοία, τα οποία ενισχύθηκαν από πενήντα πλοία που προήλθαν από τη Χίο και τη Λέσβο, φτάνοντας το αντίστοιχο μέγεθος των πλοίων που εκστράτευσε στη Σικελία το 415 π.Χ., όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης, τη χρησιμοποίησε ο Περικλής σε τρεις αποστολές. Η πρώτη κατά της Επιδαύρου, όπου οι τελευταίοι αντικρίζοντας την αθηναϊκή δύναμη δεν έκαναν προσπάθεια να διεξάγουν μάχη. Οι λεηλασίες συνεχίστηκαν προς νότο, σε μια σειρά πελοποννησιακών πόλεων, την Τροιζήνα, την Ερμιόνη και τις Αλιές (βρισκόταν στην περιοχή όπου

Τον Πελοποννησιακό Πόλεμο δεν τον επιδίωξε ο Περικλής, αλλά και δεν τον απέφυγε, όταν αυτός φαινόταν αναπόφευκτος, καθώς ο Αθηναίος πολιτικός δεν ήταν διατεθειμένος να δεχτεί μια οιαδήποτε ταπείνωση της πόλης του. Ο Περικλής κατηγορήθηκε από τους αντιπάλους του ως άνθρωπος του πολέμου, του ιμπεριαλισμού και της δημοκρατίας. Μόνο που για τους Αθηναίους, όλα αυτά συνδυάζονταν στην πολιτική τους δράση.

βρίσκεται σήμερα το Πόρτο Χέλι). Εν συνεχεία ο Περικλής λεηλάτησε την πόλη των Πρασιών (μια μικρή πόλη στην ανατολική ακτή της Λακωνίας, σημερινό Λεωνίδιο). Η ναυτική εκστρατεία του Περικλή στέφθηκε από επιτυχία. Τη διοίκηση του στόλου ανέλαβαν εν συνεχεία συνεργάτες του Περικλή, οδηγώντας τον στόλο στη Χαλκιδική, αποσκοπώντας στη λύση της πολιορκίας της Ποτιδαιας. Όμως ένα απρόοπτο γεγονός στάθηκε αιτία να ναυαγήσει το εκστρατευτικό σχέδιο. Πρόκειται για τον μεγάλο λοιμό που ξέσπασε στην Αθήνα, που διαδραμάτισε καιρίο ρόλο ώστε κατά τις ναυτικές εκστρατείες να απομακρύνονται περισσότεροι οπλίτες από την Αθήνα.

Το 429 π.Χ. παραδίδεται και λύεται η πολιορκία της Ποτιδαιας, και τον έλεγχο της πόλης τον αναλαμβάνουν χίλιοι Αθηναίοι. Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκαν μικρότερης κλίμακας αθηναϊκές

εκστρατείες σε θαλάσσια στενά, όπου μοίρα τριάντα πλοίων πέτυχε μικρή νίκη εναντίον της στρατιωτικής δύναμης των Λοκρών και εγκαθίδρυσε βάση στο παράκτιο νησί της Αταλάντης.

Επί Περικλή, λίγο πριν εκπνεύσει ο βίος του, η ναυτική εκστρατεία του Φορμίωνος είχε για τους Αθηναίους διπλή επιτυχία. Αφενός οι Πελοποννήσιοι προσπαθούσαν μάταια να διασπάσουν τον ασφυκτικό κλοιό στη θάλασσα της Ναυπάκτου και αφετέρου ο αθηναϊκός στόλος αποκλείοντας την Πελοπόννησο, οδήγησε σε αύξηση των τιμών των σιτηρών, εις βάρος των αντιπάλων τους. Ο αποκλεισμός αυτός έκανε αισθητό σε όλους τους Πελοποννήσιους πόσο επικίνδυνη αντίπαλος είναι η πόλη των Αθηναίων.

Από την ίδρυση της Δηλιακής Συμμαχίας, έως περίπου το 460 π.Χ., οι Αθηναίοι φρο-

ντίζουν να μην επεκτείνουν τις επιθετικές τους δραστηριότητες, σε σημείο που να διακυβεύεται επικίνδυνα η έκβαση της μάχης. Από το ανωτέρω χρονικό σημείο και έπειτα όμως, εμπλέκονται σε εξαντλητικούς πολέμους με ελληνικές πόλεις, παράλληλα με τις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Περσών, αναγκασμένοι πλέον να πολεμούν σε δύο μέτωπα, στην Ανατολική Μεσόγειο εναντίον των Περσών και στην κυρίως Ελλάδα εναντίον άλλων Ελλήνων. Οι λόγοι που ώθησαν τους Αθηναίους στους μετέπειτα πολέμους ήταν σαφώς ο ανταγωνισμός των δύο συμμαχιών, των δύο μεγάλων συνασπισμών του ελλαδικού χώρου, της Πελοποννησιακής και της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Ο ανταγωνισμός των δύο συμμαχιών και η συγκρουσιακή τους δράση ήταν πλήρης, τόσο σε οικονομικό και εμπορικό επίπεδο, όσο και σε στρατιωτικό και ιδεολογικό. Η Αθήνα προκαλούσε τον φόβο στους αντιπάλους της λόγω της ολοένα αυξανόμενης δύναμής της, αλλά και σταδιακά σε συμμάχους της, λόγω της ανάγκης της για διατήρησης της ηγεμονίας που απέκτησε.

Η υπεροχή της Πελοποννησιακής Συμμαχίας στην ξηρά διαμόρφωσε τα στρατηγικά σχέδια των Αθηναίων στην αρχή του Πελοποννησιακού Πολέμου, επιδιώκοντας να αποφύγουν μάχη επί εδάφους. Η Εκκλησία του Δήμου ενέκρινε το στρατηγικό σχέδιο του Περικλή που προέβλεπε τη συγκέντρωση του αττικού πληθυσμού στην ασφάλεια των Μακρών Τειχών και του στόλου της πόλης, που εξασφάλιζε τον ανεφοδιασμό των Αθηναίων. Οι ναυτικές εκστρατείες εναντίον της Πελοποννησιακής Συμμαχίας λειτουργούσαν ως αντίποινα στις εισβολές και στις λεηλασίες του στρατού των Λακεδαιμονίων, αποσκοπώντας στην αναπτέρωση του ηθικού των Αθηναίων και αντίστοιχη φθορά του ηθικού των αντιπάλων.

Η πόλη των Αθηναίων, σύμφωνα με τον Περικλή, όφειλε την ηγεμονία της, πέρα από τον ισχυρό της στόλο, σε αυτό που είναι η *πόλις*, που δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό που είναι οι ίδιοι οι Αθηναίοι, οι οποίοι επιθυμούν ολοένα και περισσότερα, και αυτό σύμφωνα με τον Θουκυδίδη φέρεται να προέρχεται από δύο βασικά συναισθήματα: την αγάπη για δράση και την ανάγκη του γοήτρου, των οποίων το πάθος συνδουλιζείται από την ευχαρίστηση που νιώθουν όταν τους θαυμάζουν, όταν η δύναμή τους αποδεικνύεται ανώτερη της φήμης τους. Οι Αθηναίοι αναγνωρίζονται ακόμη και από τους εκθρούς τους ως καινοτόμοι, νεωτεριστές, τολμηροί, ακαταπόνητοι, θαρραλέοι, αυτοί που θεωρούν τη θάλασσα σπιτι τους οπουδήποτε και οποτεδήποτε και την ησυχία της απραξίας μεγαλύτερη συμφορά από την επίπονη απασχόληση, ώστε θα 'λεγε κανείς ότι η φύση τους είναι να μην έχουν ούτε οι ίδιοι ησυχία ούτε τους άλλους να αφήνουν ήσυχους. Την ισχύ τους την οφείλουν στις συνήθειες, τους θεσμούς, στον τρόπο διακυβέρνησης και στα ήθη τους. Ο Περικλής συνδέει την ισχύ των Αθηναίων με αυτό που είναι οι ίδιοι οι Αθηναίοι.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A. Γεωργοπαπαδάκος, *Θουκυδίδη Ιστορία*, α' έκδ., εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1985.
- Αλ. Δεσποτόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ1, εκδ. Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1972.
- V. Azoulay, *Περικλής*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2015.
- D. M. Lewis, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, τόμ. 3, Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.
- H. Bengston, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1991.
- J. de Romilly, *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2000.

Ο Ελευθέριος Κεχρινόπουλος είναι ιστορικός

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ

Προτομή του επισκόπου Σαλώνων Ησαΐα στη μονή του Οσίου Λουκά.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΑΛΩΝΩΝ ΗΣΑΪΑΣ
ΓΕΡΝΗΘΗΚΕ ΤΟ 1779 ΣΤΗ ΔΕΣΦΙΝΑ
ΠΑΡΑΣΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΒΗΣΕ ΜΑΖΙΝΗ
ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑ ΠΛΑΥΡΗΣ
ΣΤΙΣ 23-4-1821 ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΑ
ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΣ ΥΠΕΡ ΒΟΗΘΩΝ
ΚΑΙ ΕΣΤΙΩΝ
Σ' ΑΥΤΗΝ ΕΑΡ ΤΗΝ ΝΕΡΗ ΜΟΝΗ
ΡΟΥ ΥΠΗΡΞΕ ΕΣΤΙΝ ΚΑΙ ΟΡΜΗΤΗ
ΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ Ο ΔΕΙΣΟ-
ΤΗΣ ΕΥΛΟΓΗΣ ΤΑ ΟΒΛΑ ΤΟΥ
ΞΕΣΗΚΗΘΟΥ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ
ΕΜΑΝΤΙΩΝ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Η ΠΡΟΤΟΜΗ ΑΝΕΓΕΡΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΤΩΝ
ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΔΕΣΦΙΝΙΩΤΩΝ
Ο ΗΣΑΪΑΣ ΣΕ ΕΜΒΕΙΣΗ ΤΙΜΗΣ
ΚΑΙ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΣΤΟΝ
ΙΩΝΕΓΕΡΤΗ ΠΕΡ ΑΡΧΗ
1932

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και ο Κλήρος κατά την Τουρκοκρατία

Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε αποτέλεσμα μιας εξελικτικής διαδικασίας που διαμορφώθηκε από πολλούς παράγοντες. Ένας από τους σημαντικότερους ήταν ο διαχωρισμός μεταξύ των χριστιανών ραγιάδων και των μουσουλμάνων κυριάρχων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η θρησκευτική διαφοροποίηση μεταξύ του χριστιανικού κόσμου των Βαλκανίων και της δυτικής Μικράς Ασίας (κληρονόμου της ελληνοχριστιανικής παράδοσης) και του ισλαμικού κόσμου της Μέσης Ανατολής και της Ανατολίας, είχε αποτελέσει σημαντικό παράγοντα της αντιπαράθεσης μεταξύ της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και των γειτονικών της ισλαμικών κρατών. Στο πλαίσιο αυτής της αντιπαράθεσης ιδιαίτερα οι Τούρκοι επιδίωκαν με ιδιαίτερο ζήλο να καθυποτάξουν τους χριστιανικούς πληθυσμούς όχι μόνο με στρατιωτικά αλλά και με θρησκευτικά μέσα. Ειδικότερα, τα

ανεκτικά θρησκευτικά τάγματα των μπεκτασήδων ή των ακολούθων του Τζελαλετίν Ρουμί, οι θρησκευτικές δοξασίες των οποίων είχαν αφομοιώσει στοιχεία του νεοπλατωνισμού και του χριστιανισμού (π.χ. τη λατρεία του αγίου Γεωργίου), αποτελούσαν μια «θρησκευτική γέφυρα» για τη μεταστροφή χριστιανών και τον προσηλυτισμό τους στο ισλάμ.

Η παρακμή του Βυζαντίου από τον 14ο αιώνα και εξής και η ακάθεκτη εξάπλωση των Οθωμανών, σε συνδυασμό με την προσηλυτιστική δράση των ισλαμικών θρησκευτικών ταγμάτων, είχαν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση μιας κρίσης ταυτότητας που υπέσκαψε τη διάθεση αντίστασης πολλών Βυζαντινών, που συνήθιζαν να αποδίδουν την αδυναμία τους έναντι των Τούρκων στις «αμαρτίες» τους. Ένας από τους λίγους τρόπους αποτελεσματικής θρησκευτικής αντίστασης που διέθεταν οι Έλληνες ήταν ο κατ'επίφαση εξισλαμισμός τους, με διατήρηση της χριστιανικής θρησκείας

Μπεκτασήδες μοναχοί. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Καλλιτεχνική απεικόνιση της συνάντησης του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ με τον Γεώργιο Σχολάριο (πατριάρχη Γεννάδιο Β΄).

και κρυφή άσκηση των λατρευτικών τους εθίμων. Το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού εκδηλώθηκε σε διάφορα σημεία των τουρκοκρατούμενων περιοχών και σε διαφορετικές περιόδους. Ιδιαίτερη ένταση γνώρισε στον Πόντο αλλά και σε άλλα σημεία της μικρασιατικής ενδοχώρας, όπως η Νεοκαισάρεια, η Ταρσός και η Καππαδοκία, όπου η παρουσία κρυπτοχριστιανών φαίνεται ότι συνδέεται και με την ύπαρξη καραμανλίδικων κειμένων (που καταγράφουν την τουρκική γλώσσα με το ελληνικό αλφάβητο). Κρυπτοχριστιανοί υπήρχαν επίσης στον Κύπρο (με την ονομασία λινοβάμβακοι), στην Κάρυστο, στα Δωδεκάνησα, ακόμη και στην Κωνσταντι-

νούπολη. Φαινόμενα κρυπτοχριστιανισμού αναφέρονται έως και τις αρχές του 20ού αιώνα.¹

Η Εκκλησία επέδειξε από την αρχή πνεύμα συγκατάβασης προς τους κρυπτοχριστιανούς. Σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο, «προς εκείνους που από τον φόβο των κακοποιήσεων δεν τολμούν να εκδηλωθούν ως Χριστιανοί στα φανερά, αλλά μόνο στα κρυφά, η Εκκλησία είναι επιεικής και προβαίνει σε κατ'οικονομίαν παραχωρήσεις: και αυτοί θα σωθούν αρκεί, κατά το δυνατόν, να προσπαθούν να τηρούν τις εντολές του Θεού. Οι εχθροί μπορεί να είναι κύριοι των Χριστιανών, αλλά όχι και των ψυχών τους και από την

απόφασή τους εξαρτάται, αν θα τηρήσουν το καλό ή όχι [...] Η κατάσταση αυτή όμως οδηγούσε αργά η γρήγορα προς τον μουσουλμανισμό, γιατί οι απόγονοι των κρυπτοχριστιανών, όσο περνούσαν οι γενεές, δεν αισθάνονταν επιτακτική την ανάγκη να μείνουν πιστοί στον χριστιανισμό και τελικά κατέληγαν να γίνουν ενσυνείδητοι μουσουλμάνοι».²

Κατά τη διαδικασία της ενσωμάτωσης των κατακτημένων ελληνικών περιοχών στο οθωμανικό σουλτανάτο, ο σουλτάνος Μωάμεθ Β' (1451-1488) αξιοποίησε τη μακράιωνα παρουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε αυτές αποβλέποντας στη συνεργασία των ιεραρχών της με σκοπό να εξασφαλίσει την παγίωση της υποταγής των ραγιάδων. Για τον σκοπό αυτό αναγνώρισε επίσημα το 1454 τον μοναχό Γεώργιο Σχολάριο ως πρώτο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως μετά την οθωμανική κατάκτηση (με την ονομασία Γεννάδιος Β') και ταυτόχρονα ως ηγέτη της θρησκευτικής κοινότητας όλων των Ορθόδοξων της οθωμανικής επικράτειας. Η αναγνώριση αυτή επισημοποιήθηκε με την παραχώρηση τόσο συμβολικών όσο και ουσιαστικών προνομίων, σύμφωνα με παλαιότερες προβλέψεις του εθιμικού ισλαμικού δικαίου. Στα συμβολικά προνόμια περιλαμβανόταν η παραχώρηση του ναού των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη ως πατριαρχικής έδρας, μιας επίχρυσης μίτρας και ενός ωραίου αλόγου, ενώ στα ουσιαστικά η απαλλαγή από την καταβολή φόρων (όρος πάντως ο οποίος αργότερα καταστρατηγήθηκε) και το αμετακίνητο του πατριάρχη και των διαδόχων του, όπως και γενικά των Ορθόδοξων αρχιερέων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές.

Παρόμοιες προβλέψεις ίσχυσαν αργότερα και για τα υπόλοιπα Ορθόδοξα πατριαρχεία της Ανατολής μετά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς των περιοχών στις οποίες έδρευαν. Έναντι αυτών των προνομίων όμως οι Ορθόδοξοι ιεράρχες ήταν

υποχρεωμένοι να εξασφαλίζουν την υποταγή του ποιμνίου τους στα κελεύσματα της οθωμανικής εξουσίας, με κυριότερο τη συμμόρφωση προς τις κάθε είδους δυσβάσταχτες ή και εξωφρενικές φορολογικές τους υποχρεώσεις. Οι διάδοχοι του Μωάμεθ πάντως δεν επιδείκνυαν πάντα την ίδια ανεκτικότητα προς τους διαδόχους του Γενναδίου και γενικότερα τους Ορθόδοξους ιεράρχες.

Τη θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας έναντι των οθωμανικών αρχών συνοψίζει εύστοχα ο Απόστολος Βακαλόπουλος: «*Η Εκκλησία αποβλέπει στη συνεννόηση με τον κατακτητή για να σώσει το ποιμνίο της και να διαφυλάξει την Ορθόδοξη πίστη και τα δόγματά της [...] Ο δρόμος όμως αυτός των συνεχών συνεννοήσεων και αναπροσανατολισμών προς τον κατακτητή, που εύκολα μετέπιπτε από την ανοχή στην αυθαιρεσία και από τη γενναιοψυχία στην καταπίεση [...], προσωρινά μόνον οικονομούσε τα πράγματα και δεν μπορούσε παρά να φέρνει συχνά σε δύσκολη θέση και να ποτίζει με πικρίες τους ηγέτες της Ορθοδοξίας»³. Ο ίδιος συγγραφέας τονίζει εξάλλου ότι: «*Οι κληρικοί εκπροσωπούν κυρίως την υπερεθνική, την "οικουμενική" αποστολή της Ορθοδοξίας. Μολαταύτα, υπάρχουν κληρικοί όπως ο Βησσαρίων, ιδίως όμως κατώτεροι [...] που κηρύσσουν την αντίσταση εναντίον των κατακτητών και πρωτοστατούν μάλιστα οι ίδιοι στην κίνηση αυτή. Αυτοί είναι τα στηρίγματα όχι μόνο της Ορθοδοξίας αλλά και του ελληνισμού. Γενικά το αγωνιστικό πνεύμα των κληρικών αυτών γίνεται ισχυρότερο, όσο περισσότερο συνειδητή γίνεται σ' αυτούς η έννοια του "Γένους", του ελληνικού έθνους, όσο περισσότερο δηλαδή κλίνουν προς τις εθνικές παραδόσεις».⁴**

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ορισμένοι κληρικοί υπερέβαιναν τον αυστηρά θεσμικό τους ρόλο και ετίθεντο επικεφαλής εξεγέρσεων με σκοπό την αποτίναξη του

Κέρινο ομοίωμα του Διονύσιου του Σκυλόσοφου από τον Παύλο Βρέλλη. ΔΕΞΙΑ: Προτομή του Θύμιου Βλαχάβα.

τουρκικού ζυγού. Τέτοιες εξεγέρσεις υποκινούσαν συνήθως πράκτορες ξένων Δυνάμεων που υπόσχονταν την παροχή βοήθειας από τις χώρες τους στο πλαίσιο κοινών αγώνων εναντίον των Οθωμανών. Τελικά όμως οι εξεγερμένοι εγκαταλείπονταν στην τύχη τους όταν οι ξένοι «προστάτες» τους έπαυαν να τους θεωρούν χρήσιμους για τα συμφέροντά τους, και οι ιερωμένοι που είχαν τεθεί επικεφαλής εξεγέρσεων στις περισσότερες περιπτώσεις έβρισκαν μαρτυρικό θάνατο.

Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο επίσκοπος Λαρίσης Διονύσιος ο Φιλόσοφος (τον οποίο οι Τούρκοι αποκάλεσαν περιφρονητικά «Σκυλόσοφο»), στις αρχές του 17ου αιώνα, και ο ιερέας Θύμιος Βλαχάβας, επικεφαλής σώματος κλεφτών στις αρχές του 19ου αιώνα. Στα τέλη του 1600 ο Διονύσιος κήρυξε επανάσταση στη δυτική Θεσσαλία (στις περιοχές Τρικάλων και Αγράφων) δίνοντας πίστη σε

υποσχέσεις βοήθειας από τον βασιλέα της Ισπανίας Φίλιππο Γ'. Την επανάσταση αυτή υποστήριξαν και άλλοι τοπικοί ιερωμένοι, αλλά οι Τούρκοι την κατέστειλαν εύκολα μετά από δύο μήνες. Στη συνέχεια ο Διονύσιος καθαιρέθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και αναζήτησε καταφύγιο στη Νεάπολη της Ιταλίας (τότε υπό ισπανική κυριαρχία). Το 1611 επέστρεψε κρυφά στη Θεσπρωτία και τον Σεπτέμβριο κήρυξε νέα επανάσταση που αρχικά αιφνιδίασε τους Τούρκους. Υπό την ηγεσία του χίλιοι πρόχειρα εξοπλισμένοι επαναστάτες προέλασαν μέχρι τα Ιωάννινα και κατέλαβαν την κάτω πόλη. Οι Τούρκοι όμως αντεπιτέθηκαν από το φρούριο, διέλυσαν τον άτακτο στρατό των επαναστατών και συνέλαβαν τον Διονύσιο, ο οποίος υπέστη μαρτυρικό θάνατο: γδάρθηκε ζωντανός και το δέρμα του παραγεμίστηκε με άχυρα και στάλθηκε ως τρόπαιο στην Κωνσταντινούπολη.

Παρόμοια κατάληξη είχε και η επαναστατική δράση του παπα-Θύμιου Βλαχάβα, το 1808. Ο Βλαχάβας είχε συμπράξει λίγο νωρίτερα με τον περιφήμο Νικοτσάρα και άλλους κλέφτες της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, ενισχύοντας τον ρωσικό στόλο υπό τον ναύαρχο Σενιάβιν, ο οποίος

δρούσε τότε στο Αιγαίο εναντίον των Τούρκων. Μετά την αποχώρηση του Σενιάβιν και τον ηρωικό θάνατο του Νικοτσάρα, ο Βλαχάβας προσπάθησε να οργανώσει γενική εξέγερση των κλεφταρματολών του Ολύμπου και των Αγράφων εναντίον της τυραννίας του Αλή πασά και των Αλβανών

Ο απαγχονισμός του νεομάρτυρα Αργυρίου από την Επανωμή. ΚΑΤΩ. Ο νεομάρτυρας Θεόφιλος από τη Χίο. ΔΕΞΙΑ: Βαλαάδες των Γρεβενών.

τοποτηρητών του. Οι δυνάμεις όμως του Αλή κατόρθωσαν να νικήσουν τα σώματα του Βλαχάβα το ένα μετά το άλλο και να συλλάβουν τον ίδιο με ψεύτικες υποσχέσεις αμνηστίας. Το τέλος του Βλαχάβα υπήρξε επίσης τραγικό. Ο Αλή πασάς τον κράτησε αιχμάλωτο επί τρεις μήνες πιέζοντάς τον να ομολογήσει τους αφανείς υποστηρικτές του, για να τον σκοτώσει τελικά μετά από φρικτά βασανιστήρια, όταν εκείνος αρνήθηκε να υποκύψει.

Το θρησκευτικό φρόνημα των Ελλήνων και ο ρόλος του Ορθόδοξου Κλήρου στην πνευματική αφύπνιση των ραγιάδων

Παρά τον θρησκευτικό φανατισμό των γαζήδων (πολεμιστών της πίστης) που είχαν θεμελιώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Οθωμανοί ποτέ δεν επιδίωξαν να εξισλαμίσουν ολοκληρωτικά τους αλλόθρησκους υπηκόους τους, οι οποίοι αποτελούσαν τη σημαντικότερη κατηγορία φορολογουμένων. Οι οθωμανικές αρχές όμως πάντα ευνοούσαν μεμονωμένους και περιστασιακούς εξισλαμισμούς για λόγους γοήτρου, δηλαδή ως ενδείξεις ανωτερότητας του ισλάμ έναντι του χριστιανισμού στην αντίληψη τόσο των μουσουλμάνων όσο και των αλλόθρησκων.

Υπό τις συνθήκες σκληρής δουλειάς που επικρατούσαν ιδίως στην ύπαιθρο, η επίδραση επιλεκτικών εξισλαμισμών μπορούσε να δράσει καταλυτικά ως προς τον θρησκευτικό προσανατολισμό ευρύτερων πληθυσμιακών ομάδων. Οι Πομάκοι της Ροδόπης τον 17ο αιώνα προσηλυτίστηκαν ομαδικά στο ισλάμ μετά από την άσκηση έντονων πιέσεων από τους Τούρκους. Αντίστοιχα, στην περιοχή των Γρεβενών είναι γνωστή η περίπτωση των βαλαάδων, εξισλαμισμένων Ελλήνων οι οποίοι γνώριζαν ελάχιστα το ισλάμ και την τουρκική γλώσσα και τηρούσαν πολλά χριστιανικά έθιμα. Ένας από τους παράγοντες που απέτρεψαν τους μαζικούς προσηλυτι-

σμούς ήταν το φωτεινό παράδειγμα των νεομαρτύρων, οι οποίοι προτιμούσαν να υποστούν βασανιστικό θάνατο παρά να αλλαξοπιστήσουν διά της βίας. Υπ' αυτή την έννοια αποτέλεσαν στυλοβάτες της χριστιανικής πίστης μεταξύ των συμπατριωτών τους, συντελώντας παράλληλα και στη διάσωση της ελληνικής τους συνείδησης.

Οι νεομάρτυρες ήταν συνήθως νεαρά άτομα λαϊκής καταγωγής. Διέθεταν μικρή παιδεία και εργάζονταν ως χειρώνακτες, γι' αυτό και αποτελούσαν δυνητικά εύκολους στόχους προσηλυτισμού. Η επιβράβευσή τους, εάν αλλαξοπιστούσαν, θα ήταν η κοινωνική τους άνοδος και αναγνώριση. Αντίθετα, η άρνησή τους να υποκύψουν σε μια τέτοια σαγήνη είχε ως κατάληξη τα βασανιστήρια και τον μαρτυρικό τους θάνατο. Υπ' αυτή την έννοια, η ακλόνητη πίστη τους τους καθιστούσε στα μάτια της Εκκλησίας και του απλού λαού υποδείγματα της πνευματικής υπεροχής του χριστιανισμού, με αποτέλεσμα την αγιοποίησή τους από τον λαό και την απόδοση θαυμάτων στα καθαγιασμένα λείψανά τους. Σύμφωνα με τον Μανώλη Βαρβούνη, «η αγιότητά τους αναγνωριζόταν από το δούλον Γένος αμέσως μετά το μαρτύριο, θάβονταν σε ναούς ή μονές, λατρεύονταν ως άγιοι και υπήρχε και ειδική εξόδιος ακολουθία, ποίημα του ιερομονάχου Νικηφόρου του Χίου, με τίτλο “Ακολουθία επικήδειος είτε επιτάφιος, ανώνυμος και κοινή εις πάντα νέον μάρτυρα”. Επίσημες πράξεις αγιοποιήσεως συνήθως δεν υφίστανται [...] και λόγω της δυσχερούς θέσης της Μεγάλης Εκκλησίας, αφού η εξωμοσία από το Ισλάμ τιμωρόνταν ως έγκλημα του κοινού ποινικού δικαίου, αλλά και εξαιτίας του ότι το αίμα που χυνόταν στο όνομα της πίστης στον Χριστό θεωρούνταν, σύμφωνα με πάγια χριστιανική πρακτική, αγιοποιητικό λούτρο που εξασφάλιζε αυτομάτως στον μάρτυρα τον στέφανο της αγιότητας».⁵ Ο ακρι-

βής αριθμός των νεομαρτύρων δεν είναι γνωστός. Διάφοροι ερευνητές μεταξύ του 18ου και του 20ού αιώνα τους έχουν υπολογίσει από 84 έως πάνω από χίλιους.

Παράλληλα, η Εκκλησία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας του υπόδουλου Γένους μέσω της συμμετοχής της στην απονομή του δικαίου και στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Η Εκκλησία ενθάρρυνε την παραπομπή των ποικίλων νομικών διαφορών μεταξύ των ραγιάδων σε διαιτησία κληρικών αντί των Τούρκων καδήδων. Γι' αυτό τον σκοπό διέσωσε και επεξεργάστηκε εκ νέου παλαιότερες νομικές συλλογές, οι οποίες την περίοδο αυτή έγιναν ευρύτερα γνωστές ως *νομοκάνονες*. Οι πιο διαδεδομένες ήταν τα έργα των Βυζαντινών νομικών Ματθαίου Βλάσταρη («Σύνταγμα κατά στοιχείον») και Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου («Εξάβιβλος»), όπως και ο Νομοκάνοντας του Μανουήλ Μαλαζού («πρωτότυπο» έργο του 16ου αιώνα).

Παράλληλα, πολλοί εκπρόσωποι του Κλήρου εντάχθηκαν επάξια στη χορεία των «δασκάλων του Γένους». Ιδιαίτερα κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας οι κληρικοί συγκαταλέγονταν στους ελάχιστους εγγράμματους μεταξύ των ραγιάδων. Την περίοδο αυτή γνώρισε διάδοση το «κρυφό σχολειό» σε αγροτικές και κοινωνικά καθυστερημένες περιοχές, κυρίως της ηπειρωτικής Ελλάδας, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν δύσκολες. Ουσιαστικά, η έννοια του κρυφού σχολείου παραπέμπει στα κατώτερα «σχολεία των κοινών γραμμάτων» που λειτουργούσαν άτυπα ήδη από τα χρόνια του Βυζαντίου και στα οποία δάσκαλοι με στοιχειώδεις γνώσεις (κυρίως ιερείς) δίδασκαν μικρές ομάδες παιδιών (κατά βάση αγοριών) το Ψαλτήρι, την Οκτώηχο, το Σύμβολο της Πίστεως, προσευχές και κατά περίπτωση και αποσπάσματα αρχαίων συγγραφέων. Η διδασκαλία αυτού του τύπου συνήθως πραγματοποιούνταν σε νάρθηκες εκκλη-

σιών.⁶ Σημαντικό γεγονός ως προς τη συμμετοχή της Εκκλησίας στην εκπαίδευση των ραγιάδων αποτέλεσε η σύνοδος του 1593, η οποία αποφάσισε να αναλάβουν οι κατά τόπους μητροπολίτες την ίδρυση σχολείων. Εξάλλου στον Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρι οφείλεται η πρώτη εγκατάσταση τυπογραφείου στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο (στην Κωνσταντινούπολη, το 1627-1628), που έδωσε μεγάλη ώθηση στην περαιτέρω ανάπτυξη της παιδείας μεταξύ των ραγιάδων.

Η συμμετοχή της επίσημης Εκκλησίας στην εκπαίδευση του Γένους εντάθηκε κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (18ος-19ος αιώνες), ενώ αποτυπώνεται ενδεικτικά στις περιπτώσεις μεταγενέστερων εμβληματικών σχολείων, όπως η Αθωνιάς Σχολή στο Άγιο Όρος (από το 1743), η Πατμιάς στην Πάτμο, η Σχολή Λειμώνος στο ομώνυμο μοναστήρι της Λέσβου, αλλά και η Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Στα σχολεία αυτού του τύπου, τα οποία γνώρισαν ανάπτυξη από τον 17ο αιώνα και εξής και έγιναν γνωστά με την ονομασία «φροντιστήρια» ή «σχολεία των ελληνικών μαθημάτων», δινόταν έμφαση σε μαθήματα εγκύκλιας εκπαίδευσης (γραμματική, συντακτικό, αρχαία ελληνικά κείμενα και κυρίως αριστοτελική φιλοσοφία). Ένας από τους διάσημους λογίους που δίδαξαν σε αυτά ήταν ο Αθηναίος νεοαριστοτελικός φιλόσοφος Θεόφιλος Κορυδαλλεύς, ο οποίος το 1640 χρίστηκε μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτας. Μαθητής του Κορυδαλλέα υπήρξε ο ιερέας και λόγιος Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός, ιδρυτής τον 17ο αιώνα σχολείων στο Μεσολόγγι, την Άρτα, το Αιτωλικό και κυρίως στα Άγραφα. Σχολιάζοντας τη συμβολή του Γιαννούλη, ο Κώστας Σαρδελής αναφέρει τα εξής: «*Οι Σχολές των Αγράφων χωρίζονται σε ανώτερης και κατώτερης "στοιχειώδους μορφώσεως". Στην πρώτη κατη-*

«Το κρυφό σχολειό» (έργο του Νικόλαου Γύζη).

γορία είναι του Καρπενησιού, των Βραγ-γιανών και της Φουρνάς. Στη δεύτερη της Αγίας Τριάδας, της Βράκας, του Προυσού, του Κεράσσοβου, της Τατάρνας, της Καστανιάς, του Νεοχωρίου του Τυμφρηστού. Στη σχολή του Καρπενησιού, που θεωρείται και η σπουδαιότερη ο Ευγένιος χρημάτισε διευθυντής της και διδάξε δεκαπεντέμιση, περίπου, χρόνια. Η συμβολή των Σχολών τούτων στη Νεοελληνική Αναγέννηση είναι ανυπολόγιστη κι ο δημιουργός τους κορυφαία λαοπαιδευτική μορφή της σκλαβωμένης Ρωμοσύνης». ⁷ Στην ίδια χορεία εντάσσονται κατά τα τελευταία προεπαναστατικά χρόνια ο ιερομόναχος φιλόσοφος Θεόφιλος Καΐρης, καθηγητής στο σχολείο των Κυδωνιών, και ο αρχιμανδρίτης Νεόφυτος Βάμβας, καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία και αργότερα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Άλλοι μορφωμένοι κληρικοί συνέβαλαν την ίδια περίοδο με τις φλογερές τους διδαχές και τα συγγράμματά τους στην τόνωση του Ορθόδοξου φρονήματος του λαού έναντι των προσηλυτιστικών κηρυγμάτων του καθολικισμού και της Μεταρ-

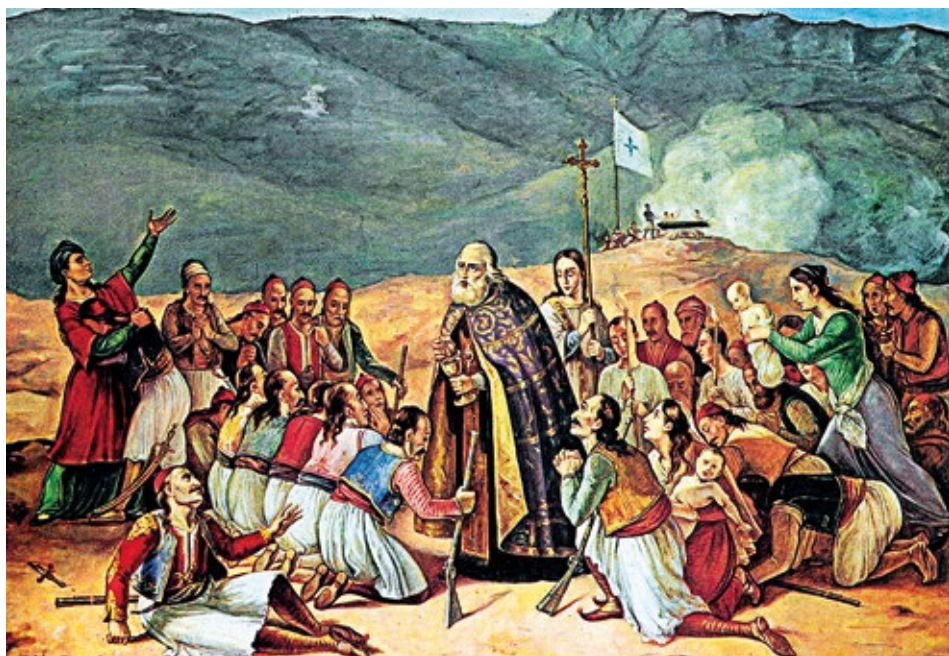
ρύθμισης. Τέτοιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος Πηγάς (τον 16ο αιώνα), ο ιεροκήρυκας Ηλίας Μηνιάτης (τον 17ο) και ο Ευγένιος Βούλγαρης, σχολάρχης μεταξύ άλλων της Αθωνιάδος και της Πατριαρχικής Σχολής (τον 18ο αιώνα), του οποίου η σκέψη χαρακτηρίζεται ως «ένα αμάλγαμα βυζαντινής χριστιανικής παράδοσης και δυτικού ανθρωπισμού». ⁸

Από όλους όμως τους κληρικούς που μόχθησαν να μορφώσουν τους ραγιάδες και να τονώσουν το φρόνημά τους, τη μεγαλύτερη αίσθηση προκάλεσε ο καλόγερος Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779), ο «Πατροκοσμάς» (όπως τον αποκαλούσε ο λαός), η δράση του οποίου συνέπεσε με μια από τις δυσκολότερες περιόδους στην ιστορία του υπόδουλου Γένους. Ο Κοσμάς είχε ταπεινή καταγωγή αλλά αξιόλογη μόρφωση, την οποία είχε αποκτήσει σπουδάζοντας στα σχολεία της ιδιαίτερης πατρίδας του και στην Αθωνιάδα Σχολή (όπου υπήρξε μαθητής του Ευγένιου Βούλγαρη). Διέθετε όμως το χάρισμα να απευθύνεται στον απλό λαό με τρόπο απλό, σαφή και

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός. ΔΕΞΙΑ: Προτομή του Ευγενίου Γιαννούλη.

ΚΑΤΩ: Ο επίσκοπος Ρωγών Ιωσήφ δίνει τη Θεία Κοινωνία σε Μεσολογγίτες κατά την Έξοδο του Μεσολογγίου.

εύληπτο που προκαλούσε αμέσως τον σεβασμό. Αφού έγινε μοναχός στο Άγιο Όρος, το 1760 έλαβε την άδεια από το Οικουμενικό Πατριαρχείο να πραγματοποιεί περιοδείες σε όλη την έκταση του ελληνικού χώρου, στο μεγαλύτερο μέρος του οποίου εξακολουθούσε να κυριαρχεί η αμάθεια. Το κήρυγμά του απέβλεπε στην αναστήλωση τόσο του θρησκευτικού όσο και του εθνικού φρονήματος των ακροατών του, γι' αυτό όπου πήγαινε ίδρυε σχολεία. Τα αποτελέσματα των προσπαθειών του έγιναν σύντομα αισθητά. Όπως αναφέρει ο Κώστας Σαρδελής: *«Όταν ο Σουλτάνος μετά την προδομένη επανάσταση των Ορλωφικών παίρνει την απάνθρωπη απόφαση να μεταφέρει όλους τους Έλληνες στη Βαβυλωνία και να κατοικήσει τον ελληνικό χώρο με αλλόφυλους, ο Πατριάρχης και οι πρεσβευτές των χριστιανικών δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη θα προτείνουν τον Πατροκοσμά να αναλάβει το έργο του κατευνασμού για να μη πραγματοποιήσει ο Σουλτάνος την απειλή του. Ο Σουλτάνος δέχεται κι ένας μεγάλος κίνδυνος για το Γένος απομακρύνεται οριστικά. Ολόκληρα χωριά που είχαν εξισλαμιστεί επανέρχονται στην Ορθοδοξία, χιλιάδες Έλληνες που μιλούσαν βλάχικα, που έχουν χάσει τον εθνισμό τους, ξαναμιλούσαν ελληνικά, ξαναγίνονται Έλληνες και πυκνώνουν τις τάξεις του σιωπηλού αγώνα για το ποθούμενο»*.⁹ Η εθναποστολική δράση του Κοσμά επεκτάθηκε από τα Επτάνησα και τις Κυκλάδες μέχρι τη Ρούμελη και τη Βόρειο Ήπειρο. Τελικά όμως τον οδήγησε σε μαρτυρικό θάνατο, στο Μπεράτι της Ηπείρου, μετά από διαβολές των Εβραίων της περιοχής προς τον τοπικό πασά, καθώς το κήρυγμά του έθιγε σοβαρά τα οικονομικά τους συμφέροντα. Παρά ταύτα, ακριβώς γι' αυτούς τους λόγους ο Κοσμάς καθιερώθηκε αμέσως στη συνείδηση του ελληνικού λαού ως άγιος, και εξακολουθεί να λατρεύεται ως τέτοιος έως σήμερα.

Η Εκκλησία και η Ορθοδοξία ως παράγοντες προετοιμασίας της Επανάστασης

Στα τέλη της δεύτερης δεκαετίας του 19ου αιώνα, παρά την υποχώρηση των φιλελεύθερων ιδεών στην Ευρώπη, στον ελληνικό χώρο είχαν ωριμάσει οι συνθήκες για την εκδήλωση ενός μαζικού επαναστατικού κινήματος. Η πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν πλέον πασιδήλη. Από την άλλη πλευρά, οι πνευματικές ζυμώσεις στον ελληνικό χώρο είχαν συμβάλει τόσο στην αναγέννηση της Ορθοδοξίας μέσω του κινήματος των κολλυβάδων όσο και στην ευρύτερη διασπορά των φιλελεύθερων ιδεών. Η ιδεολογική αντιπαράθεση των δύο αυτών ρευμάτων δεν ανέκοπτε την εντεινόμενη συλλογική διάθεση για επανάσταση. Τη συγκρότηση (υπό συνωμοτικές συνθήκες) αυτής της διάθεσης σε έναν πολιτικό φορέα αποπειράθηκαν να φέρουν σε πέρας διάφορες μυστικές οργανώσεις, η πιο επιτυχημένη από τις οποίες υπήρξε αναμφίβολα η Φιλική Εταιρεία. Η Φιλική Εταιρεία ιδρύθηκε από εμπόρους, μεταξύ των μελών της όμως βρίσκουμε και αρκετούς δραστήριους κληρικούς. Εξάλλου το λειτουργικό και τα σύμβολά της, παρά τις επιρροές τους από τη μασονία, περιλάμβαναν αρκετά χριστιανικά στοιχεία, η πρόσληψη των οποίων από τους προσήλυτους αναμφίβολα διευκόλυνε τη διάδοση των ιδεών της. Τέτοια στοιχεία ήταν π.χ. ο βαθμός του Ιερέα (ο τρίτος από τους επτά στην ιεραρχία της Εταιρείας), η ονομασία των προσηλυτιστών ως «αποστόλων» (αναφορά στους Αποστόλους του Χριστού) και των μελών ως «αδελφών», όπως και ο υποχρεωτικός όρκος των νέων μελών στο Ευαγγέλιο. Παράλληλα, ο όρκος που έδιναν οι Φιλικοί κατά την ένταξή τους στην Εταιρεία περιλάμβανε σαφή στοιχεία της χριστιανικής διδασκαλίας: *«Ορκίζομαι ενώπιον του αληθινού Θεού οικειοθελώς*

ὅτι θέλω εἶμαι ἐπὶ ζωῆς μου πιστός εἰς τὴν Ἐταιρείαν κατὰ πάντα [...] Ὁρκίζομαι νὰ προσέχω πάντοτε εἰς τὴν διαγωγὴν μου διὰ νὰ εἶμαι ἐνάρετος. Νὰ εὐλαβῶμαι τὴν Ἐρησκείαν μου, χωρὶς νὰ καταφρονῶ τὰς ἄλλας [...] Νὰ συμβουλευῶ καὶ νὰ συντρέχω τὸν ἀσθενή, τὸν δυστυχὴ καὶ τὸν ἀδύνατον. Νὰ σέβωμαι τὴν ἱεράν Δικαιοσύνην, τὰ ἔθιμα, τὰ Κριτήρια καὶ τοὺς Διοικητὰς τοῦ τόπου εἰς τὸν ὁποῖον διατρέβω».¹⁰ Επιπλέον, μεταξύ των κληρικών που διετέλεσαν μέλη της Εταιρείας οι πιο δραστήριοι ἦταν οἱ ἀρχιμανδριότες Νεόφυτος Βάμβας (δάσκαλος τοῦ Γένους, συνεργάτης τοῦ Κοραῆ καὶ προεπαναστατικὰ διευθυντὴς τῆς σχολῆς τῆς Χίου), Ἀνθίμος Γαζῆς (διευθυντὴς τῆς εφημερίδας *Λόγιος Ἐρμῆς* στὴ Βιέννη τὴν περίοδο 1811-1817) καὶ Γρηγόριος Δικαίος (ὁ γνωστός Παπαφλέσσας). Ἰδιαιτέρως οἱ τελευταῖοι ἀπέτελεσαν ἕναν ἀπὸ τοὺς πιο δραστήριους ἀποστόλους τῆς Εταιρείας, με συνωμοτικὴ δράση στὸ Αἶβαλί, τὴν Ὑδρα καὶ τὴν Πελοπόννησο. Συμμετέχοντας ὡς εκπρόσωπος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Εταιρείας Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη στὴ Σύνοδο τῆς Βοστίτσας (26-30 Ἰανουαρίου 1821), στὴν ὁποία συμμετείχαν οἱ Πελοποννήσιοι προεστοὶ καὶ κληρικοὶ ποὺ ἦταν μέλη τῆς Εταιρείας, ὁ φλογερός καὶ χειμαρρῶδης Παπαφλέσσας ἀσκήσασε καθοριστικὸ ρόλο στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης στὸν Μοριά στίς 25 Μαρτίου (ἐναλλακτικὰ: στίς 23 Ἀπριλίου εἴτε στίς 21 Μαΐου).

Ἦν' αὐτὲς τὶς συνθήκες, ἡ Ἐπανάσταση πράγματι ἀρξίσει στὰ τέλη Μαρτίου στὴν Πελοπόννησο. Ἡ παράδοση θέλει νὰ κηρύσσει τὴν ἐναρξὴ τῆς ὁ ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός (μέλος τῆς Εταιρείας) στὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας, στίς 25 Μαρτίου 1821. Παρότι στὴν πραγματικότητα τὰ πρῶτα γεγονότα ποὺ συνδέονται με αὐτὴν εἶχαν συμβεῖ λίγες ἡμέρες νωρίτερα σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ Μοριά (ἡ Καλαμάτα εἶχε ἤδη ἀπελευθερωθεῖ στίς

23 Μαρτίου), ὁ ἐντονος συμβολισμὸς τῆς εὐλογίας τῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία συνέβαλε στὴν ταύτιση τῆς ἐναρξῆς τῆς Ἐπανάστασης με τὴν Ἁγία Λαύρα καὶ τὸν ἐπίσκοπο Γερμανό ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα μετεπαναστατικὰ χρόνια, καθὼς καὶ στὴν καθιέρωση τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἐπίσημης ἐπετείου τῆς ἐθνεγερσίας. Ἐξἄλλου, ἡ σύνδεση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης με τὴν χριστιανικὴ ἠθροσκεία τονίστηκε με ἔμφαση λίγο ἀργότερα τόσο στὸ εσωτερικὸ ὅσο καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ. Κατὰ τὴν σύνταξη τοῦ πρῶτου ἑλληνικοῦ Συντάγματος (με τὴν ὀνομασία «Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος»), στὴ διάρκεια τῆς Α' Ἐθνοσυνέλευσης ποὺ συγκλήθηκε στὴν Ἐπίδαυρο τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1821, ἡ διαμόρφωση τοῦ προοιμίου τοῦ ἐγίνε κατὰ τρόπο ποὺ νὰ παρουσιάζει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ διάσταση: «*Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ Ἀδιαίρετου Τριάδος τοῦ Ἑλληνικόν Ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικτῶδη ὠθωμανικῆν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρῦτατον καὶ ἀπαρδειγμάτιστον ζυγόν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν με μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παρρασιατῶν τοῦ, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν*».¹¹ Ἐξἄλλου, στὸ ευρύτερο κείμενο τῆς Διακήρυξης τονίζεται ἡ κοινὴ χριστιανικὴ ἠθροσκεία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ὑπόλοιπων Ἑυρωπαίων, ἐνῶ ὁ ἀγῶνας τοῦς παρουσιάζεται ὄχι μόνον ὡς ἐθνικὸς ἀλλὰ καὶ ὡς ἠθροσκευτικὸς (ἐνὸς χριστιανικοῦ ἔθνους ἐναντίον τοῦ ἰσλάμ).

Εἰδικότερα, στὴ Διακήρυξη ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «*Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρκὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιῶδεις ἢ ἰδιοφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ Ἔθνους σκοποῦς, εἶναι πόλεμος ἐθνικὸς, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς*

Η Αγία Λάυρα.

*τιμής, τα οποία ενώ την σήμερα όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χείρουσιν, από ημάς μόνον η σκληρά και απαραδειγμάτιστος των Οθωμανών τυραννία επιροσπάθησε με βίαν να αφαιρέση [...] Θέλοντες να εξομοιωθώμεν με τους λοιπούς συναδέλφους μας Ευρωπαίους Χριστιανούς εκινήσαμεν τον πόλεμον κατά των Τούρκων».*¹²

Η συμβολή του Κλήρου στην Ελληνική Επανάσταση

Εκτός όμως από ηθική και πνευματική υποστήριξη, ο Ορθόδοξος κλήρος προσέφερε στον αγώνα για την ελληνική ανεξαρτησία και τη φυσική του συμμετοχή. Από τον πατριάρχη μέχρι τον τελευταίο καλόγερο, σχεδόν όλοι οι κληρικοί έλαβαν μέρος σε αυτόν και πολλοί θυσίασαν για την επιτυχία του ακόμη και τη ζωή τους. Στα πρώτα θύματα του Αγώνα περιλαμβάνεται ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' (με καταγωγή από τη Δημητσάνα), ο οποίος θεωρήθηκε υπεύθυνος για την επανάσταση των Ελλήνων (πολύ περισσότερο μάλιστα λόγω της καταγωγής του από την Πελοπόννησο) και απαχνοίστηκε στις 22 Απριλίου 1821 στην πύλη του Πατριαρχείου. Την ίδια τύχη είχε την

ίδια ημέρα στην Αδριανούπολη και ο προκάτοχός του, Κύριλλος ΣΤ', που είχε παραιτηθεί το 1818 από τον πατριαρχικό θρόνο μετά από σουλτανικές πιέσεις.

Αρκετοί ιεράρχες αξιοποίησαν τις γνώσεις τους συμμετέχοντας σε πολιτικές και διπλωματικές δραστηριότητες της Επανάστασης. Ο Άνθιμος Γαζής κήρυξε στις 7 Μαΐου 1821 την Επανάσταση στη Μαγνησία απευθύνοντας και σχετική προκήρυξη «Προς τους λαούς της Ζαγοράς, των Φερών και της Αγυιάς». Στις 11 Μαΐου, μετά την απελευθέρωση του Βελεστίνου (ιδιαίτερης πατρίδας του Ρήγα Βελεστινλή), διακήρυξε εκεί τη συγκρότηση «Βουλής Θετταλομαγνησίας» με τη συμμετοχή αντιπροσώπων που θα εκλέγονταν από όλα τα μέρη της Θεσσαλίας και σκοπό τη σύνταξη Συντάγματος με βάση το σχέδιο του Ρήγα. Μετά την αποτυχία της επανάστασης στη Θεσσαλία διορίστηκε μέλος του δωδεκαμελούς Αρείου Πάγου της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος (προσωρινής κυβέρνησης της Ανατολικής Στερεάς), ενώ αργότερα εκπροσώπησε τη Θεσσαλία στις τρεις πρώτες εθνοσυνελεύσεις. Από την άλλη πλευρά, μετά την έναρξη του Αγώνα, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός έλαβε μέρος σε διπλωματική αποστολή με

σκοπό την αναζήτηση υποστήριξης στην Ιταλία. Επίσης, ο επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις στο Βαλτέτσι, τη Βέρβαινα και τα Δολιανά (Απρίλιος-Μάιος 1821), φορώντας μάλιστα φουστάνελα αντί για άμφια. Μετά την άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821) διετέλεσε πρόεδρος της Πελοποννησιακής Γερουσίας, αντιπρόεδρος της Β' Εθνοσυνέλευσης του Άστρους (Απρίλιος 1823), όπως και του Βουλευτικού. Τέλος, ο πολυπράγμων Παπαφλέσσας την περίοδο 1823-1825 διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών.

Αρκετοί ιερωμένοι έλαβαν σε πολεμικές επιχειρήσεις ήδη από τις αρχές της Επανάστασης. Στις 23 Απριλίου 1821, κατά τη Μάχη της Αλαμάνας, σκοτώθηκε πολεμώντας ηρωικά εναντίον του Ομέρ Βρυώνη ο επίσκοπος Σαλώνων Ησαΐας. Στην ίδια μάχη αιχμαλωτίστηκε ο διάκος Αθανάσιος (Αθανάσιος Διάκος), ο οποίος την επομένη θανατώθηκε μαρτυρικά στη Λαμία με ανασκολοπισμό. Κατά τις δύο πολιορκίες του Μεσολογγίου διακρίθηκε ο επίσκοπος Ρωγών Ιωσήφ (παλαιότερα μέλος της Φιλικής Εταιρείας, ο οποίος είχε καταφύγει στην πόλη μετά την καταστολή της επανάστασης στην Ήπειρο) εμπυχνώνοντας τους πολιορκημένους. Κατά την ηρωική έξοδο (13 Απριλίου 1826) κλείστηκε στον μύλο της πόλης μαζί με ανάπηρους και τραυματίες και, όταν οι Τούρκοι προσπάθησαν να παραβιάσουν την είσοδό του, ανατίναξε τα πυρομαχικά που είχαν συγκεντρώσει εκεί οι πολιορκημένοι. Το κορυφαίο όμως παράδειγμα συμμετοχής κληρικού στις μάχες της Επανάστασης αποτέλεσε ο Παπαφλέσσας. Τον Ιούνιο του 1822 συνέβαλε καθοριστικά στην ήττα του Δράμαλη καταστρέφοντας ένα μέρος του στρατεύματός του στο πέραςμα Αγιονόρι. Τρία χρόνια αργότερα, στις 20 Μαΐου 1825, έπεσε ηρωικά στο Μανιάκι πολεμώντας εναντίον των

υπεράριθμων Αιγυπτίων του Ιμπραήμ, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να αφυπνίσει τις κοιμισμένες συνειδήσεις των συμπατριωτών του που παρέβλεπαν τον εχθρικό κίνδυνο προτιμώντας να αγωνίζονται για την κατάληψη της εξουσίας.

Συνολικά, υπολογίζεται ότι 45 αρχιερείς εκτελέστηκαν από τους Τούρκους ή φονεύθηκαν κατά τις εκθροπραξίες της Επανάστασης. Ο Γάλλος πρόξενος Πουκεβίλ αναφέρει ότι οι κληρικοί που σκοτώθηκαν κατά τον Αγώνα ανέρχονται συνολικά σε 6.000. Η Εκκλησία κατέβαλε ομολογούμενως βαρύ τίμημα, συμβάλλοντας όμως καθοριστικά στη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Δ', σ. 92 κ.ε.
- 2 Στο ίδιο, τόμ. Α', σ. 172.
- 3 Στο ίδιο, τόμ. Β', σ. 168.
- 4 Στο ίδιο, τόμ. Α', σ. 176.
- 5 Μ. Γ. Βαρβούνης, *Λαογραφικά των νεομαρτύρων*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 1998, σ. 16-17.
- 6 Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', σ. 291· *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμ. Β', εκδ. Δομή (1η έκδ.), σσ. 76-77 (συγ/φέας: Κώστας Λάμπας)· *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, σσ. 366-367 (συγγραφέας: Άλκης Αγγέλου).
- 7 Κώστας Σαρδελής, *Το συναξάρι του Γένους*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 155-156.
- 8 *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 2, Ελληνικά Γράμματα, σ. 130 (συγ/φέας: Ρωξάννη Αργυροπούλου).
- 9 Κ. Σαρδελής, *Το συναξάρι του Γένους*, σ. 224.
- 10 *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμ. 9, σ. 41 (ένθετο)· Ηλίας Τζανετίης, *Η Φιλική Εταιρεία*, Σπρίνγκφιλντ, Μασσ., 1928, σ. 40-41.
- 11 *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμ. 9, σ. 193.
- 12 Στο ίδιο, σ. 194.

Ο Νίκος Νικολούδης είναι δρ Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (King's College).

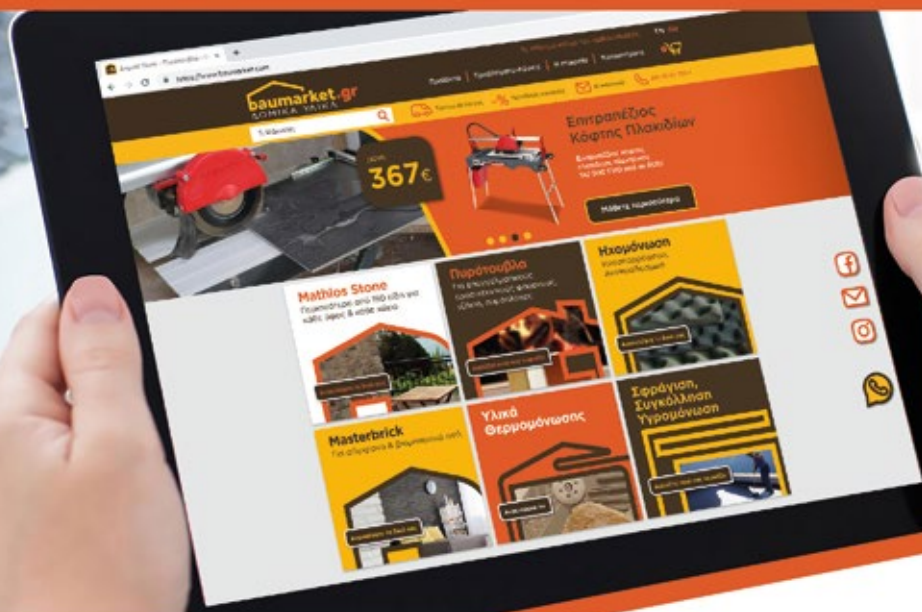
Πανελλαδική παράδοση
για **online** & **τηλεφωνικές**
παραγγελίες

baumarket.gr
ΔΟΜΙΚΑ ΥΛΙΚΑ

Το πληρέστερο κατάστημα
Δομικών Υλικών

Μένουμε Σπίτι

Βρίσκουμε ιδέες να το ανανεώσουμε και
χρόνο για επισκευές.

210 55 80 120-1

Παντού
δίπλα σας

Το επίσημο eshop του ομίλου εταιρειών Μαθιός Πυρίμαχα

ΕΘΝΟΦΥΛΕΤΙΣΜΟΣ

ΣΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ

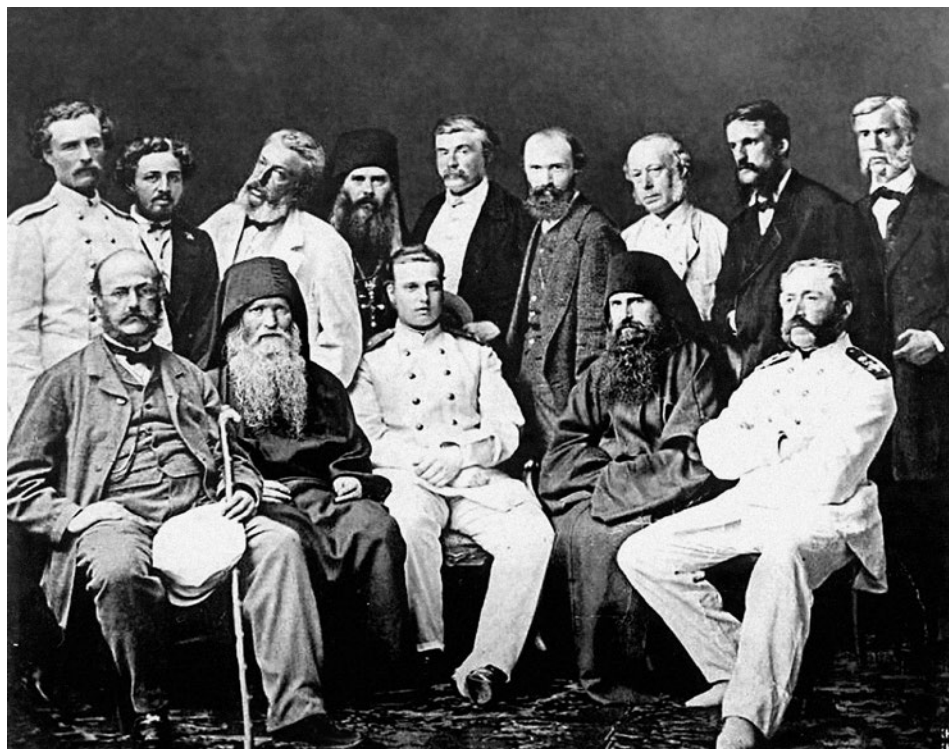
Στη δίνη του πανσλαβισμού

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Στα μέσα του 19ου αιώνα, οπότε και εντάθηκε ο σλαβικός εθνικισμός, η τσαρική διπλωματία εντατικοποίησε τις προσπάθειές της για την πολυπόθητη απόκτηση διεξόδου στη Μεσόγειο. Ο σπουδαιότερος σύμμαχός της ήταν η Σόφια, η οποία αρχικώς κατέστη υποχείριό της, αλλά αργότερα υπερκέρασε τη ρωσική πολιτική, ενόψει της υλοποίησης του οράματος της Μεγάλης Βουλγαρίας. Η ανθελληνική δράση των Σλάβων εντάθηκε με την ενδυνάμωση του θρησκευτικού εθνοφυλετισμού. Οι τοπικές Εκκλησίες απέκτησαν εθνικό προσδιορισμό, και ιδίως η Βουλγαρική Εξαρχία διαδραμάτισε πολιτικό ρόλο με πρόσχημα την εκκλησιαστική ανεξαρτησία, επικουρώντας στην υλοποίηση κρατικών σχεδίων. Η παραπάνω λειτουργική διαφοροποίηση δημιούργησε ένα ντόμινο αναγωγής του εκκλησιαστικού ζητήματος σε εθνικό πρόβλημα, αφού η θρησκευτική ομοιογένεια των χριστιανών ορθοδόξων των Βαλκανίων διασπάστηκε βάσει των εκάστοτε κρατικών επιδιώξεων. Η ιδανική αφορμή για την πραγματοποίηση του σλαβικού οράματος ήταν το «πολυεθνικό» Άγιο Όρος. Η ατυχής συγκυρία της εποχής ήταν ότι στον θρόνο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανήλθαν ιεράρχες κατώτεροι των περιστάσεων, η Αγιορείτικη Πολιτεία μαστιζόταν από ηθική και οικονομική κρίση και το κλίμα ανάμεσα στην Αθήνα και το Φανάρι ήταν τεταμένο.

Απεικόνιση σε λιθογραφία του ηγουμενοσυμβουλίου του Αγίου Όρους στα μέσα του 19ου αι. ΚΑΤΩ: Ο Μέγας Δούκας Αλέξιος, δευτερότοκος γιος του τσάρου Νικόλαου Α΄ και μελλοντικός πατέρας της βασίλισσας Όλγας των Ελλήνων (καθιστός στη μέση) στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα ανήμερα της θεμελίωσης του καθολικού της σκήτης του Αγίου Ανδρέα (16/06/1867).

ΠΑΡΑΚΑΤΩ, λοιπόν, γίνεται μια συνοπτική αναφορά στο σύνολο των ρωσικών και των βουλγαρικών προσπαθειών για τη μετατροπή του Αγίου Όρους σε προτεκτοράτο τους από τα μέσα του 19ου αιώνα έως την Οκτωβριανή Επανάσταση, καθώς περιγράφεται η στάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και η σχέση του με την ελληνική κυβέρνηση. Τέλος, ειδική μνεία γίνεται στο Κελιώτικο και το Γεωργιανό Ζήτημα, όπως και στις βουλγαρικές προκλητικές ενέργειες κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η απαρχή των προσπαθειών διεθνοποίησης του Άθω

Η μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους κατέστη ερήμην της αντικείμενο διεθνούς διαπραγματεύσης και διπλωματικών συγκρούσεων μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων με αφορμή τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878. Σε αυτό γινόταν ειδική μνεία για την προστασία των ρωσικών μοναστηριών και των Ρώσων μοναχών (Άρθρο 22), που διαβιούσαν στα «τρία» αθωνικά μοναστήρια και τα εξαρτήματά τους (δηλαδή τις σκήτες, τα κελιά κ.λπ.). Ο όρος αυτής της διεθνούς συμφωνίας προκάλεσε σειρά ερωτημάτων και ενστάσεων από την Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, διότι ούτε το ιδιοκτησιακό καθεστώς των αθωνικών μονών διέτρεχε κάποιον κίνδυνο ούτε ποτέ υπήρξε πρόβλημα κακομεταχείρισης ή άνιση αντιμετώπισης των μη ελληνικής καταγωγής μοναχών από την αθωνική διοίκηση. Σημειωτέον δε ότι στο Άγιο Όρος ουδέποτε υπήρξαν τρεις ρωσικές μονές αλλά μόνο μία, αυτή του Αγίου Παντελεήμονα, καθώς και δύο σκήτες (του Αγίου Ανδρέα της Μονής Βατοπεδίου και του Προφήτη Ηλία της Μονής Παντοκράτορα).

Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου δεν υλοποιήθηκε ποτέ, γιατί εντός ολίγων μηνών ακυρώθηκε από τις αποφάσεις του

Συνεδρίου του Βερολίνου (Ιούλιος 1878). Σύμφωνα με αυτό, προβλέφθηκε η διευρυμένη προστασία των αγιορείτικων μονών και των μοναχών ανεξαρτήτως της φυλετικής τους καταγωγής (Άρθρο 62).

Η ρωσική «εισβολή»

Στα μέσα του 19ου αιώνα, το Άγιο Όρος δέχτηκε την αθρόα έλευση Ρώσων μοναχών. Πυρήνας τους έγινε η Μονή του Αγίου Παντελεήμονα, η οποία σταδιακά επεκτάθηκε με την ανέγερση πολυτελών ενδιατημάτων, παρεκκλησίων, λιμένα κ.λπ. Την ίδια χρονική περίοδο, το σύνολο των αθωνικών μονών περνούσε μεγάλη οικονομική και πληθυσμιακή κρίση. Οι οφειλές της Ιεράς Κοινότητας σε πιστωτές, προμηθευτές και κρατικούς φορείς αυξάνονταν με ταχείς ρυθμούς και οι δωρεές των πιστών ήταν σχεδόν ανύπαρκτες.

Το 1860 στον θρόνο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανήλθε ο Ιωακείμ Β', ο οποίος επιδίωξε τη διοικητική υπαγωγή του Όρους στο Πατριαρχείο, τη μείωση του αριθμού των αθωνικών μονών και την καταβολή άπαξ του χρηματικού ποσού των 4.000 φλουριών από την Ιερά Κοινότητα. Συνάμα, η οθωμανική κυβέρνηση συνέταξε έναν νέο Καταστατικό Χάρτη, σύμφωνα με τον οποίο ένας καϊμακάμης (τοποτηρητής) θα διοριζόταν διοικητής του Όρους, έχοντας την αρμοδιότητα να εκδικάζει οικονομικές και ποινικές υποθέσεις. Και σαν να μην έφταναν όλα τούτα, η κυβέρνηση του νεοσύστατου Πριγκιπάτου της Ρουμανίας δήμευσε την περιουσία όλων των μετοχιών του Αγίου Όρους στη Μολδαβία και τη Βλαχία (25 μονές, 10 σκήτες και πολλά κτήματα).

Η υλοποίηση του ρωσικού σχεδίου για τη δημιουργία ενός εθνικού θύλακα στο Άγιο Όρος είχε ξεκινήσει λίγες δεκαετίες νωρίτερα. Το 1849, μόλις 5 Ρώσοι καλόγεροι έγιναν δεκτοί στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα, υπό την προϋπόθεση ότι ο μελλοντικός τους αριθμός δεν θα υπερβεί

Η Χιλανδαρινή Αδελφότητα το 1910.

τους 30. Το 1856 οι Ρώσοι μοναχοί ξεπέρασαν τους 100 και απαίτησαν κατά τη διάρκεια του γεύματος ή του δείπνου το διάβασμα στην Τράπεζα (εστιατόριο) να γίνεται στη ρωσική γλώσσα. Την ίδια χρονική περίοδο, ομοεθνείς τους καλόγεροι αγόρασαν διάφορα εξαρτήματα της Μονής Φιλοθέου, όπου ανήγειραν ευμεγέθη οικήματα και κατασκεύασαν νέους δρόμους. Συνάμα, η ίδια η Ιερά Κοινότητα καθόρισε με κανονισμό της ότι οι δύο εθνότητες μοναχών (Έλληνες και Σλάβοι) θα έπρεπε να είναι αριθμητικά ισόδυναμες και τα διακονήματα να κατανέμονται ισότιμα μεταξύ τους (1869). Σταδιακά, οι Ρώσοι μοναχοί δημιούργησαν τις συνθήκες ώστε οι διαφορετικής καταγωγής καλόγεροι να εγκαταλείψουν τη Μονή Αγίου Παντελεήμονα και να αναζητήσουν καταφύγιο σε γειτονικά καθιδρύματα. Ακολουθώντας την τακτική του «φωνάξει ο κλέφτης», τον Ιούλιο του 1874 ο Ρώσος πρόξενος στη Κωνσταντινούπολη κόμης Νικολάι Ιγνάτιεφ συναντήθηκε με τον Επίτροπο της Αγιορείτικης Πολιτείας, εκφράζοντάς του τη δυσарέσκεια της Αγίας Πετρούπολης για τον «διωγμό» που

υφίστανται οι Ρώσοι μοναχοί από τους Έλληνες. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι ο αριθμός των Ρώσων καλογέρων στον Άγιο Παντελεήμονα ξεπερνούσε τους 600.

Με «ορμητήριο» την παραπάνω μονή, Ρώσοι μοναχοί (κυρίως απόστρατοι αξιωματικοί του τσαρικού ναυτικού) και πράκτορες «ξεχύθηκαν» στο Όρος, αγοράζοντας γη, οικήματα και συνειδήσεις. Στόχος τους ήταν η πληθυσμιακή τους υπεροχή, ώστε όσο το δυνατόν περισσότερα μοναστήρια και σκήτες να περιέλθουν στον έλεγχό τους. Συνάμα, πολυάριθμες ομάδες προσκυνητών υπόπτου προέλευσης και σκοπού διαδέχονταν η μία την άλλη, ώστε ένας μεγάλος αριθμός Ρώσων να βρίσκεται πάντοτε επί του Αγίου Όρους.

Επόμενος στόχος ήταν οι Καρυές. Οι Ρώσοι δημιούργησαν ένα πυκνό δίκτυο μοναστικών εξαρτημάτων, που κυριολεκτικά περικύκλωσε την αθωνική πρωτεύουσα. Έτσι, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα ο συνολικός αριθμός των Αγιορειτών μοναχών δεν ξεπερνούσε τις 3.000, στα τέλη του ίδιου αιώνα οι Ρώσοι μόνον ρασοφόροι υπερέβαιναν τις 3.500.

Τον Οκτώβριο του 1874, εκπρόσωποι της ρωσικής σκήτης του Αγίου Ανδρέα ήλθαν σε διαπραγματεύσεις με τους επικεφαλής της Μονής Σταυρονικήτα για την αγορά της παραθαλάσσιας ζώνης του μοναστηριού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ρωσική σκήτη θα αποκτούσε ιδιωτικό λιμάνι στο μέσο της ανατολικής ακτής του Άθω και επειδή η Μονή Παντελεήμονα βρισκόταν ακριβώς στο ίδιο ύψος της χερσονήσου αλλά στη δυτική πλευρά, θα δημιουργούνταν μια ρωσική ζώνη που ουσιαστικά θα διχοτομούσε το Άγιο Όρος. Το αντίτιμο γ' αυτή την αγοραπωλησία θα ήταν η πλήρης εξόφληση των χρεών της Μονής Σταυρονικήτα (περίπου 600.000 γρόσια). Αρχικώς, η ρωσική πρόταση έγινε δεκτή αλλά καθυστερούσε η υπογραφή της εξαγοράς. Ο ηγούμενος του μοναστηριού Αβέρκιος και η λοιπή διοίκηση συνέχιζαν τον σπάταλο βίο τους, διπλασιάζοντας σχεδόν τις οφειλές της μονής. Τότε, οι Ρώσοι επανήλθαν και υποσχέθηκαν εκ νέου την πλήρη εξόφληση των χρεών. Εν τω μεταξύ, η Ιερά Κοινότητα πληροφορήθηκε τα καθέκαστα και έπαυσε τον Αβέρκιο από τα καθήκοντά του αλλά ο τελευταίος διαμαρτυρήθηκε στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος τον επανέφερε στα καθήκοντά του. Τελικώς, οι διαπραγματεύσεις με τους Ρώσους δεν τελεσφόρησαν, λόγω του θανάτου των αρμοδίων μοναχών.

Παρόμοια αγοραστική δραστηριότητα έλαβε χώρα και στην ευρύτερη περιοχή της Χαλκιδικής. Τον Νοέμβριο του 1874 Ρώσοι καλόγεροι από τη σκήτη του Αγίου Ανδρέα αγόρασαν τον όρμο της Βουρβουρού στη Σιθωνία (απέναντι από την Ουρανούπολη) και ξεκίνησαν εργασίες για την ανοικοδόμηση κοινόβιου και λιμένα. Όμως, οι κάτοικοι αντέδρασαν και κατέστρεψαν το εργοτάξιο. Παρομοίως, την επόμενη χρονιά Ρωσίδες καλόγριες εξαρτώμενες από τη Μονή Παντελεήμονα εγκαταστάθηκαν στη Μεγάλη Παναγία Χαλκιδικής και δελέασαν τους ντόπιους

με την προσφορά τεράστιων χρηματικών ποσών για την αγορά των κτημάτων τους, ενώ το 1876 ένας Ρώσος μοναχός ονόματι Αγαθάγγελος διέθεσε 1.000 χρυσές λίρες για την αγορά ενός κατεστραμμένου εκ θεμελίων ναού στην ίδια περιοχή.

Ακρως αποκαλυπτική για τις προθέσεις της Αγίας Πετρούπολης είναι μία απόρρητη επιστολή του Κεντρικού Ρωσικού Κομιτάτου προς τον Γενικό Πρόξeno της Ρωσίας στη Θεσσαλονίκη (14 Νοεμβρίου 1872). Σύμφωνα με αυτήν αναφερόταν, μεταξύ άλλων, ότι το Άγιο Όρος έπρεπε να μετατραπεί σε Οργανωτικό Κομιτάτο, που θα είχε ως αποστολή να καταστήσει τη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα σε αποθήκη όπλων και πολεμοφοδίων, να στρατολογήσει οπαδούς της Σλαβικής Υποθέσεως για την υλοποίηση του πανσλαβικού

Ο αρχιμανδρίτης Καλλίστρατος, ηγούμενος της βουλγαρικής Μονής Ζωγράφου (1909). ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Μέλη της αδελφότητας των Ρώσων κελιωτών μοναχών (1913).

οράματος και να ιδρύσει στη χερσόνησο του Άθω ρωσικές και βουλγαρικές αποικίες με σκοπό την ουσιαστική μεταβολή του μέρους τούτου σε ολαβική χώρα. Για την επίτευξη δε του σκοπού αυτού, δινόταν η εντολή να χρησιμοποιηθεί αφειδώς κάθε μέσο, ώστε σε εύλογο χρονικό διάστημα να αφαιρεθούν από τους Έλληνες όλα τα κτήματά τους. Η παραπάνω επιστολή τελείωνε με την απόφαση ότι η Μονή του Αγίου Παντελεήμονα θα είχε στη διάθεσή της 50.000 ρούβλια ετησίως. Από την πλευρά των υπολοίπων Μεγάλων Δυνάμεων, «φρένο» σε αυτή την προσπάθεια της ρωσικής διείσδυσης στο Άγιο Όρος προσπάθησαν να βάλουν μόνο η Αγγλία και η Αυστροουγγαρία, λόγω της ύπαρξης αρκετών υπηκόων τους επί του Άθω (κυρίως Κύπριοι μοναχοί με βρετανική υπηκοότητα στη Μονή Βατοπεδίου και διάσπαρτοι καλόγεροι από τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη με αυστρουγγρική υπηκοότητα).

Ο βουλγαρικός «δούρειος ίππος»

Στο πλαίσιο του ρωσικού πανσλαβισμού εντάσσεται και το Σχίσμα της Βουλγαρικής Εξαρχίας, που επιτεύχθηκε με τον πλέον δόλιο τρόπο. Ο επικεφαλής της ρωσικής διπλωματίας στην Κωνσταντινούπολη

Ιγνάτιεφ προσέφερε «καλές» υπηρεσίες στον σουλτάνο, οργανώνοντας ένα τμήμα ενόπλων Βουλγάρων για την καταστολή της Κρητικής Επανάστασης (1866-1869). Μετά την αίσια για τους Οθωμανούς έκβαση της κρίσης, ο Ιγνάτιεφ απαίτησε ως αντάλλαγμα την αναγνώριση της αυτόνομης Βουλγαρικής Εξαρχίας. Όπως ήταν αναμενόμενο, ο σουλτάνος ενέδωσε και η Βουλγαρική Εκκλησία κατέστη τυπικώς αυτοκέφαλη αλλά ουσιαστικώς τέθηκε υπό την προστασία της Ρωσίας (1870). Οι συνέπειες αυτής της εξέλιξης είχαν διπλό αντίκτυπο, τόσο σε εκκλησιαστικά ζητήματα όσο και σε πολιτικό επίπεδο (Μακεδονικό Ζήτημα). Ο Βούλγαρος Έξαρχος διεκδίκησε την επέκταση της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας του, περιλαμβάνοντας περιοχές της Θράκης, της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας και της Ρωμυλίας, αποδυναμώνοντας την εξουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Σχετικά με το Άγιο Όρος, απόρροια αυτής της εξέλιξης ήταν το ξέσπασμα έντονων διενέξεων μεταξύ των Σέρβων και των Βουλγάρων μοναχών. Οι τελευταίοι διεκδίκησαν με επιθετικό τρόπο την ηγεσία της σερβικής μονής Χιλανδαρίου με αφορμή το υψηλό ποσό των χρεών της. Τελικώς, με παρέμβαση του Σέρβου βασιλιά

Αλέξανδρου Α' Ομπρέντοβιτς, οι οφειλές αποπληρώθηκαν από το κρατικό ταμείο και η κρίση εκτονώθηκε (1896).

Στη Μονή Ζωγράφου, όμως, το βουλγαρικό στοιχείο ήταν πιο δυναμικό. Εκεί, ήδη από το 1845 οι ιερές ακολουθίες τελούνταν και στην ελληνική και τη σλαβονική διάλεκτο (η παλαιά σλαβική γλώσσα). Μετά το 1870, λοιπόν, οπότε το μοναστήρι θεωρήθηκε προέκταση του βουλγαρικού κράτους, ενισχύθηκε σε τέτοιο βαθμό (οικονομικά και πληθυσμιακά), που κατέστη δεύτερη σε ισχύ αθωνική μονή μετά από αυτήν του Αγίου Παντελεήμονα.

Ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου

Στα κρίσιμα χρόνια της δεκαετίας του 1860, στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης ανήλθαν ιεράρχες, οι οποίοι ήταν μάλλον κατώτεροι των περιστάσεων. Ο Ιωακείμ Β' (α' περίοδος ποιμαντορίας 1860-1863) χαρακτηρίστηκε από άκρατο συγκεντρωτισμό και έπραξε ουδέν για τον περιορισμό της ρωσικής διεισδυσης στον Άθω. Επί των ημερών της ποιμαντορίας του διαδόχου του Σωφρόνιου Γ' (1863-1866), η Εκκλησία της Ρουμανίας αποσχίστηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ενώ ο επόμενος Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' (1866-1871) ασχολήθηκε κυρίως με θεολογικά και λειτουργικά ζητήματα της Εκκλησίας. Στο ξεκίνημα της επόμενης δεκαετίας, νέος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εκλέχθηκε για τρίτη φορά ο Άνθιμος ΣΤ' (1871-1873), ο οποίος όχι μόνο δεν κατάφερε να εξομαλύνει τις σχέσεις του Φαναρίου με τις σλαβικές Εκκλησίες αλλά δημιούργησε νέα προβλήματα με τα υπόλοιπα πατριαρχεία (π.χ. με το Αλεξανδρείας). Ωστόσο, συγκάλεσε Πανορθόδοξη Σύνοδο, η οποία καταδίκασε την εθνικιστική πολιτική της Βουλγαρικής Εξαρτίας και την κήρυξε σχισματική. Ακολούθως, στα πλέον δύσκολα χρόνια που

εδραιώθηκε η ρωσική παρουσία στον Άθω, επανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο ο Ιωακείμ Β' (1873-1878). Αυτός κατηγορήθηκε για τις στενές σχέσεις φιλίας που είχε με τον Ρώσο διπλωμάτη Ιγνάτιεφ και ήλθε σε ρήξη με τις αγιορείτικες μονές.

Μετά από μια σειρά μετριοπαθών ή και κακών ιεραρχών, νέος Οικουμενικός Πατριάρχης εκλέχθηκε ο Ιωακείμ Γ' (1878-1884), ο οποίος θεωρείται από τους πιο άξιους της γενιάς του. Σχετικώς με το Άγιο Όρος, προσπάθησε να εξομαλύνει τις σχέσεις του Φαναρίου με τις Καρυές, αλλά συνάμα στράφηκε εναντίον μεμονωμένων Αγιορειτών, που με τις πράξεις τους έθεταν σε κίνδυνο εκκλησιαστικά και ελληνικά συμφέροντα (π.χ. ανεξέλεγκτη χειροτονία μοναχών, παράνομοι έρανοι κ.ά.). Μάλιστα, ο Ιωακείμ κάλεσε τους αντιπροσώπους των μοναχών στην Κωνσταντινούπολη και να συζητήσουν όλα τα παραπάνω θέματα αλλά εκείνοι αρνήθηκαν.

Η παραπάνω εξέλιξη έφερε στο φως μια υποβόσκουσα ένταση μεταξύ της Αθήνας και του Φαναρίου. Η κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη κατηγορούσε τον Ιωακείμ ως ρωσόφιλο και πως η πολιτική του στρεφόταν εναντίον των ελληνικών συμφερόντων. Όμως, η θέση του Πατριάρχη ήταν ότι η ρωσική διεισδυση στο Άγιο Όρος δεν είχε πολιτικό αλλά εκκλησιαστικό πρόσημο. Γι' αυτό τον λόγο, ο Ιωακείμ θεωρούσε ότι η Αθωνική Πολιτεία και το Πατριαρχείο έπρεπε να ακολουθήσουν μια διορθόδοξη πολιτική, μακριά από τα τοπικιστικά και τα εθνικιστικά συμφέροντα. Κατ' αυτό τον τρόπο ο πατριάρχης προσπαθούσε να τηρήσει τον όρο της Συνθήκης του Βερολίνου (1878), σύμφωνα με τον οποίο η μονομερής υποστήριξη μιας ομάδας Αγιορειτών μοναχών βάσει φυλετικών κριτηρίων θα έδινε στις Μεγάλες Δυνάμεις το δικαίωμα επέμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων των υπόλοιπων μοναχών. Τούτο στην πράξη σήμαινε ότι, εάν το Φανάρι ή η Αθήνα ενεργούσε υπέρ των

Μοναχοί της αδελφότητας των Ελλήνων κελιωτών (1910).

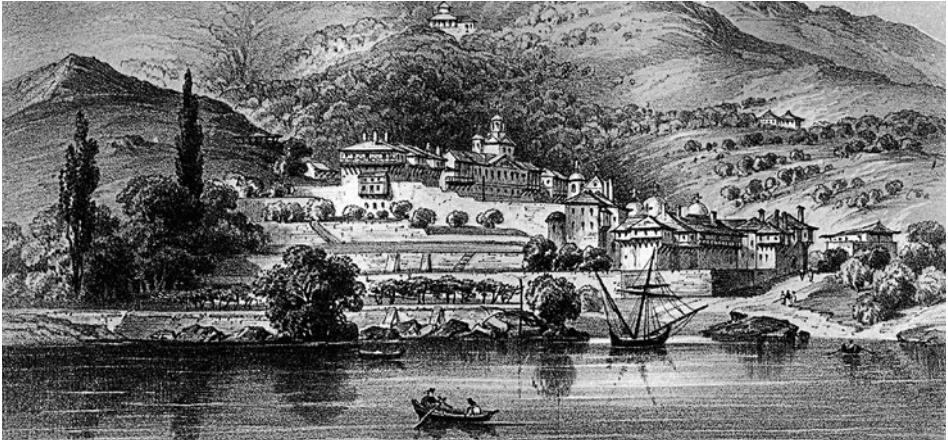
Ελλήνων μοναχών του Άθω, αυτομάτως θα νομιμοποιούνταν οι ρωσικές αξιώσεις επί του Όρους. Στον αντίποδα, η ελληνική κοινή γνώμη και η κυβέρνηση Τρικούπη θεωρούσαν ότι ιστορικά, γεωγραφικά, εθνογραφικά και θρησκευτικά ο Άθως ήταν αποκλειστικά ελληνικός, αγνοώντας όλες τις δεδομένες για την εποχή εκείνη διπλωματικές παραμέτρους. Επομένως, το Πατριαρχείο θα έπρεπε να συνταχθεί με την ελληνική πολιτική για την ευόδωση των εθνικών στόχων περί εδαφικής επέκτασης της χώρας.

Η κρίση ανάμεσα στην κυβέρνηση και το πατριαρχείο βάθαινε ολοένα και περισσότερο, ώσπου ο Ιωακείμ κατηγορήθηκε για διασπάθιση των επικορηγήσεων που λάμβανε το Φανάρι από το Υπουργείο Εξωτερικών. Μετά όμως από σχετικό έλεγχο, που ζήτησε ο ίδιος ο πατριάρχης, αποδείχτηκε ότι «ο θησαυρός ήταν άνθρακες». Εν τω μεταξύ, αμφότερες οι πλευρές πρότειναν μια σειρά μέτρων για την ανάσχεση του ρωσικού εθνοφυλετισμού, αλλά ο καθένας έριχνε τις ευθύνες στον άλλο για την υλοποίηση αυτών των σχεδίων. Τελικώς, το 1884, ο Ιωακείμ παραιτήθηκε υπό τον κίνδυνο κατάργησης των προνομίων της Αγιορείτικης Πολιτείας από τον σουλτάνο.

Το «Κελιώτικο» και το «Γεωργιανό» Ζήτημα

Το Κελιώτικο Ζήτημα απασχόλησε την αγιορείτικη πολιτεία κυρίως από τα τέλη του 19ου αιώνα έως την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Επιγραμματικά, το πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να εστιαστεί στον ασφυκτικό έλεγχο των κυρίαρχων μοναστηριών προς τα κελιά και στην προσπάθεια των κελιωτών μοναχών να υπερβούν τα δικαιώματά τους έναντι των μονών. Και σ' αυτή τη περίπτωση, οι βασικοί λόγοι διένεξης ήταν οικονομικής φύσης, οι οποίοι αρχικώς δεν είχαν σχέση με την εθνική καταγωγή των μοναχών αλλά αργότερα έδωσαν την ευκαιρία στις εύρωστες οικονομικά ομάδες των καλογέρων να επεκτείνουν τη δράση τους.

Η αφορμή για το ξέσπασμα αυτής της κρίσης ήταν το υπερβολικά υψηλό αντίτιμο για την αγορά ενός κελιού. Σύμφωνα με τον κανονισμό, ο κάθε νέος ιδιοκτήτης (Γέροντας) όφειλε να πληρώσει στο κυρίαρχο μοναστήρι το ένα τρίτο της τρέχουσας αξίας του κελιού (*τριμερίδιον*), που συνήθως αυτή ανερχόταν στο πενταπλάσιο του αρχικού ποσού που είχε διαθέσει ο προηγούμενος ιδιοκτήτης. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, όμως, οι Έλληνες κελιώτες δεν διέθεταν αυτά τα χρήμα-

Η ρώσικη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα σε γκραβούρα του 1864.

τα, οπότε εκδιώκονταν από τα κελιά τους. Αυτήν ακριβώς την ευκαιρία άδραξαν οι Ρώσοι μοναχοί και δελέασαν τα ελληνικά μοναστήρια, προσφέροντας υπερδιπλάσια ποσά από την καθορισμένη αξία των κελιών. Οι Έλληνες μοναχοί αντέδρασαν και συγκρότησαν την Αγαθοεργό Αδελφότητα των Κελιωτών, η οποία αγόραζε τα διαθέσιμα κελιά και αργότερα τα μεταπώλουσε μόνο σε Έλληνες μοναχούς, δανείζοντάς τους χρήματα με τόκο 3%. Οι δε Ρώσοι μιμήθηκαν τους Έλληνες μοναχούς και ίδρυσαν την αντίστοιχη Ρωσική Κελιώτικη Αδελφότητα (1898).

Σχετικό με το Κελιώτικο Ζήτημα ήταν και το Γεωργιανό, το οποίο αφορούσε τη μακρόχρονη διένεξη μεταξύ των μοναχών της Μονής Ιβήρων με τους Γεωργιανούς καλόγερους του κελιού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Η αφορμή γι' αυτή τη διαμάχη δόθηκε όταν η διοίκηση της μονής απέρριψε το αίτημα αγοράς του κελιού από τον ιερομόναχο Βενέδικτο (κατά κόσμον Βάχτα Μπαρκολάι). Τότε, οι Γεωργιανοί μοναχοί επιτέθηκαν στο μοναστήρι, έχοντας στο πλευρό τους τον Ρώσο ιερομόναχο Ιερώνυμο από τη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα. Τελικώς, ο Βενέδικτος αγόρασε το κελί (1868), το οποίο αργότερα ανακήρυξε αυθαίρετα Νεο-Ιβηρική Μονή, έχοντας φυσικά δανειστεί ρωσικά κεφά-

λαια. Το 1882, η επιστασία της Μονής Ιβήρων έγειρε θέμα υπερπληθυσμού των διαμενόντων καλογέρων στο σχετικό κελί, ώσπου το 1909 και μετά από πολλές αυθαιρεσίες των Ρώσων και των Γεωργιανών καλογέρων, συμφωνήθηκε οι τελευταίοι να λάβουν το κελί του Τιμίου Προδρόμου και να εγκαταλείψουν αυτό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Ωστόσο, οι Γεωργιανοί δεν τήρησαν τη συμφωνία. Η υπόθεση έληξε τον Απρίλιο του 1918, οπότε η Ιερά Κοινότητα εκδιώξε όλους τους παράνομους καλόγερους από το κελί, πλην τριών όπως οριζόταν από τον κανονισμό, οι οποίοι όταν απεβίωσαν δεν αντικαταστάθηκαν από ομοεθνείς τους μοναχούς.

Οι καλόγεροι στα όπλα

Η αριθμητική υπεροχή μιας φυλετικής ομάδας δεν σχετιζόταν με τη διοίκηση της Ιεράς Κοινότητας, ενώ η ίδρυση νέων μονών στον Άθω απαγορευόταν. Έτσι, λοιπόν, όσα εξαρτήματα και εάν αγόραζαν οι Ρώσοι, αυτοί ποτέ δεν θα μπορούσαν να τα προβιβάσουν σε μονές. Επιπλέον, η μετατροπή των υπαρχόντων μονών σε «ρωσικά» διαφαινόταν μάλλον αδύνατη. Οι Αγιορείτες μοναχοί, έχοντας συνείδηση του κινδύνου που διέτρεχαν από τον σλαβικό εθνικισμό, προέβησαν σε

δυναμικές ενέργειες για την αποτροπή του. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση της Μονής Ιβήρων, όπου οι μοναχοί κατεδάφισαν όλα τα παρανόμως ανεγερθέντα οικήματα σε διάφορες σκήτες της από Γεωργιανούς καλογέρους. Ακόμη πιο έντονη ήταν η αντίδραση προς τους υπεράριθμους Ρώσους καλογέρους του κελιού του Σταυρού της Μονής Καρακάλλου. Όταν η Ιερά Κοινότητα αποφάσισε την απομάκρυνσή τους, αυτοί δεν υπάκουσαν, οπότε μέλη της Επιστοσίας των Καρυών μαζί με πλήθος Αγιορειτών κραδαινοντας πελέκεις ανά χείρας, εκδίωξαν διά της βίας τους Ρώσους κελιώτες. Από τη συμπλοκή τραυματίστηκαν 11 Έλληνες και 4 Ρώσοι μοναχοί.

Η «αυγή» του 20ού αιώνα συνέπεσε με τις εντατικές προετοιμασίες των λαών της βαλκανικής για τις μεγάλες αλλαγές που θα συντελούνταν την επόμενη δεκαετία. Την 9η Αυγούστου 1900, λοιπόν, οι οθωμανικές Αρχές κατηγόρησαν τη Μονή Βατοπεδίου ότι υποθάλλει «κακοποιά στοιχεία» (Μακεδονομάχους), οπότε μια ένοπλη ομάδα του Καϊμακάμη πολιόρκησε τη Μονή για 15 ημέρες, συλλαμβάνοντας δύο μοναχούς. Τον Οκτώβριο του 1904, ένα στρατιωτικό σώμα Βουλγάρων προσπονήθηκε τους επαίτες και τους καρβουνιάρηδες και βρήκε καταφύγιο στα κελιά της Χουρμίτσας. Από εκεί εισήλθε στην περιοχή της Κασσάνδρας, τρομοκρατώντας τα μετόχια των Μονών Σταυρονικήτα και Σιμωνόπετρας με πρώτο θύμα τον μυλωνά του Αγίου Μάμαντα. Στον Άθω, όμως, βρήκαν καταφύγιο και αρκετοί Μακεδονομάχοι με κορυφαίο τον καπετάν Γιαγλή, που ήταν ο φόβος και ο τρόμος των Βουλγάρων ληστών. Μάλιστα, αυτός δεν δίστασε να συγκρουστεί ακόμη και με τους Ρώσους κελιώτες της Μονής Χιλανδαρίου, οι οποίοι υπέθαλπαν ανθελληνικές σπειρές. Τα βίαια επεισόδια επεκτάθηκαν και στις τάξεις των μοναχών, όπου Έλληνες και Σλάβοι αλληλοκατη-

γορούνταν για προστασία ανταρτών και συγκέντρωση μεγάλων ποσοτήτων βομβών. Όλα τούτα έδωσαν την αφορμή στις οθωμανικές Αρχές να επέμβουν στρατιωτικά στο Άγιο Όρος και να συλλάβουν πλήθος μοναχών κυρίως από τη Μονή Ζωγράφου (καλοκαίρι του 1906). Η κατάσταση είχε βγει πλέον εκτός ελέγχου. Στην είσοδο της Μονής Βατοπεδίου δύο άγνωστοι πυροβόλησαν εναντίον ενός Βούλγαρου μοναχού (9 Αυγούστου), στον δρόμο προς τη Μονή Κασταμονίτου βρέθηκαν νεκροί τρεις Βούλγαροι εργάτες ηλικίας 20-23 ετών (10 Σεπτεμβρίου), ένας μοναχός δολοφονήθηκε με ρόπαλο επίσης στη Μονή Ζωγράφου (23 Οκτωβρίου) κ.ά. Η ίδια κατάσταση επικράτησε και το επόμενο έτος με πιο χαρακτηριστική περίπτωση τον φόνο 25 Βουλγάρων εργατών, οι οποίοι, όπως αποκάλυψε το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, ήταν μεταφορείς πυρομαχικών στη Μονή Χιλανδαρίου (25 Νοεμβρίου 1907).

Τον Ιούλιο του 1908 ξέσπασε η Επανάσταση των Νεοτούρκων, οι οποίοι διέταξαν τον αφοπλισμό όλων των παράνομων ενόπλων ομάδων στην περιοχή της Μακεδονίας. Αρχικά επικράτησε ηρεμία, αλλά λίγους μήνες αργότερα οι κάτοικοι της Χαλκιδικής έπεσαν θύματα των ληστών και κυρίως των Γκέκηδων (αλβανικής καταγωγής εργάτες με χαμηλό ημερομίσθιο, που ήταν στη δούλεψη των αγιορειτικών μονών). Η αναρχία επανήλθε στο Άγιο Όρος με αποκορύφωμα τη δολοφονία του αντιπροσώπου της Μονής Μεγίστης Λαύρας μοναχού Χρυσόστομου, ο οποίος ήταν ένας από τους πιο μορφωμένους και αξιόλογους ρασοφόρους του Άθω.

Η βία και οι απειλές μεταξύ των μοναχών ήταν πλέον καθημερινό φαινόμενο. Μία από τις πιο «δραστήριες» προσωπικότητες που υποκινούσαν τις εντάσεις ήταν ο κελιώτης Χρυσόστομος Λαυριώτης, ο οποίος δολοφονήθηκε τις παραμονές των Χριστουγέννων του 1908. Στο αντίπαλο

«στρατόπεδο» ξεκάρριζε ο καπετάν Γιαγλής, ο οποίος απειλούσε ότι θα ανατινάξει τους πάντες με τις βόμβες του (επιστολή του Γενικού Διευθυντή του Παμμακεδονικού Κομιτάτου Αγγελή προς τον Διάδοχο Κωνσταντίνο, 4 Νοεμβρίου 1908). Με την έλευση του νέου έτους, βουλγαρικές αντάρτικες ομάδες εισήλθαν στον Άθω, βρίσκοντας καταφύγιο κυρίως σε εξαρτήματα της Μονής Ζωγράφου. Λίγους μήνες αργότερα, μία ακόμη δολοφονία συντάραξε την αγιορειτική πολιτεία. Ήταν αυτή του καπετάν Στεφανή, του οποίου το πτώμα ανακαλύφθηκε στο πηγάδι της Μονής Βατοπεδίου (23 Απριλίου 1909). Οι υποψίες έπεσαν στον Αρχιγραμματέα της Μονής και τους Βατοπεδινούς καλογέρους αλλά δεν αποδείχτηκαν.

Ο οικουμενικός πατριάρχης Ιωακείμ Γ' (β' περίοδος ποιμαντορίας, 1901-1912) συνειδητοποίησε πλέον ότι η ηρεμία έπρεπε να επανέλθει στο Άγιο Όρος. Έτσι, σε συνεργασία με τον Μητροπολίτη Κασσάνδρας Ειρηναίο και την Ιερά Κοινότητα συνέταξε έναν νέο Γενικό Κανονισμό, σύμφωνα με τον οποίο θα γινόταν σεβαστός ο εθνικός χαρακτήρας των μονών και θα ρυθμιζόνταν άπαξ οι σχέσεις μεταξύ των μοναστηριών και των εξαρτημάτων τους. Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο Ιωακείμ προσπάθησε να διευθετήσει τα ζητήματα του Αγίου Όρους. Προ ετών και σε συνεργασία με τον Έλληνα πράκτορα και εντεταλμένο του Υπουργείου Εξωτερικών Εμμανουήλ Φωκά εισηγήθηκε την αποδοχή εγκαταβίωσης στο Όρος μόνον όσων Ρώσων μοναχών είχαν στην κατοχή τους συστατική επιστολή από ομοεθνή τους επίσκοπο, επικυρωμένης από το Φανάρι. Ωστόσο, η Ιερά Κοινότητα τίποτα απ' όλα τα παραπάνω δεν εφήρμοσε. Τουναντίον, υποστήριξε τον ρωσικό συνασπισμό για την απόκτηση της βουλγαρικής Μονής Ζωγράφου. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με αναφορά του Φωκά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, επισημαινόταν ο

κίνδυνος κατάργησης της ελληνικής ως επίσημης γλώσσας του Αγίου Όρους και η αντικατάστασή της με τη σλαβική, καθώς συνάμα ετίθετο θέμα κατάλυσης του αυτοδιοίκητου με την υπέρμετρη αύξηση της τουρκικής Χωροφυλακής στον Άθω λόγω της αδιαφορίας της ντόπιας πολιτοφυλακής να τελέσει τα καθήκοντά της. Τέλος, ο Φωκάς στηλίτευε την πολιτική αισχροκέρδειας που ακολουθούσε η Ιερά Κοινότητα, ωθώντας τους Αθωνίτες στους κόλπους του τουρκικού κρατισμού (π.χ. υπερκοστολόγηση για την έκδοση διαφόρων Βεβαιώσεων, πιστοποιητικών ιδιοκτησίας κ.λπ.).

Η δεκαετία του 1910

Τον Αύγουστο του 1912 αυξήθηκαν κατακόρυφα οι αναφορές για δολοφονίες, απόπειρες δολοφονιών και απαγωγές καλογέρων, ιδίως από το κελί Μυλοποτάμου της Μονής Μεγίστης Λαύρας και τα εξαρτήματα της Μονής Βατοπεδίου. Δύο μήνες αργότερα ξέσπασε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος και όταν διαφάνηκε η ταχεία νίκη των συμμαχικών δυνάμεων (Βουλγαρίας, Ελλάδας, Μαυροβούνιου και Σερβίας) επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Ρωσία αποφάσισε να προσεταιριστεί για μία ακόμη φορά το Άγιο Όρος. Αρχικώς, ρωσική αντιπροσωπεία απαίτησε από τον ηγούμενο της Μονής Φιλοθέου την παραχώρηση της παράκτιας ζώνης του μοναστηριού για την κατασκευή ναύσταθμου, αλλά έλαβε αρνητική απάντηση αφού κάτι τέτοιο έπρεπε να γίνει κατόπιν σχετικής άδειας από την Ιερά Κοινότητα. Εν συνεχεία, η επίσημη τσαρική διπλωματία γνωστοποίησε ότι δεν θα δεχόταν τη ρύθμιση του πολιτειακού καθεστώτος του Αγίου Όρους δίχως την ενεργό συμμετοχή και της ίδιας, προτείνοντας ο Άθως να καταστεί ουδέτερο έδαφος υπό τη συγκυριαρχία όλων των ορθοδόξων λαών των Βαλκανίων. Το Μαυροβούνιο και η Σερβία αδιαφόρησαν στην παραπάνω πρόταση,

Αγιορείτικη πολιτοφυλακή αποτελούμενη από μοναχούς και έναν χωροφύλακα (Καρυές, 21 Ιουνίου 1913).

ενώ η Βουλγαρία αντιπρότεινε το Άγιο Όρος να αποδοθεί στη Ρουμανία, παίρνοντας ως αντάλλαγμα τα ρουμανικά εδάφη της Δοβρουτσάς (περιοχή με τα μεγάλα λιμάνια της Κωσταντζας και της Τούλτσα).

Στην Πρεσβευτική Διάσκεψη του Λονδίνου (12 Μαΐου 1913), οι Ρώσοι κελιώτες κατέθεσαν ένα υπόμνημα, στο οποίο επεσήμαναν την αριθμητική τους υπεροχή στο Άγιο Όρος. Έχοντας τούτο ως επιχείρημα, ζήτησαν την αλλαγή της αντιπροσώπευσής τους στο συμβούλιο της Ιεράς Κοινότητας, την ανεξαρτητοποίηση και την αναβάθμιση των ρωσικών εξαρτημάτων, καθώς και την ανακήρυξη του Άθω σε ουδέτερο έδαφος υπό την προστασία της Αγίας Πετρούπολης. Αρχικώς, η πρόταση αυτή έγινε αποδεκτή από τους Ευρωπαίους πρέσβεις με μοναδική διαφορά ότι η Αγιορείτικη Πολιτεία θα ετίθετο υπό τον έλεγχο όλων των εμπλεκομένων χωρών (Βουλγαρίας, Ελλάδας, Μαυροβουνίου, Ρουμανίας, Ρωσίας και Σερβίας). Τότε, η Ιερά Κοινότητα αντέδρασε έντονα και ζήτησε την αποκλειστική κυριαρχία της Ελλάδας επί του Άθω. Έτσι, οι Ευρωπαίοι αντιπρόσωποι ανέβαλαν τη λήψη της τελικής τους απόφασης και ανέθεσαν σιωπηρά την προστασία του Αγίου Όρους στην Ελλάδα.

Εν τω μεταξύ, η πολιτική του πατριάρχη Ιωακείμ Γ' και τα εσωτερικά προβλήματα στην τσαρική Ρωσία ανέκοψαν τη ρωσική διείσδυση στον Άθω. Έκτοτε, η Σόφια θεώρησε πως ήταν η καταλληλότερη στιγμή για να υπερκεράσει τις επιδιώξεις της Αγίας Πετρούπολης. Μετά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους από τον ελληνικό στρατό (26 Νοεμβρίου 1912), οι Βούλγαροι ζήτησαν την άδεια εισόδου ενός λόχου τους στον Άθω με τη δικαιολογία της ανάπαυσης και του προσκυνήματος των στρατιωτών στη βουλγαρική Μονή Ζωγράφου. Η Ιερά Κοινότητα αποδέχτηκε το αίτημα και οι Βούλγαροι επιδίωξαν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στη μονή. Εκεί, ύψωσαν τη βουλγαρική σημαία και παρέμειναν έως το καλοκαίρι του 1913. Η αντίδραση της Αθήνας ήταν άμεση. Συγκροτήθηκε ένα εθελοντικό στρατιωτικό σώμα 100 κελιωτών και κοσμικών εργαζομένων με έδρα τις Καρυές, το οποίο θα προστάτευε τους Αγιορείτες από πιθανές βουλγαρικές επιθέσεις. Μετά την απρόκλητη και απροειδοποίητη έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων των Βουλγάρων εναντίον των πρώην συμμάχων τους (16 Ιουνίου 1913) και την άρνηση του λόχου της Μονής Ζωγράφου να παραδοθεί στις ελληνικές Αρχές, το ένοπλο σώμα των Καρυών πολιορκήσε το

Τμήμα του ελληνικού στρατού στη Μονή Βατοπεδίου, λίγες ημέρες μετά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους.

μοναστήρι. Έτσι, την 21η Ιουνίου (ημέρα της νικηφόρας για τους Έλληνες μάχης του Κιλκίς-Λακανά), το στρατιωτικό σώμα της Ζωγράφου παραδόθηκε και μεταφέρθηκε αιχμάλωτο στον Πειραιά. Όσον αφορά τον αγιορείτικο βουλγαρικό πληθυσμό, αυτός μειώθηκε στους 243 μοναχούς από τους 307 το 1910. Τέλος, σχετικά με την τσαρική πολιτική στον Άθω, αυτή τερματίστηκε όταν οι άθεοι μπολσεβίκοι κατέλαβαν την εξουσία (1917).

Οι ύστατες βουλγαρικές προσπάθειες

Το ζήτημα της ελληνικής κυριαρχίας στο Άγιο Όρος λύθηκε οριστικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923). Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αναζωπυρώθηκε και ο βουλγαρικός εθνικισμός. Μετά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα (1941), ο βουλγαρικός στρατός προέβη σε ωμότητες εις βάρος των Ελλήνων της Μακεδονίας και της Θράκης με σκοπό τον εκβουλγαρισμό των περιοχών αυτών και όχι την «απλή» κατοχή τους. Η λεηλασία

των Μονών της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας και του Τιμίου Προδρόμου προοίωνισαν και το μέλλον του Αγίου Όρους, εάν αυτό έπεφτε στα βουλγαρικά χέρια (και οι δύο παραπάνω μονές βρίσκονται στον νομό Σερρών και είχαν υποστεί επίσης μεγάλες καταστροφές από τους Βούλγαρους τη δεκαετία του 1910).

Μετά την κατάρρευση του ελληνικού μετώπου και τη διάλυση της ελληνικής διοίκησης της Αγιορείτικης Πολιτείας, η Ιερά Κοινότητα, δρώντας διορατικά και προς το συμφέρον του ελληνικού χαρακτήρα του Άθω, ζήτησε με επιστολή της προς τον ίδιο τον Χίτλερ την προστασία του αυτοδιοικητού του Όρους και τη διατήρηση των έως τότε προνομίων του. Το Βερολίνο ανταποκριθήκε άμεσα και θετικά στα αιτήματα αυτά, διασφαλίζοντας τη μη είσοδο των βουλγαρικών στρατευμάτων στο Άγιο Όρος. Παρ' όλα αυτά, οι αντιπρόσωποι των σλαβικών μονών Παντελεήμονα και Ζωγράφου ζητούσαν επιμόνως την απόσπαση της διοίκησης του Αγίου Όρους από το (κατοχικό) Υπουργείο Εξωτερικών και την υπαγωγή του στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, απ' όπου οι Βούλγαροι θα είχαν μεγαλύτερη ευχέρεια ελέγχου του Άθω.

Στα χρόνια της Κατοχής, η καθημερινότητα των Αγιορειτών μοναχών γινόταν ολοένα και πιο δύσκολη, όπως άλλωστε το ίδιο ίσχυε και για την πλειοψηφία των κατοίκων της χώρας. Ο βαρύς χειμώνας του 1941-1942, η απαγόρευση της κατασκευής και της εμπορίας τεχνουργημάτων από τους μοναχούς, καθώς και η συχνή δέσμευση των λιγοστών γεωργικών προϊόντων, που παρήγαγαν οι Αγιορείτες δημιούργησαν έντονο επισιτιστικό και οικονομικό πρόβλημα στον Άθω. Εξαιρέση αποτέλεσε η Μονή Ζωγράφου. Η Σόφια ενίσχυε σε χρήμα και σε τρόφιμα τους Βούλγαρους καλογέρους, οι οποίοι διήγαν έναν επιδεικτικά άνετο βίο εν μέσω τέτοιων τραγικών καταστάσεων. Μάλιστα,

αυτοί προσέγγισαν τους Έλληνες Αγιορείτες, υποσχόμενοι τους παρόμοια ενίσχυση υπό τον όρο να υπογράψουν μια δήλωση υποταγής στον βασιλιά της Βουλγαρίας. Μάλιστα, οι βουλγαρικές προκλήσεις συνεχίστηκαν με πιο χαρακτηριστική περίπτωση αυτή της εορτής του Αγίου Γεωργίου του 1943, όταν οι μοναχοί της Μονής Ζωγράφου χρησιμοποίησαν την ελληνική σημαία σαν σφουγγαρόπανο για τον καθαρισμό της τράπεζάς τους (εστιατορίου). Τότε, η Ιερά Κοινότητα γνωστοποίησε στο Υπουργείο Εξωτερικών τα καθέκαστα και ζήτησε οικονομική επιχορήγηση, η οποία ανήλθε στα 3 εκατ. δραχμές, προκαλώντας όμως την έντονη αντίδραση του Υπουργείου Οικονομικών, το οποίο προσπαθούσε να κρατήσει «όρθια» μία κατεχόμενη χώρα.

Η τσαρική Ρωσία ακολούθησε μια καλά σχεδιασμένη πολιτική διείσδυσης στο Άγιο Όρος από τα μέσα του 19ου αιώνα έως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Την ίδια χρονική περίοδο, ο Άθως είχε μετατραπεί σε ένα πολύβουο και αναπτυσσόμενο «κρατίδιο», όπου νέα κτίρια ανοικοδομούνταν, παλαιές εγκαταστάσεις ανακαινίζονταν, πλήθος εργάτες πηγαينوέρχονταν στην ιερή χερσόνησο, δεκάδες καταστήματα είχαν ανοίξει στις Καρυές και ακτοπλοϊκά δρομολόγια μετέφεραν αδιάκοπα αγαθά και ανθρώπους στα μοναστηριακά λιμάνια. Το 1912, η ιδέα του πανσλαβισμού άρχισε να αποδυναμώνεται, εξαιτίας κυρίως της στρατιωτικής επικράτησης των ελληνικών δυνάμεων. Έτσι, η ρωσική διπλωματία προέβαλε το ζήτημα της διεθνοποίησης του Αγίου Όρους, αλλά και πάλι τα σχέδιά της ματαιώθηκαν λόγω των εσωτερικών προβλημάτων που αντιμετώπισε.

Σχετικώς με τις αρμόδιες εκκλησιαστικές Αρχές, το Οικουμενικό Πατριαρχείο

κλήθηκε να διαδραματίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο για τη διασφάλιση των ισορροπιών ανάμεσα στην Υψηλή Πύλη, την Ιερά Επιστοασία, τους Αγιορείτες μοναχούς και τις πολιτικές επιδιώξεις της Αθήνας και της Αγίας Πετρούπολης. Όταν παρουσιάστηκε το ζήτημα της ρωσικής διείσδυσης, ορισμένοι πατριάρχες υπήρξαν κοντόφθαλμοι ή αδύναμοι να το ελέγξουν, αλλά αργότερα οι διάδοχοί τους συγκράτησαν την περαιτέρω εκτράχυνση των καταστάσεων. Επίσης, η δυσλειτουργία του αυτοδιοίκητου συστήματος της Αγιορείτικης Πολιτείας προκάλεσε τριβές στις σχέσεις των ιδίων των Μονών, οι οποίες εντάθηκαν με τις εθνικές επιδιώξεις των Ρώσων και των Βουλγάρων κελιωτών. Ωστόσο, η πλειονότητα των υπολοίπων μοναχών με διαφορετική καταγωγή προτιμούσε αναφανδόν την προσάρτηση του Άθω στο ελληνικό κράτος για λόγους ιστορικούς και δικαίου.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Γούλας, *Το Άγιον Όρος και η Χαλκιδική*, Αθήνα 1963.
- Ν. Μυλωνάκος, *Άγιον Όρος και Σλαύοι*, Αθήνα 1960.
- Β. Πάππας, *Ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία στο Άγιο Όρος και την ευρύτερη περιοχή, η δράση μοναχών και λαϊκών κατά τον Μακεδονικό Αγώνα και τους Βαλκανικούς Πολέμους*, Διδακτορική Διατριβή, ΠΑΜΑΚ, 2014.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Ι.Α. Δ.Ν. Μουσμούτη / Πρεσβεία της Ελλάδος παρά τη Υψηλή Πύλη / Αρ. Πρ. 2112 / Ιούνιος 1877 & Αρ. Πρ. 3997 / Οκτώβριος 1877.
- ΙΜΧΑ / Αρχείο Κυρ. Ταβουλάρη / Αντίγραφα ΥΠΕΞ / Φάκ.7 / Β / Φωκάς Εμ., *Περί της εν Αγίω Όρει καταστάσεως από Εθνικής απόψεως* / Έγγ. 1, 17 & Φάκ.3 / Έγγ. 93.
- ΚΥ / ΑΥΕ / Α 1905 / ΑΑΚ / Αρχείο Ευ. Κωφού / φ. 435 / Αρ. 379 (Κορομηλάς προς ΥΠΕΞ).

Ο Ελευθέριος Ηλ. Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΣΤΗ ΛΙΒΥΗ (1911-1931)

ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΧΑΛΑΤΣΗ

Η επιδίωξη της Ιταλίας να αποκτήσει μια αποικία στις βορειο-αφρικανικές ακτές της Μεσογείου την ενέπλεξε σε μια εικοσαετή πολεμική περιπέτεια στη Λιβύη. Ο πόλεμος διεξήχθη αρχικά εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1911-1912), ακολούθως αποτέλεσε τμήμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) και τελικά είχε ως αποκορύφωμα την περίοδο της επανακατάκτησης (1922-1931).

Το «λάβαρο του προφήτη» έχει περιέλθει στην κατοχή Ιταλών στρατιωτών στα τέλη του 1911 κατά τη διάρκεια του Ιταλο-Οθωμανικού Πολέμου στη Λιβύη. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Τμήμα Ιταλών πεζοναυτών ύστερα από την απόβαση στην Τρίπολη τον Οκτώβριο του 1911.

ΣΤΙΣ αρχές του 21ου αιώνα η Λιβύη είναι το τέταρτο μεγαλύτερο σε έκταση κράτος της Αφρικής, με έκταση 1.759.540 τ.χλμ. και πληθυσμό περίπου 6,7 εκατ. κατοίκους. Αποτελείται από τρεις επαρχίες, την Τριπολίτιδα στα βορειοδυτικά, την Κυρηναϊκή στα ανατολικά, που καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση της χώρας, και το Φεζάν στα νοτιοδυτικά. Το μεγαλύτερο τμήμα της βορειοαφρικανικής χώρας καταλαμβάνεται από την έρημο Σαχάρα και λιγότερο από το 2% του εδάφους θεωρείται καλλιεργήσιμο. Η εγγύτητα της Λιβύης με την Ευρώπη και η διασύνδεσή της με άλλες περιοχές της Βόρειας Αφρικής και τη Μέση Ανατολή την κατέστησαν ήδη από την Αρχαιότητα σημαντικό γεωγραφικό και εμπορικό κόμβο.

Κατοικήθηκε αρχικά από βερβερικές φυλές και το όνομα της εκτιμάται ότι προέρχεται από την αρχαία τοπική φυλή των Λίμπου. Οι αρχαίοι Έλληνες και οι Φοινικές ίδρυσαν αποικίες στις ακτές της Κυρηναϊκής και της Τριπολίτιδας αντίστοιχα τον 7ο και τον 5ο αιώνα π.Χ. Τους επόμενους αιώνες αυτές οι δύο περιοχές αποτέλεσαν τμήμα μεγάλων αυτοκρατοριών γνωρίζοντας σημαντική οικονομική και πολιτισμική άνθηση κατά τη ρωμαϊκή

και τη βυζαντινή περίοδο. Στα μέσα του 7ου αιώνα η Κυρηναϊκή, η Τριπολίτιδα και το Φεζάν περιήλθαν διαδοχικά υπό αραβικό έλεγχο. Οι Άραβες διέδωσαν το ισλάμ και την αραβική γλώσσα στους παράκτιους πληθυσμούς αλλά οι βερβερικές φυλές της ενδοχώρας διατήρησαν για αρκετούς αιώνες τη γλωσσική και πολιτισμική τους ταυτότητα. Από τον 12ο όμως αιώνα η αραβοποίηση της Λιβύης επεκτάθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με άλλες περιοχές της βόρειας Αφρικής. Τον 16ο αιώνα η Λιβύη κατακτήθηκε από την οθωμανική αυτοκρατορία με έδρα της οθωμανικής εξουσίας την Τρίπολη, την κυριότερη πόλη της Τριπολίτιδας.

Περίπου στα μέσα του 19ου αιώνα ο Μωχάμεντ Ιμπν Αλί ας-Σενούσι, ένας γνωστός θεολόγος του ισλάμ με καταγωγή από τη σημερινή Αλγερία, απέκτησε σημαντική επιρροή ανάμεσα στους κατοίκους της Κυρηναϊκής, η οποία σταδιακά αποτέλεσε το επίκεντρο ενός νέου θρησκευτικού δόγματος. Μέχρι τα τέλη του 19ου η αδελφότητα των Σενούσι ή Σανούσι είχε γίνει αποδεκτή από το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της Λιβύης θέτοντας τα θεμέλια για τη συγκρότηση ενός λιβυκού εθνικιστικού κινήματος.

Ο Ιταλός στρατηγός Κάρλο Κανέβα, επικεφαλής του ιταλικού εκστρατευτικού σώματος, με το επιτελείο του στη Λιβύη το 1911.

Στο μεταξύ, την ίδια περίοδο στις απέναντι ακτές της Μεσογείου η Ιταλία, που είχε επιτύχει την ενοποίησή της από το 1870, επιδίωκε να καταστεί μια μεγάλη και υπολογίσιμη ευρωπαϊκή δύναμη. Στόχος των ιταλικών κυβερνήσεων έγινε η απόκτηση αποικιών στην Αφρική, της οποίας το μεγαλύτερο τμήμα βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Βρετανίας και της Γαλλίας. Το εγχείρημα ξεκίνησε από το λεγόμενο «Κέρασ της Αφρικής» στο βορειοανατολικό τμήμα της ηπείρου, με την κατάκτηση της Ερυθραίας και τμήματος της Σομαλίας. Η περαιτέρω όμως εξάπλωση στα εδάφη της Αιθιοπίας έληξε καταστροφικά με τη μάχη της Άδουας το 1896. Τα επόμενα χρόνια η ιταλική προσοχή στράφηκε προς τη Λιβύη, που λόγω της εγγυτητάς της αλλά και της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε ελκυστικό στόχο.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα μέσα του 19ου αιώνα χαρακτηριζόταν από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ως ο «Μεγάλος Ασθενής». Η πίεση για μεταρρυθμίσεις οδήγησε το 1908 στο κίνημα των Νεότουρκων, το οποίο έθεσε τα θεμέλια του σύγχρονου τουρκικού εθνικισμού και περιόρισε σημαντικά την εξουσία του σουλτάνου Μωάμεθ Ε'. Στις αρχές του 20ού αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρά

την παρακμή της εξακολουθούσε να διατηρεί υπό την κατοχή της σημαντικό τμήμα εδαφών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και κυρίως στη Μέση Ανατολή. Στη Βόρεια Αφρική είχε απολέσει το μεγαλύτερο τμήμα των κτήσεών της. Η Αίγυπτος από το 1882 αποτελούσε προτεκτοράτο της Βρετανίας, ενώ η Τυνησία και η Αλγερία είχαν περιέλθει υπό την κυριαρχία της Γαλλίας. Στη Λιβύη ήταν εγκαταστημένο ένα οθωμανικό στράτευμα 8.000 ανδρών, που είχε τη υποστήριξη περίπου 20.000 τοπικών εθελοντών. Η οικονομική κατάσταση της χώρας όμως ήταν κακή, ενώ το θρησκευτικό κίνημα των Σενούσι είχε αποδυναμώσει ακόμα περισσότερο την εξουσία του σουλτάνου.

Το 1911 η διεθνής συγκυρία σχετικά με την πολιτική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν ευνοϊκή για την ιταλική κυβέρνηση των φιλελευθέρων υπό τον πρωθυπουργό Τζοβάννι Τζολίττι (Giovanni Giolitti). Η Ιταλία εκείνη την περίοδο ήταν μέλος της Τριπλής Συμμαχίας με τη Γερμανία και την Αυστρο-Ουγγαρία, ενώ είχε εξασφαλίσει και τη συγκατάθεση της Γαλλίας για τον πόλεμο στη Λιβύη. Επιπλέον και η Βρετανία, σύμμαχος των Οθωμανών εκείνη την περίοδο, είχε διακηρύξει την ουδετερότητά της σε έναν επικείμενο πόλεμο.

Ο Ιταλο-Οθωμανικός Πόλεμος στη Λιβύη 1911-1912

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1911 ο Ιταλός πρέσβης στη Κωνσταντινούπολη απέδωσε τηλεσίγγραφο ζητώντας να γίνει αποδεκτή η απόβαση ιταλικών στρατευμάτων στην Τριπολίτιδα και στην Κυρηναϊκή, ώστε να διασφαλιστούν τα τοπικά ιταλικά οικονομικά συμφέροντα. Η Τράπεζα της Ρώμης είχε ήδη από το 1907 ανοίξει υποκαταστήματα στην Τρίπολη και άλλες παράκτιες πόλεις της Λιβύης και σύμφωνα με την ιταλική άποψη υφίστατο μεροληπτικές διακρίσεις από την οθωμανική πλευρά. Οι οθωμανικές εγγυήσεις κρίθηκαν ανεπαρκείς και στις 29 Σεπτεμβρίου 1911 η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο. Ας σημειωθεί ότι στο εσωτερικό της Ιταλίας υπήρξαν αντιδράσεις γι' αυτή την απόφαση κυρίως από μέλη του ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, ανάμεσά τους και από τον Μπενίτο Μουσοσολίνι, τον μελλοντικό ιδρυτή του φασισμού, που καταδίκασε τον πόλεμο ως ιμπεριαλιστικό (στις 14 Οκτωβρίου ο Μουσοσολίνι καταδικάστηκε για τη στάση του σε ποινή φυλάκισης μερικών μηνών στην Μπολόνια).

Στις 2 Οκτωβρίου η ιταλική ναυτική δύναμη που είχε καταπλεύσει στην Τρίπολη, υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Λουίτζι Φαραβέλλι (Luigi Giuseppe Faravelli), απαίτησε την παράδοση των οθωμανικών οχυρών. Την επόμενη ημέρα ύστερα από την οθωμανική άρνηση ξεκίνησε ο βομβαρδισμός των οχυρών τα κυριότερα από τα οποία κατελήφθησαν από μια δύναμη Ιταλών πεζοναυτών. Στις 4 Οκτωβρίου ύστερα από νέα αποβατική επιχείρηση κατελήφθη χωρίς αντίσταση το Τομπρούκ, το οποίο λόγω του λιμανιού και της στρατηγικής θέσης του επέτρεπε τον έλεγχο κάθε παράκτιας κίνησης από και προς τη γειτονική Αίγυπτο.

Στις 11 Οκτωβρίου αποβιβάστηκαν στη Λιβύη και οι υπόλοιπες ιταλικές ενισχύσεις και η δύναμη του ιταλικού εκστρατευ-

τικού σώματος ανήλθε σε 35.000 άνδρες υπό τη διοίκηση του στρατηγού Κάρλο Κανέβα (Carlo Caneva). Οι πολεμικές επιχειρήσεις των Ιταλών εντάθηκαν τις επόμενες ημέρες και στις 16 Οκτωβρίου καταλήφθηκε η πόλη Ντέρνα δυτικά του Τομπρούκ. Ακολούθως στόχος έγινε η Βεγγάζη, η πρωτεύουσα της Κυρηναϊκής, και η οποία με πληθυσμό περίπου 15.000 κατοίκους ήταν το δεύτερο πιο σημαντικό στρατηγικό κέντρο μετά την Τρίπολη. Η ιταλική επίθεση εξαπολύθηκε στις 18 Οκτωβρίου από μια δύναμη 4.000 στρατιωτών με την υποστήριξη πεζοναυτών, του πυροβολικού και τεσσάρων θωρηκτών πλοίων. Η οθωμανική φρουρά που αριθμούσε περίπου 450 άνδρες προέβαλλε αντίσταση, αλλά η πόλη κατελήφθη μία ημέρα αργότερα.

Οι επιτυχίες των πρώτων ημερών στις παράκτιες πόλεις της Λιβύης είχαν δημιουργήσει στην ιταλική πλευρά ένα κλίμα ευφορίας για γρήγορη και εύκολη επικράτηση σε ολόκληρη τη χώρα, το οποίο όμως αποδείχτηκε παραπλανητικό. Οι Ιταλοί υποτίμησαν τη διάθεση των Οθωμανών να προβάλουν αντίσταση. Η αναταραχή που υπήρχε εκείνη την περίοδο στις οθωμανικές ευρωπαϊκές κτήσεις απέτρεψε την αποστολή ουσιαστικών ενισχύσεων στη Λιβύη. Αποφασίστηκε όμως η αποστολή μιας μικρής εθελοντικής δύναμης αξιωματικών με επικεφαλής τον Ισμαήλ Ενβέρ (υπουργό πολέμου των Νεότουρκων) και τον Μουσταφά Κεμάλ, με στόχο την οργάνωση της οθωμανικής άμυνας. Ακόμα περισσότερο υποτιμήθηκε η στάση του τοπικού αραβικού πληθυσμού, για τον οποίο οι Ιταλοί πίστευαν ότι θα τους υποδέχονταν ως απελευθερωτές. Ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές είχαν με τους Οθωμανούς οι Λίβυοι αποφάσισαν να προβάλουν αντίσταση στην ιταλική επίθεση για να υπερασπίσουν τη θρησκεία και τον τρόπο ζωής τους.

Η προσδοκία για γρήγορη επικράτηση

διαλύθηκε στις 23 Οκτωβρίου, όταν οι Οθωμανοί και οι Άραβες σύμμαχοί τους εξαπέλυσαν ισχυρή αντεπίθεση με στόχο την ανακατάληψη της Τρίπολης. Το μεγαλύτερο βάρος της επίθεσης δέχτηκε το 11ο σύνταγμα βερσαλλιέρων το οποίο ήταν εγκατεστημένο στο Σαρ αλ-Σατ (γνωστό στους Ιταλούς ως Σιάρα Σιάτ), ένα χωριό στα ανατολικά περικόρα της Τρίπολης. Δεχόμενοι πυρά από όλες τις πλευρές, 290 Ιταλοί στρατιώτες εγκλωβίστηκαν και αιχμαλωτίστηκαν σε ένα μουσουλμανικό νεκροταφείο. Ύστερα από ιταλική αντεπίθεση και την απόκρουση των επιτιθέμενων εντοπίστηκαν. Σχεδόν όλοι οι αιχμάλωτοι ανάμεσά τους και οι τραυματίες είχαν θανατωθεί, αρκετοί με ιδιαίτερη σκληρότητα, έχοντας ακρωτηριαστεί ή σταυρωθεί. Τα ιταλικά αντίποινα υπήρξαν σκληρά, και τις επόμενες τρεις ημέρες ο αριθμός των κατοίκων που εκτελέστηκαν εκτιμάται ότι ανήλθε μέχρι και σε 4.000. Η μάχη του Σαρ αλ-Σατ υπήρξε η φονικότερη στην οποία ενεπλάκησαν οι Ιταλοί καθ' όλη τη διάρκεια της συγκεκριμένης εκστρατείας με απώλειες που ανήλθαν σε 378 νεκρούς (ανάμεσά τους οκτώ αξιωματικοί) και 125 τραυματίες.

Ύστερα από την απόκρουση της οθωμανικής αντεπίθεσης κύριο μέλημα της ιταλικής στρατιωτικής διοίκησης έγινε η κατασκευή οχυρωματικών έργων στις παράκτιες περιοχές που είχαν καταληφθεί. Επιπλέον αποφασίστηκε η διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων σε οάσεις που βρίσκονταν γύρω από την Τρίπολη και όπου ήταν εγκατεστημένες οθωμανικές και αραβικές δυνάμεις ώστε να εξασφαλιστεί η πόλη από ενδεχόμενες νέες επιθέσεις του αντιπάλου. Μία από τις πιο σημαντικές μάχες διεξήχθη στις 4 Δεκεμβρίου 1911 γύρω από την οάση Αϊν Ζάρα που βρισκόταν οκτώ χιλιόμετρα νότια της Τρίπολης. Εκεί βρισκόταν εγκατεστημένη μια δύναμη περίπου 2.500 Οθωμανών και 6.000 Αράβων με την υποστήριξη επτά

πυροβόλων Κγυρρ γερμανικής κατασκευής. Η ιταλική επίθεση, αν και αρχικά συνάντησε ισχυρή αντίσταση, πέτυχε, αφού κατέστρεψε το πυροβολικό του αντιπάλου αναγκάζοντάς τον σε υποχώρηση.

Ένα μεγάλο πλεονέκτημα που απολάμβανε η ιταλική πλευρά έναντι των αντιπάλων της ήταν η χρησιμοποίηση καινοτόμων πολεμικών μέσων. Στη Λιβύη για πρώτη φορά στην ιστορία της αεροπορίας χρησιμοποιήθηκαν αεροσκάφη σε πολεμική επιχείρηση. Οι Ιταλοί διέθεταν εννέα αεροσκάφη μονοπλάνα και διπλάνα και η πρώτη αναγνωριστική πτήση πραγματοποιήθηκε στις 23 Οκτωβρίου από τον σημναγό Κάρλο Πιάσα, επικεφαλής αυτής της αεροπορικής δύναμης. Ο πρώτος αεροπορικός βομβαρδισμός σημειώθηκε την 1η Νοεμβρίου 1911 από τον υποσημναγό Τζούλιο Γκαβόττι (Giulio Gavotti) στην οάση Αϊν Ζάρα.

Παρά το γεγονός ότι οι Ιταλοί τους πρώτους μήνες του πολέμου είχαν καταφέρει να διατηρήσουν τις παράκτιες θέσεις τους, οι απώλειες από τις μάχες και ακόμα περισσότερο τις ασθένειες είχαν αρχίσει να γίνονται αισθητές. Η επιδημία χολέρας που προϋπήρχε του πολέμου στην Τρίπολη είχε ως αποτέλεσμα μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου την ασθένεια 1.080 Ιταλών στρατιωτών και τον θάνατο άλλων 333. Στις αρχές Φεβρουαρίου 1912, για να αναπληρώσουν τις απώλειές τους, οι Ιταλοί μετέφεραν στρατεύματα Αφρικανών από την αποικία τους στην Ερυθραία. Επιπλέον συγκρότησαν μια δύναμη Λίβυων εθελοντών, των οποίων όμως οι οικογένειες τουλάχιστον στην αρχή παρέμειναν για λόγους «ασφαλείας» υπό επιτήρηση στην Τρίπολη. Εκείνη την περίοδο η δύναμη του ιταλικού στρατεύματος ανήλθε σε 103.000 άνδρες.

Τους πρώτους μήνες του 1912 το μέτωπο στην Τριπολιτίδα παρέμεινε σχετικά στατικό και οι πολεμικές επιχειρήσεις εντάθηκαν ξανά κατά τη διάρκεια του

Ιταλοί στρατιώτες στα χαρακώματα αναμένουν επίθεση των οθωμανικών δυνάμεων και των Αράβων συμμάχων τους στη Λιβύη στα τέλη του 1911.

καλοκαιριού. Στις 8 Ιουνίου οι Ιταλοί κατέλαβαν την πόλη Τζαζζούρ σε απόσταση περίπου 12 χιλιομέτρων από την Τρίπολη. Στις 8 Ιουλίου καταλήφθηκε ύστερα από απόβαση των ιταλικών δυνάμεων η Μισράτα ή Μισουράτα, που αποτελούσε το τελευταίο οθωμανικό λιμάνι στην Τριπολίτιδα, στον κόλπο της Σύρτης. Τέλος στις αρχές Αυγούστου οι Ιταλοί κατέλαβαν την παράκτια πόλη Ζουάρα στα σύνορα με την Τυνησία.

Στο μέτωπο της Κυρηναικής από τα τέλη Δεκεμβρίου 1911 μέχρι τον Αύγουστο του 1912 σημειώθηκαν συγκρούσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης έντασης ανάμεσα στα ιταλικά στρατεύματα και τις οθωμανο-αραβικές δυνάμεις υπό τον Ισμαήλ Ενβέρ στη Βεγγάζη και τον Μουσταφά Κεμάλ στην Ντέρνα. Η μεγαλύτερη πίεση για την ιταλική πλευρά ασκήθηκε στην Ντέρνα όπου το υψίπεδο της περιοχής διευκόλυne τη δράση του οθωμανικού πυροβολικού. Ύστερα από την κατασκευή αμυντικών οχυρωματικών έργων οι Ιταλοί κατάφεραν να περιορίσουν την απειλή από τις επιθέσεις των αντιπάλων τους.

Εν τω μεταξύ, παρά το γεγονός ότι οι Ιταλοί είχαν διατηρήσει τις παράκτιες περιοχές που είχαν καταλάβει, ούτε η πολιτική ούτε η στρατιωτική τους ηγεσία

επιθυμούσε έναν παρατεταμένο πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για να ασκήσουν μεγαλύτερη πίεση στον σουλτάνο και να τον αναγκάσουν να συνθηκολογήσει οι Ιταλοί μετέφεραν τον πόλεμο στο Αιγαίο και στα κατεχόμενα ελληνικά νησιά. Στις 4 Μαΐου 1912 πραγματοποιήθηκε απόβαση στη Ρόδο και μέχρι τις 20 είχε ολοκληρωθεί η κατάληψη των Δωδεκανήσων, τα οποία τελικά η Ιταλία κράτησε υπό την κατοχή της μέχρι το 1947. Ο ιταλικός στόλος διεξήγαγε επίσης επιχειρήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Ερυθρά Θάλασσα.

Υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων οι πρώτες διπλωματικές επαφές ανάμεσα στην Ιταλία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία για τη λήξη των εκθροπραξιών ξεκίνησαν από τις 12 Ιουλίου. Εξαιτίας όμως των εσωτερικών προβλημάτων και της παρελκυστικής τακτικής των Οθωμανών οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν μέχρι και τις αρχές Οκτωβρίου, όταν η έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου στις 8 του ίδιου μήνα ανάγκασε τον σουλτάνο να υποκύψει στις ιταλικές πιέσεις. Η Πύλη δέχτηκε να υπογράψει μια προκαταρκτική συμφωνία ειρήνης, η οποία ολοκληρώθηκε με τη Συνθήκη της Λωζάνης, στις 18 Οκτωβρίου 1912.

Ο Ομάρ Μουκτάρ αλυσοδεμένος φωτογραφίζεται με Ιταλούς αξιωματικούς.

Η συνθήκη παραχώρουσε στο ιταλικό βασίλειο την πολιτική και στρατιωτική διοίκηση της Τριπολιτίδας και της Κυρηναϊκής υπάγοντας ουσιαστικά τη Λιβύη σε καθεστώς προτεκτοράτου, αλλά επέτρεπε και στον σουλτάνο ως χαλίφη των μουσουλμάνων να διατηρήσει τη δικαιοδοσία του στα θρησκευτικά ζητήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι Οθωμανοί διατηρούσαν ένα σημαντικό δίαυλο επικοινωνίας με τον τοπικό πληθυσμό. Όσον αφορά τις απώλειες του πολέμου εκτιμάται ότι ανήλθαν σε 3.431 νεκρούς για την ιταλική πλευρά και 4.500 για τους Οθωμανούς και τους συμμάχους τους. Επιπλέον, σύμφωνα με εκτιμήσεις τουλάχιστον 10.000 Άραβες υπήρξαν θύματα των ιταλικών αντιποίνων. Όπως αποδείχτηκε η υπογραφή αυτής της συνθήκης απλώς μετέφερε τον πόλεμο στο επόμενο στάδιο.

Η Λιβύη κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Αν και ο Ιταλο-Οθωμανικός Πόλεμος του 1911-1912 είναι η πιο γνωστή περίοδος της σύγκρουσης στη Λιβύη, τα γεγονότα που ακολούθησαν δεν υπήρξαν λιγότερο

σημαντικά. Κατά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, η Ιταλία παρέμεινε ουδέτερη, η είσοδος όμως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας και της Αυστρο-Ουγγαρίας στις 14 Νοέμβριου 1914 άλλαξε δραματικά τα δεδομένα για την ιταλική πλευρά. Ο σουλτάνος κάλεσε τους μουσουλμάνους σε «ιερό πόλεμο» και οι τοπικοί πληθυσμοί της Λιβύης, οι οποίοι στην πλειονότητά τους δεν είχαν αποδεχτεί την ιταλική κυριαρχία, ξεκίνησαν τις επιθέσεις.

Στα τέλη Νοεμβρίου σημειώθηκε εξέγερση στο Φεζάν που πρόσφατα είχε κατακτηθεί και μέχρι τον Φεβρουάριο του 1915 οι Ιταλοί υποχρεώθηκαν να αποσύρουν όλες τις φρουρές τους προς την Τριπολίτιδα. Στις 28-29 Απριλίου ένα ιταλικό στράτευμα περίπου 3.000 ανδρών, Ιταλών, Αφρικανών από την Ερυθραία αλλά και Λίβυων, που κινήθηκε προς τη Σύρτη για να καταστείλει την εξέγερση των Σενουσί έπεσε σε ένεδρα περίπου 1.500 πολεμιστών με αποτέλεσμα να υποστεί μεγάλες απώλειες που ανήλθαν σε 479 νεκρούς και 417 τραυματίες. Στην κατοχή

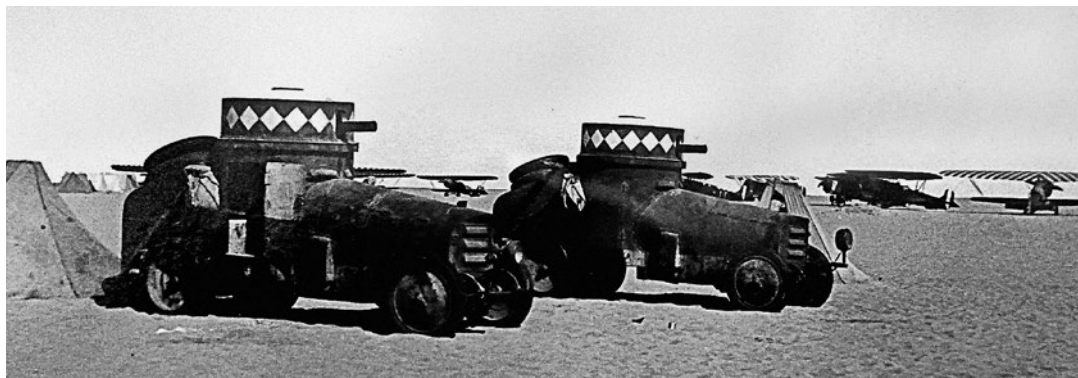
των Σενούσι περιήλθαν επίσης πολύ μεγάλες ποσότητες οπλισμού, πυρομαχικών και εφοδίων καθιστώντας αυτή την ήττα την πιο καταστροφική που υπέστησαν οι Ιταλοί στη Λιβύη. Στις 23 Μαΐου 1915 η Ιταλία εισήλθε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της Αντάντ (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία), ξεκινώντας τις εκθροπραξίες με την Αυστρο-Ουγγαρία, τον κύριο αντίπαλό της. Επειδή όμως το κύριο θέατρο πολέμου βρισκόταν στην Ευρώπη, οι Ιταλοί άρχισαν να αποσύρουν δυνάμεις από τη Λιβύη και μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1915 διατηρούσαν υπό τον έλεγχό τους μόνο την Τρίπολη και την πόλη Χομς.

Στο μεταξύ, στις 21 Αυγούστου 1915 η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εξαιτίας της βοήθειας που παρείχε στους Λίβυους αντάρτες. Έχοντας την υποστήριξη της Γερμανίας που διέθεσε υποβρύχια οι Οθωμανοί μετέφεραν μεγάλες ποσότητες οπλισμού και πυρομαχικών για την υποστήριξη των Σενούσι. Τον Δεκέμβριο του 1915 περίπου 5.000 πολεμιστές Σενούσι υπό τη διοίκηση του πασά Νούρι εξαπέλυσαν επίθεση στην Αίγυπτο εναντίον των βρετανικών στρατευμάτων. Μέχρι όμως τα τέλη Μαρτίου 1916 οι Σενούσι είχαν αποκρουστεί με σημαντικές απώλειες. Στη Λιβύη συνεχίστηκαν οι επιθέσεις για την εκδίωξη των ιταλικών στρατευμάτων από τα παράκτια ερείσματα που εξακολουθούσαν να κρατούν. Τα ιταλικά στρατεύματα παρέμεναν στα παράκτια οχυρά τους αφήνοντας ελευθερία κινήσεων στον αντίπαλο. Οι πιέσεις όμως που δέχονταν οι Οθωμανοί και οι σύμμαχοί τους στα άλλα πολεμικά μέτωπα απέτρεψαν μια ισχυρή επίθεση εναντίον των Ιταλών και έτσι μέχρι και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η κατάσταση στη Λιβύη παρέμεινε αμετάβλητη. Τα γεγονότα που ακολούθησαν θα έκριναν το μέλλον της χώρας.

Η επανακατάκτηση της Λιβύης 1922-1931

Παρά το γεγονός ότι η Ιταλία βρισκόταν στο στρατόπεδο των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (έχοντας πληρώσει ένα βαρύ τίμημα με 650.000 νεκρούς), το μεγάλο διεθνές οικονομικό χρέος αλλά και η πεποίθηση ότι είχε αδικηθεί στις εδαφικές διεκδικήσεις της από τους συμμάχους ήταν αιτίες που προετοίμασαν την άνοδο στην εξουσία του φασιστικού κόμματος υπό την ηγεσία του Μπενίτο Μουσοσολίνι. Ο «Ντούτσε», ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, ως σοσιαλιστής είχε καταδικάσει την ιταλική επίθεση στη Λιβύη, έγινε ως αρχηγός του φασισμού ο πιο διαπρύσιος κήρυκας της ιταλικής αποικιακής εξάπλωσης. Όπως υποστήριζε, η Ιταλία έπρεπε να αποκτήσει τη δική της «θέση στον ήλιο» (*posto al sole*) ανάμεσα στις μεγάλες ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές δυνάμεις. Οι πρώτες ενέργειες για την επανακατάκτηση της Λιβύης (*La Riconquista*) είχαν ξεκινήσει ήδη από τον Ιανουάριο του 1922 με την ανακατάληψη της Μισράτα και εντάθηκαν ακόμα περισσότερο μετά την άνοδο του φασιστικού κόμματος στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1922. Ας σημειωθεί ότι με τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923 το νεοσύστατο τουρκικό κράτος αναγνώρισε την πλήρη κυριαρχία της Ιταλίας στη Λιβύη.

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1920 ο πληθυσμός της Λιβύης ανερχόταν σε μόλις 600.000 κατοίκους έναντι σχεδόν 40 εκατ. της Ιταλίας. Οι Ιταλοί εκμεταλλευόμενοι τις διαμάχες των Λίβυων εθνικιστών στην Τριπολίτιδα (τμήμα των οποίων είχε συνταχθεί με την ιταλική πλευρά) αλλά και την απόλυτη υπεροχή τους σε πολεμικά μέσα κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τη βόρεια Τριπολίτιδα κατά την περίοδο 1923-1925. Ακολούθησε η κατάκτηση των κεντρικών ημερήμων περιοχών και μέχρι το 1930 η ιταλική κυριαρχία είχε επεκταθεί στο Φεζάν.

Ιταλικά τεθωρακισμένα οχήματα και αεροσκάφη που συμμετείχαν στην κατάληψη της Κούφρα στις 20 Ιανουαρίου 1931.

Δυσκολότερη αποδείχτηκε η κατάκτηση της μεγαλύτερης σε έκταση και άνυδρης Κυρηναϊκής και κυρίως του υψιπέδου Τζεμπέλ αλ-Αχντάρ (το Πράσινο Όρος). Με πληθυσμό περίπου 200.000 κατοίκους η Κυρηναϊκή αποτελούσε το επίκεντρο της εξουσίας των Σενούσι και γι' αυτό η αντίσταση εκεί ήταν πιο έντονη. Έχοντας ως προτεραιότητα τον έλεγχο της Τριπολίτιδας η Ιταλία κατά την περίοδο 1920-1921 είχε αναγνωρίσει την εξουσία του ηγέτη των Σενούσι Μωχάμεντ Ιντρίς στην Κυρηναϊκή. Αυτή η συμφωνία ακυρώθηκε από τη φασιστική κυβέρνηση που προετοιμάστηκε για την επανακατάκτηση της περιοχής. Το ιταλικό στράτευμα, που αποτελούνταν από μονάδες του τακτικού στρατού, τμήματα μελανοχιτώνων (των πραιτωριανών του φασισμού) αλλά και αφρικανικά στρατεύματα από τις ιταλικές αποικίες της Ερυθραίας, και της Σομαλίας, είχε στη διάθεσή του όλα εκείνα τα πολεμικά μέσα που είχαν εξελιχθεί ή χρησιμοποιηθεί για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως τα άρματα μάχης και τα χημικά αέρια (υπερίτης). Για την κατάληψη της όασης Τζαγκμπούμπ (στα σύνορα με την Αίγυπτο), την πρώτη σημαντική επιχείρηση στο έδαφος της Κυρηναϊκής το 1926, οι Ιταλοί χρησιμοποίησαν για πρώτη φορά άρματα μάχης FIAT 3000.

Από την άλλη πλευρά επικεφαλής της αντίστασης των Σενούσι τέθηκε ένας γηραιός αλλά έμπειρος πολεμιστής, ο Ομάρ Μουχτάρ, ο επονομαζόμενος το «λιοντάρι της ερήμου». Ο Μουχτάρ εφαρμόζοντας επιδέξια τις τακτικές του ανταρτοπολέμου εφορμούσε με μικρές έφιππες ομάδες και επέφερε αιφνιδιαστικά πλήγματα στους αντιπάλους του χωρίς εκείνοι να μπορούν να τον εντοπίσουν και πολύ περισσότερο να τον εξουδετερώσουν. Επιπλέον είχε την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος παρείχε περίθαλψη στους τραυματίες και τον βοηθούσε με νέους μαχητές να αναπληρώνει τις απώλειες.

Η πίεση για τον Μουχτάρ έγινε πιο ασφυκτική ύστερα από τον διορισμό του στρατάρχη Πιέτρο Μπαντόλιο (Pietro Badoglio) στη θέση του κυβερνήτη της Λιβύης το 1929 και κυρίως ύστερα από την ανάθεση των πολεμικών επιχειρήσεων στον στρατηγό Ροντόλφο Γκρατσιάνι (Rodolfo Graziani) το 1930. Η ιταλική στρατιωτική διοίκηση, για να αποστερήσει τον Μουχτάρ από την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού και να αποκόψει τον ανεφοδιασμό του από την Αίγυπτο, υιοθέτησε δραστικά μέτρα. Αρχικά από τον Ιούνιο του 1930 προχώρησε στον εκτοπισμό και στον εγκλεισμό περίπου 100.000 νομάδων της Κυρηναϊκής σε στρατόπεδα συγκέντρωσης κοντά στην παράκτια ζώνη

της Σύρτης και της Βεγγάζης. Αν και η προπαγάνδα του φασιστικού καθεστώτος εμφάνιζε τα στρατόπεδα ως «οάσεις» πολιτισμού, οι στοιχειώδεις συνθήκες υγιεινής αλλά και οι εκτελέσεις όσων αντιδρούσαν επέφεραν ένα βαρύ πλήγμα στον τοπικό πληθυσμό. Μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 1933, οπότε τα στρατόπεδα έκλεισαν, εκτιμάται ότι οι νεκροί ανήλθαν σε περίπου 40.000. Το δεύτερο μέτρο ήταν η κατασκευή (από τον Απρίλιο μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1931) ενός τείχους από συρματοπλέγματα μήκους 270 χιλιομέτρων στα σύνορα με την Αίγυπτο, που ξεκινούσε από το λιμάνι της Μπαρντία μέχρι την οάση Τζαγκμπούμπι. Το τείχος βρισκόταν υπό τη συνεχή επίβλεψη των μηχανοκίνητων ιταλικών δυνάμεων και της αεροπορίας.

Στο μεταξύ, οι πολεμικές επιχειρήσεις συνεχίζονταν και στις 20 Ιανουαρίου 1931 ύστερα από σφοδρό αεροπορικό βομβαρδισμό κατελήφθη η Κούφρα, η ιερή πόλη των Σενούσι. Η πτώση της υπήρξε μεγάλο πλήγμα για τη λιβυκή αντίσταση και αποτέλεσε την αρχή του τέλους για τον Μουχτάρ. Έχοντας αποκοπεί από την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού αλλά και από κάθε δίοδο ανεφοδιασμού, συνελήφθη τελικά αιχμάλωτος στις 9 Σεπτεμβρίου 1931. Ύστερα από μια σύντομη δίκη παρωδία από ιταλικό στρατοδικείο ο Ομάρ Μουχτάρ εκτελέστηκε δι' απαγχονισμού στο Σολούκ στις 16 Σεπτεμβρίου 1931. Ο Γκρατσιάνι υποχρέωσε 20.000 Λίβυους να παραβρεθούν στην εκτέλεση.

Ύστερα από τον θάνατο του Μουχτάρ η λιβυκή αντίσταση στην Κυρηναϊκή κατέρρευσε και τον Ιανουάριο του 1932 ο στρατάρχης Μπαντόλιο ανακοίνωσε την πλήρη και οριστική «ειρηνέυση» της Λιβύης. Η Λιβύη έγινε ξανά πεδίο μάχης κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το 1943 περιήλθε υπό τον έλεγχο των Βρετανών. Το 1951

απέκτησε την πλήρη ανεξαρτησία της.

Οι Ιταλοί αποκαλούσαν τη Λιβύη «κουτί της άμμου» (*scatolone di sabbia*) και, όπως παραδέχτηκαν αργότερα με μια δόση πικρίας, η εικοσαετής πολεμική περιπέτεια στη Λιβύη τούς απέφερε μόνο την «κατάκτηση» της ερήμου. Τα πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου που αναβάθμισαν σημαντικά την οικονομική και γεωστρατηγική θέση της Λιβύης ανακαλύφθηκαν αρκετά χρόνια αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950.

Στις αρχές του 21ου αιώνα η βορειοαφρικανική χώρα έχει καταστεί ξανά πεδίο μάχης ανάμεσα σε αντιμαχόμενες φατρίες που ερίζουν για την εξουσία και η άμεση ή έμμεση εμπλοκή των δυνάμεων που συγκρούστηκαν εκεί στο παρελθόν όπως η Τουρκία (διάδοχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) αλλά και η Ιταλία καθιστά ιδιαίτερα επίκαιρη και διδακτική την υπενθύμιση εκείνης της βίαιης περιόδου. Η Λιβύη είτε χωρίς είτε με το πετρέλαιο αποδεικνύει ότι είναι κατά περιόδους ένα «θερμό» μέτωπο στην περιοχή της Μεσογείου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

David Nicolle, *Lawrence and the Arab Revolts*, Men at Arms Series No 208, Osprey Publishing, Λονδίνο 1989.

Silvana Palma, *L'Italia Coloniale*, Editori Riuniti, Ρώμη 1999.

Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume II: *Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press 1977.

https://it.wikipedia.org/wiki/Guerra_italo-turca

www.arsmilitaris.org-Le operazioni militari in Libia e nel Sahara 1914-18

https://it.wikipedia.org/wiki/Riconquista_della_Libia

Ο Ξενοφών Θ. Χαλάτσης είναι ιστορικός ερευνητής.

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΤΟΥ ΠΕΤΡΙΤΣΙΟΥ (1925)

Ο Πάγκαλος εισβάλλει στη Βουλγαρία

ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΛΑΣΤΡΑ

Η Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Εκστρατεία και το καταστροφικό της τέλος διένυε μια περίοδο μεταβατικού χαρακτήρα εσωστρέφειας, με αιτήματα εσωτερικής ανασυγκρότησης, στη βάση των νέων πολιτικοκοινωνικών δεδομένων. Η τεράστια συρροή των προσφύγων αναπόφευκτα προκάλεσε στο εσωτερικό της χώρας μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων με άμεση συνέπεια την πτώση του βιοτικού επιπέδου και τη γενική δυσαρέσκεια. Σε αυτό συντέλεσαν και οι εθνικές εξελίξεις που δεν είχαν παγιώσει την εθνική κυριαρχία, είτε αυτό αφορούσε τις επιδιώξεις της Βουλγαρίας και τα επεισόδια στη μεθόριο, την αυξομειούμενη ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και την προσωρινή κατάληψη της Κέρκυρας από την Ιταλία του Μουσολίνι στις 31 Αυγούστου 1923.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ εξωτερική πολιτική περιορίστηκε στη διατήρηση της ασφάλειας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας ενώ χαρακτηρίστηκε από προσήλωση στο καθεστώς των διεθνών συνθηκών, όντας μέλος της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ). Επιδίωκε την εξασφάλιση οικονομικών δανείων με ευνοϊκούς όρους για την αποκατάσταση των προσφύγων. Η δεινή οικονομική θέση, παρά τις όντως φιλότιμες προσπάθειες στο προσφυγικό θέμα και την προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό, αποτελούσε έναν ακόμη λόγο της παραπάνω πολιτικής. Η αστάθεια έφερε στο προσκήνιο πολλούς μνηστήρες της εξουσίας προκαλώντας συνεχή αλλαγή κυβερνήσεων (μόνο το διάστημα Σεπτεμβρίου 1922 - Ιουνίου 1925 η ελληνική κυβέρνηση άλλαξε επτά φορές

σχήμα) με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για την άσκηση της εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής.

Τα δυσεπίλυτα προβλήματα που υπήρχαν στον χώρο των Βαλκανίων και ιδίως αυτά μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας παρέμεναν σε εκκρεμότητα. Το Μακεδονικό, το ζήτημα της εξόδου της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας στο Αιγαίο, η δραστηριότητα της ΕΜΕΟ,¹ τα συνοριακά επεισόδια και το μεγάλο πρόβλημα των μειονοτήτων συνέθεταν μια εύθραυστη ειρήνη.

Οι αξιώσεις της Βουλγαρίας με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αφορούσαν την οικονομική έξοδο στο Αιγαίο και την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων στο ζήτημα της Θράκης που ανακινούσαν. Ο Αλεξάντερ Σταμπολίνσκου, πρωθυπουργός

Στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος. Είχε αξιόλογη πολεμική δράση κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη Μικρασιατική Εκστρατεία, ενώ υπήρξε ο βασικός θεμελιωτής της αναδιοργάνωσης του ελληνικού στρατού το 1923, του λεγόμενου «θαύματος του Έβρου». Τον Οκτώβριο του 1925 κινήθηκε πέραν των ορίων που επέβαλλε η ΚτΕ. ΜΕΣΗ: Το σημείο στο Δεμίρ Καπού, όπου συνέβη το αρχικό επεισόδιο μεταξύ των δύο φυλακίων στη συννοριογραμμή στις 19 Οκτωβρίου 1925. ΚΑΤΩ: Εξώφυλλο της εφημερίδας *Εμπρός* στις 22 Οκτωβρίου 1925.

**ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΕΧΟΥΝ ΠΑΝΤΟΤΕ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΟΡΙΟΝ
ΤΙ ΑΠΕΛΕΙΨΑΝ ΑΙ ΚΑΤΟΠΤΕΥΣΕΙΣ. - ΕΠΕΤΕΘΗΣΑΝ ΚΑΤ' ΑΝΙΣΧΝΕΥΤΟΝ
ΑΠΕΚΟΜΙΣΑΝ ΤΟ ΠΤΟΜΑ ΤΟΥ ΕΤΕΡΟΥ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΟΣ ΦΡΟΥΡΟΥ**

Νεώτεροι πληροφοροίαι εκ τού
τόπου των συμπλοκών εις την Έθ-
ληνοβουλγαρικήν μεθόριον βεβαι-
σθη ότι αι διατάξεις υπό του Επι-
κυβού του Γ' σώματος στρατού
κ. Ζαφειρίου δεσποσάει εξετασέν
εθίσαν. Αι μετακινήσεις των Έθ-
ληνικών μονάδων δευτεροβάθμια
μετά μεγάλην ταχύτητα. Έχον
από τών φονέων αυτού έχτος τού
βουλγαρικού εδάφους.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ κ. ΣΑΡΡΗΓΙΑΝΝΗ

Ο Αρχηγός τού επιτελείου κ.
Χαρογγιάννης, μετάδη γράς την
έσπεσαν εις τή Πολυτεχνικόν Γραφεί-
ον όπου ήσαν συγκεντρωμένοι 6 υ-
πουργός των Ναυτικών κ. Χα-

της Βουλγαρίας από τον Μάρτιο του 1920 έως τον Ιούνιο του 1923, απέτυχε ουσιαστικά στις επιδιώξεις του, με κύρια την έξοδο στο Αιγαίο, και χαρακτηρίστηκε από ενδοτικότητα στο Μακεδονικό ζήτημα, κάτι που προκάλεσε έκρηξη οργής στην ΕΜΕΟ με αποκορύφωμα την ανατροπή και δολοφονία του στις 9 Ιουνίου 1923.

Ο Θεόδωρος Πάγκαλος ο οποίος είχε άρχισε να δραστηριοποιείται στην πολιτική σκηνή από τα τέλη του 1923, σχεδίαζε την οργάνωση κινήματος για την ανατροπή της κυβέρνησης και την κατάληψη της εξουσίας. Η κυβερνητική διαφθορά και η κυβερνητική αστάθεια είχαν διαμορφώσει το κατάλληλο σκηνικό για την επικείμενη ανάρρηση. Στις 25 Ιουνίου 1925 εκδηλώθηκε το κίνημά του, υπερφαναγγίζοντας τη χλιαρή αντίδραση της κυβέρνησης Ανδρέα Μιχαλακόπουλου. Στη συνέχεια σχημάτισε κυβέρνηση που πήρε ψήφο εμπιστοσύνης στη συνέλευση, αλλά εγκατέλειψε τάχιστα τα δημοκρατικά προσχήματα και στις 30 Σεπτεμβρίου κατάργησε με διάταγμα τη βουλή με το αιτιολογικό ότι «*η Δ' των Ελλήνων Εθνική Συνέλευσις έχει από πολλού χρόνους απολέσει την εμπιστοσύνην του Έθνους*».

Στο μεταξύ, τα μεθοριακά επεισόδια συνεχίζονταν στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, αλλά η έκβασή τους έφτανε μέχρι τις ανταλλαγές διαβημάτων και τις κυβερνητικές δηλώσεις που απαιτούσαν την τιμωρία των ενόχων και την πάταξη του φαινομένου. Τη 19η Οκτωβρίου 1925 σημειώθηκε άλλο ένα επεισόδιο που έλαβε εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις.

Το επεισόδιο του Δεμίρ Καπού

Το ελληνικό φυλάκιο αρ. 69 και το βουλγαρικό αρ. 1 βρίσκονταν στην τοποθεσία Δεμίρ Καπού (Σιδηρές Πύλες), του όρους Κερκίνη (Μπέλες) σε απόσταση περίπου 40 μέτρων μεταξύ τους, χωρίς όμως να υπάρχει οπτική επαφή μεταξύ των σκοπών. Η περιοχή είναι γυμνή από δάση και

τη διαβαίνουν μερικές φορές μόνο βοσκοί και ξυλοκόποι. Το ελληνικό φυλάκιο επάνδρωναν 8 άνδρες ενώ το βουλγαρικό 6. Η επικρατέστερη εκδοχή στις ξένες πηγές αναφέρει ότι το επεισόδιο προκλήθηκε όταν ο σκύλος ενός Έλληνα στρατιώτη μπήκε στο βουλγαρικό έδαφος και ο στρατιώτης που τον ακολούθησε δέχτηκε τα εκθρικά πυρά. Γι' αυτόν τον λόγο η σύγκρουση αναφέρεται και ως «*ο πόλεμος του αδέσποτου σκύλου*».

Σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, το περιστατικό συνέβη στις 1.30 μ.μ., ενώ σύμφωνα με τις βουλγαρικές στις 2.45 μ.μ. Δεν υπήρξαν άλλοι μάρτυρες, αλλά είναι γεγονός ότι υπήρξε ανταλλαγή πυροβολισμών μεταξύ δύο στρατιωτών των φυλακίων, χωρίς να είναι δυνατόν να εξακριβωθεί ποιος έβαλε πρώτος, καθώς και ότι ένας Έλληνας στρατιώτης έπεσε νεκρός. Η εκδοχή των Βουλγάρων αναφέρει ότι ο Έλληνας σκοτώθηκε σε βουλγαρικό έδαφος, ενώ η ελληνική πλευρά υποστήριξε ότι το πτώμα τραβήχτηκε στο εκθρικό έδαφος. Η μεταγενέστερη ιατροδικαστική εξέταση δεν φώτισε τα γεγονότα.

Η σύγκρουση σύντομα γενικεύτηκε και οι στρατιώτες από τα δύο φυλάκια ενεπλάκησαν στη μάχη μέχρι τις απογευματινές ώρες. Οι Βούλγαροι κατέλαβαν γρήγορα τις κορυφογραμμές αναγκάζοντας τους Έλληνες σε οπισθοχώρηση 150 μέτρων σε νέες θέσεις. Το ελληνικό φυλάκιο καταλήφθηκε και τα υπάρχοντα υλικά (κουβέρτες, εφόδια, πολεμοφόδια κ.λπ.) λεηλατήθηκαν. Όπως ήταν φυσικό, στο σημείο έσπευσαν να συνδράμουν οι παρακείμενες δυνάμεις. Συγκεκριμένα έσπευσαν οι εφεδρείες του φυλακίου βρίσκονταν σε απόσταση περίπου 1 χιλιομέτρου και από τους Βούλγαρους ένοπλοι πολίτες παρακείμενων οικισμών. Την ίδια στιγμή ο προϊστάμενος του φυλακίου και διοικητής του λόχου προκαλύψεως λοχαγός (ΠΖ) Χαρίλαος Βασιλειάδης, ο οποίος είχε έδρα στο χωριό Άνω Πορόια Σερρών, έσπευσε

Η πρώτη επίσημη συνεδρίαση της ΚτΕ, στις 15 Νοεμβρίου 1920. Βασικό μέλημα του νεοσύστατου τότε οργανισμού ήταν η τήρηση των κανόνων της συλλογικής ασφάλειας, με νωπές ακόμα τις μνήμες από τον Μεγάλο Πόλεμο. ΔΕΞΙΑ: Αναμνηστική φωτογραφία Ελλήνων στρατιωτών κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Πάγκαλου, 1926. Ο ελληνικός στρατός δεν προέβη σε έκτροπα εις βάρος του άμαχου πληθυσμού παρά τις βουλγαρικές δηλώσεις περί εμπρησμών και λεηλασιών στα χωριά, οι οποίες διαψεύστηκαν από τον ανταποκριτή των *Times* στη Σόφια.

αμέσως έφιππος μαζί με τον δεκανέα ιπποκόμο του προς στο φυλάκιο και κρατώντας λευκή σημαία έφτασε στο σημείο της συμπλοκής, Μετά από ελάχιστα βήματα και σε απόσταση 200 μέτρων από τη βουλγαρική γραμμή, φονεύτηκαν και οι δύο. Οι Βούλγαροι, που είχαν υποστεί ήδη απώλειες ενός ή τριών ανδρών, υποστήριζαν ότι δεν είδαν λευκή σημαία και ότι η θανατηφόρα βολίδα δεν προοριζόταν γι' αυτόν.

Η ελληνική πλευρά μετρούσε πλέον κι αυτή τρεις νεκρούς, δύο στρατιώτες και τον Βασιλειάδη. Ο διοικητής του 4ου Τάγματος προκαλύψεως αντισυνταγματάρχης Αρ. Σέργιος διέταξε την επίθεση όλων των μεθοριακών φυλακίων γενικεύοντας τη σύγκρουση. Προς ενίσχυση δόθηκε εντολή αποστολής δυνάμεων από τη Θεσσαλονίκη, πεζικού και της Δημοκρατικής Φρουράς υπό τους συνταγματάρχες Θεόφιλο Βουτσινά και Καρακούφα.

Οι ειδήσεις, με την αναφορά τριών νεκρών στρατιωτικών, έφτασαν στην Αθήνα από τον διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού, υποστράτηγο Νικόλαο Ζαφειρίου. Εκεί ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Πτολεμαίος Σαρηγιάννης, παρόντος του υφυπουργού Κωνσταντίνου Νίδερ, πληροφόρησε τον Πάγκαλο για το συμβάν και ο τελευταίος διέταξε την άμεση επιβολή της τάξεως και τη λήψη στρατιωτικών μέτρων. Οι ελληνικές ανησυχίες δεν ήταν αβάσιμες, καθώς το Υπουργείο Εξωτερικών λάμβανε συνεχώς τηλεγραφήματα από το Δ' Σ.Σ. και την πρεσβεία Σόφιας για μυστική βουλγαρική επιστράτευση τριών κλάσεων.

Στις 20 Οκτωβρίου πραγματοποιήθηκε πτήση αναγνωριστικού αεροπλάνου της Ελληνικής Αεροπορίας, που απογειώθηκε από τη Θεσσαλονίκη, προς κατόπτευση της τοποθεσίας Δεμίρ Καπού. Από αυτήν γνωστοποιήθηκε ότι οι βουλγαρικές δυ-

νάμεις είχαν αναπτυχθεί σε μήκος 800 μέτρων και ότι επρόκειτο για τακτικά τμήματα του βουλγαρικού στρατού, χωρίς όμως ιδιαίτερο πλήθος. Αυτό ερχόταν σε αντιδιαστολή με την επιτόπια αναφορά που έκανε λόγο για εκθρική δύναμη ενός τάγματος εξοπλισμένου με πολυβόλα. Η αναφορά του Σαρηγιάννη, προφανώς με πληροφορίες από την επιτόπια έρευνα, έκανε λόγο για βουλγαρική δύναμη ενός τάγματος «*μετά πολυβόλων και οπλοπολυβόλων [...] προδίδοντα πασιφανώς συγκροτημένες μονάδες του τακτικού στρατού*», αντικρούοντας τις διαβεβαιώσεις της βουλγαρικής κυβέρνησης που έκανε λόγο για κομιτατζήδες. Ό,τι ξεκίνησε ως απλό μεθοριακό επεισόδιο, από μερική υπερβολή των μηνυμάτων κλιμακώθηκε σε ακήρυκτη πολεμική σύρραξη.

Τα ελληνικά τμήματα που ενήργησαν ανιχνεύσεις προσέκρουσαν σε πυρά. Στο μεταγενέστερο πόρισμα της επιτροπής που εξέτασε το σημείο, αναφέρεται ότι περίπου 150 Βούλγαροι πολιτοφύλακες των πλησιέστερων χωριών έσπευσαν να ενισχύσουν τις βουλγαρικές θέσεις.

Την ίδια μέρα, ο Σαρηγιάννης αποφάσισε την προώθηση των ελληνικών δυνάμεων της 6ης Μεραρχίας (19ου, 20ού και 21ου Συντάγματος Πεζικού με επικεφαλής τον συνταγματάρχη πυροβολικού Παπαϊωάννου), με σκοπό να βολιδοσκοπηθεί το μέγεθος και ο σκοπός της βουλγαρικής επίθεσης. Το ανακοινωθέν του Γ' Σώματος Στρατού ανέφερε ότι «*κατόπιν ληφθέντων μέτρων ημέτεροι απώθησαν τους Βούλγαρους πέραν των συνόρων*». Ο υφυπουργός Συγκοινωνιών Ιωάννης Γρηγοράκης ήρθε σε συνεννόηση με τον Πάγκαλο για τη λήψη αναγκαίων συγκοινωνιακών μέτρων για τη μεταφορά των στρατευμάτων.

Ο προσωπάρχης του υπ. Στρατιωτικών Βαλαμακάκης ανακοίνωσε ότι το Γ' Σ.Σ. έλαβε εντολές να προελάσει στο βουλγαρικό έδαφος και να καταλάβει το Πετρίτσι, προκειμένου να αποχωρήσουν οι

βούλγαροι που ακόμα παρενοχλούσαν τα ελληνικά τμήματα αλλά και «*για να δοθή πλήρη ικανοποίηση διά τη γενομένην προσβολήν*», αν και αργότερα ανέφερε ότι βουλγαρικές δυνάμεις κατείχαν ακόμα ελληνικό έδαφος. Αντικειμενικός σκοπός των οδηγιών του Γ' Σ.Σ. προς την 6η Μεραρχία ήταν η κατάληψη των υψωμάτων βορείως του όρους Κούλα, η κατάληψη των υψωμάτων νοτίως του Πετριτσιού και η υπερφαλάγγιση του Δεμίρ Καπού. Το απόγευμα της 21ης Οκτωβρίου από νέα αναγνωριστική πτήση δεν παρατηρήθηκε κίνηση των εκθρικών μονάδων, κάτι που επιβεβαίωσε και ο διοικητής της 6ης Μεραρχίας.

Η εισβολή στο βουλγαρικό έδαφος

Στις 22 Οκτωβρίου το Γ' Σ.Σ. ανέφερε την προέλαση από τις πρώτες πρωινές ώρες και την κατάληψη των πρώτων θέσεων επί βουλγαρικού εδάφους από τις δυνάμεις της 6ης και της 11ης Μεραρχίας. Παρατηρητές και ανιχνευτές ανέφεραν ότι στο κατεχόμενο Δεμίρ Καπού υπήρχε ισχυρή βουλγαρική δύναμη σε ένα φύσει οχυρό σημείο. Έτσι αποφασίστηκε η υπερκέραση από ανατολικά. Η 6η Μεραρχία προέλασε προς την οδό που οδηγεί στη Μαρινούπολη και το Μαρικοστικόβο, τα οποία και κατέλαβε. Τμήματα της μεραρχίας παρέμειναν προ του φυλακίου που βρισκόταν υπό βουλγαρική κατοχή και επιχειρήσαν την ανακατάληψή του. Η ισχυρή αντίσταση των Βουλγάρων και το σφοδρό πυρ καθήλωσε τους Έλληνες, οι οποίοι συνέχισαν τις προσπάθειες μέχρι τις πρώτες νυχτερινές ώρες.

Η 11η Μεραρχία εξορμώντας από τις θέσεις της στο Τσιγγελέου, διέβη τη στενωπό του Ρούπελ και κατέλαβε την Πιπέριτσα και το Λέχοβο, μετά από ασθενή εκθρική αντίσταση. Η προέλαση συνεχίστηκε και κατελήφθη και το Πέτροβο. Στη συνέχεια οι ελληνικές δυνάμεις έστησαν προφυλακές στο ύψωμα 833 του όρους

Προπαγανδιστικό σκίτσο σε εφημερίδα της εποχής για το ελληνοβουλγαρικό επεισόδιο στο Πετρίτσι.

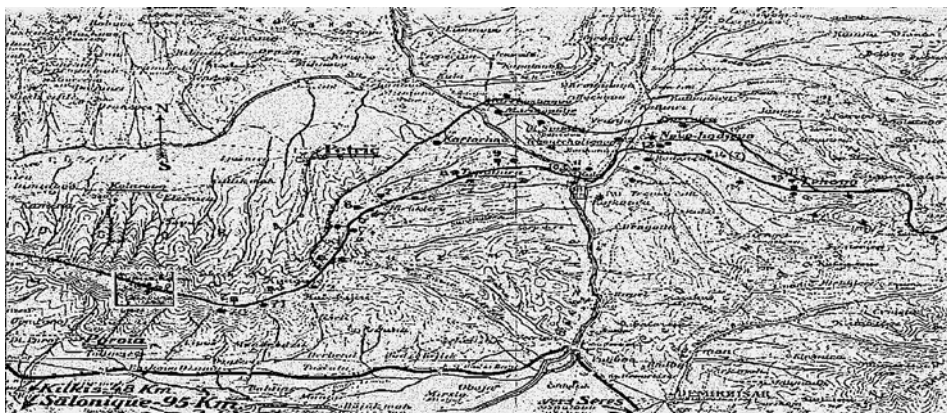
Μελενίκου, στρατοπέδευσαν και ανέμεναν διαταγές. Στις συνεχείς εκκλήσεις, με σαλπικτές και κήρυκες, των επικεφαλής των Βουλγάρων για διακοπή της προέλασης έλαβαν την απάντηση ότι αυτή πραγματοποιείται για την εξασφάλιση του γοήτρου της Ελλάδας.

Η ενημέρωση των παραπάνω επιχειρήσεων στον Σαρηγιάννη πραγματοποιήθηκε τηλεγραφικώς τις νυκτερινές ώρες. Οι απώλειες για την ελληνική πλευρά αναφέρονται ως «ανεπαίσθητες». Διακομίστηκαν την 23η Οκτωβρίου 1925 στο Α' Στρατιωτικό Νοσοκομείο Σερρών ένας λοχαγός, ένας λοχίας, ένας δεκανέας και 13 στρατιώτες, ενώ ένας βαριά τραυματίας στρατιώτης (Τραγανίδης) κατέληξε, ενώ την ίδια στιγμή στην αντίπαλη πλευρά αιχμαλωτίστηκαν επτά στρατιώτες.

Καταλήφθηκαν τα υψώματα που βρίσκονται νότια και νοτιανατολικά της πόλης του Πετριτσιού, πραγματοποιήθηκαν αναγνωριστικές αποστολές και προσεβλήθη μια βουλγαρική διλοχία, που προσήλθε ως ενίσχυση σιδηροδρομικώς, με πυρά πυροβολικού. Η διλοχία προέ-

βαλε αντίσταση για μερικές ώρες και στη συνέχεια διασκορπίστηκε. Μια επίθεση από τον οικισμό Πριπέτσανη αποκρούστηκε επίσης με λίγες βολές πυροβολικού. Τα εχθρικά πυρά διήρκεσαν καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας αλλά σποραδικά. Στην καταληφθείσα ζώνη περιλαμβάνονταν και τα χωριά Βράκα, Κάτω Σπανίτσι, Γιάνοβο, Χούρσοβο, Καντσιτσι κ.λπ.

Οι αιχμάλωτοι, που έφτασαν τους 15 -δύο υπαξιωματικοί, έξι στρατιώτες και επτά κομιτατζήδες- μεταφέρθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Τα ονόματα τεσσάρων κομιτατζήδων, Βουλγαρομακεδόνων, δημοσιοποιήθηκαν, ενώ αναφέρεται ότι από τις καταθέσεις τους ότι υπήρχε κινητοποίηση και προπαρασκευή βουλγαρικών μονάδων και κομιτατζήδων τρεις-τέσσερις μέρες πριν από το επεισόδιο. Τα προκεχωρημένα ελληνικά τμήματα έλαβαν τη διαταγή για την ανακοπή της προέλασης, τη σύσταση προφυλακών ανατολικά του Πετριτσιού και την αναμονή διαταγών από τη στρατιωτική διοίκηση της Θεσσαλονίκης. Η επίθεση που είχε οριστεί για την κατάληψη του Πετριτσιού στις 24 Οκτω-

Χάρτης στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Στο κίτρινο τετράγωνο συνέβη το επεισόδιο μεταξύ των δύο φυλακίων (1ο βουλγαρικό - 69ο ελληνικό). Με μπλέ κουκκίδες παρουσιάζονται τα ελληνικά φυλακία κατά μήκος της συνοριογραμμής και με πράσινο τα βουλγαρικά. Με κόκκινο διακρίνεται η μέγιστη προέλαση του ελληνικού στρατού στη βουλγαρική επικράτεια. Κλίμακα 1: 200.000 Πηγή χάρτη: Αρχείο ΚτΕ, Εξεταστική Επιτροπή για τα περιστατικά στα σύνορα μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας, C.727.1925.VII, Βελιγράδι, 28 Νοεμβρίου 1925.

βρίου ματαιώθηκε. Την 1 μ.μ. της ίδιας ημέρας ο υποστράτηγος Σαρηγιάννης ανακοίνωσε στους αντιπρόσωπους του τύπου ότι «*Το στρατιωτικόν ημών έργον έληξεν. Ήδη η περαιτέρω διαχείρισις του ζητήματος ανατίθεται εις την διπλωματίαν [...] Η προέλασις μας εδόθη διαταγή ν' ανακοπή και ανεκόπη*».

Στο Πετρίτσι επικρατούσε εξαιρετικά ανάστατη κατάσταση και υπήρξε μερική εκκένωση από τους κατοίκους. Στην πόλη είχαν καταφθάσει ενισχύσεις από την Ντουπνίτσα, επικεφαλής των δυνάμεων της ΕΜΕΟ τέθηκε ο Ιορντάν Γκιούρκοφ, αναπληρωματικό μέλος της κεντρικής επιτροπής της οργάνωσης, ενώ συνέδραμαν και 432 πολιτοφύλακες. Οι διαταγές που έλαβαν από το Επιτελείο τους προϋπέθεταν ασθενή μόνο αντίσταση σε περίπτωση επίθεσης και κυρίως συγκράτηση του πανικοβλημένου πληθυσμού. Υπολογίζεται ότι περίπου 3.500 κάτοικοι εγκατέλειψαν τις εστίες τους καθ' όλη τη διάρκεια της ελληνικής προέλασης.

Οι βουλγαρικές απώλειες σημειώνονται από την ελληνική πλευρά ως σημαντικές σε νεκρούς, τραυματίες και αιχμαλώτους.

Η βουλγαρική κυβέρνηση στο δεύτερο τηλεγράφημά της προς τον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ γνωστοποίησε ότι η προέλαση του ελληνικού στρατού έφτασε σε μήκος τα 32 χλμ. και βάθος τα 10, ότι είχε 18 απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες και τέλος ότι από τον βομβαρδισμό του Πετρίτσιου υπήρξαν 7 τραυματίες.

Το απόσπασμα του αντισυνταγματάρχη Θεόφιλου Βουσινά ανέφερε συνολικές απώλειες 7 νεκρών και 17 τραυματιών, ενώ και τα υπόλοιπα τμήματα είχαν μικρές. Οι συνολικές ελληνικές απώλειες υπολογίζονται σε 22 νεκρούς και 38 τραυματίες, ενώ το Βουλγαρικό Πρακτορείο Ειδήσεων, μια αρκετά πιο αξιόπιστη πηγή, ανέφερε ότι η βουλγαρική πλευρά μετρούσε 48 νεκρούς (εκ των οποίων οι 26 στρατιώτες) και δεκάδες τραυματίες. Τέλος, η ΕΜΕΟ παραδέχτηκε απώλειες μόνο 12 ανδρών. Οι απώλειες των ένοπλων πολιτών (κομιτατζήδων) σαφώς και αποσιωπήθηκαν και θα μπορούσαν να θεωρηθούν σοβαρές, τουλάχιστον ανάλογες των τακτικών σωμάτων, αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι προέβλεπαν το μεγαλύτερο μέρος της αντίστασης και ότι το Πετρίτσι

αποτελούσε την πλέον σημαντική περιφερειακή τους βάση στην περιοχή του Πιρίν. Οι Βούλγαροι αιχμάλωτοι ανήλθαν στους 11 με 15.

Τις νυκτερινές ώρες της 27ης Οκτωβρίου, στις 22-23.00, τα αποχωρούντα ελληνικά στρατιωτικά τμήματα και το φυλάκιο υπ' αρ. 73 μεταξύ Πετριτσιού και Ράμνας δέχτηκαν επίθεση από κομιτατζήδες και ανταπέδωσαν τα πυρά χωρίς ωστόσο να υποστούν απώλειες. Η ελληνική κυβέρνηση δήλωσε παρ' όλα αυτά την πίστευση εκκένωσης των στρατευμάτων προς συμμόρφωση στις επιταγές της ΚτΕ.

Οι βουλγαρικές δηλώσεις περί εμπρησμών και λεηλασιών στα χωριά από τον Ελληνικό Στρατό, στο πλαίσιο της άσκησης προπαγάνδας για την ισχυροποίηση των θέσεών τους, διαψεύστηκαν από τον ανταποκριτή των *Τάιμς* στη Σόφια. Οι αιχμάλωτοι Βούλγαροι, τακτικοί στρατιώτες και κομιτατζήδες επιστράφηκαν στη Βουλγαρία. Ανεξάρτητα από τις δηλώσεις του βουλγαρικού τύπου, ουδείς Έλληνας συνελήφθη. Η αποκατάσταση της ελληνικής κυριαρχίας στο φυλάκιο αριθμ. 69 πραγματοποιήθηκε απογευματινές ώρες της 27ης Οκτωβρίου. Η βραχύβια σύγκρουση είχε κόστισε συνολικά 80-90 περίπου ανθρώπινες ζωές, υπερδιπλάσιους τραυματίες και μικρές σχετικά υλικές ζημιές.

Η διπλωματική αντιπαράθεση και η διευθέτηση από την ΚτΕ

Με το ξέσπασμα και τη γενίκευση του επεισοδίου οι δύο κυβερνήσεις, ελληνική και βουλγαρική, αντέδρασαν σχεδόν ταυτόχρονα με την ανταλλαγή ρηματικών διακοινώσεων.

Το απόγευμα της 21ης Οκτωβρίου ο επιτετραμμένος της Βουλγαρίας στην Αθήνα, Ιβάν Ντάντσοφ, συνάντησε σε έκτακτη επίσκεψή του τον υπουργό Ναυτικών Αλέξανδρο Χατζηκυριάκο, ο οποίος αντικατέστησε στο Υπουργείο Εξωτερικών τον πρόσφατα παραιτηθέντα Κωνσταντίνο Ρέντη. Εκεί του πρότεινε να συσταθεί επιτροπή από αξιωματικούς εκατέρωθεν και τον διαβεβαίωσε ότι οι επιτιθέμενοι Βούλγαροι ήταν κομιτατζήδες και όχι τακτικός στρατός, ο οποίος άλλωστε ήταν εξαιρετικά αδύναμος.² Ο Χατζηκυριάκος απέρριψε τους ισχυρισμούς του συνομιλητή του και με τη σειρά του απάντησε ότι η επίθεση ήταν προμελετημένη από καιρό και ότι πραγματοποιήθηκε από ασυνήθιστο αριθμό ανδρών του τακτικού στρατού. Ακόμη του απαρίθμησε τα αιτήματα της ελληνικής διακοίνωσης: 1) Πλήρη ικανοποίηση με την αυστηρή και παραδειγματική τιμωρία των επικεφαλής των τμημάτων που επιτέθηκαν κατά του ελληνικού τμήματος, 2) έκφραση λύπης προς την ελληνική κυβέρνηση για το επεισό-

Βούλγαροι στρατιώτες παρελαύνουν στη Σόφια, 1923. Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ο συνολικός αριθμός των ενόπλων δυνάμεων με βάση τη Συνθήκη του Νείγυ ανερχόταν στις 33.000 άνδρες, ενώ καταργήθηκε το σύστημα στράτευσης και καθιερώθηκε ο εθελοντισμός.

διο, 3) αποζημίωση 2 εκ. γαλλικών φράγκων (6 εκατομμύρια δραχμές) για τις οικογένειες των θυμάτων. Η Βουλγαρία θα είχε 48ωρη προθεσμία ικανοποίησης των ελληνικών αξιώσεων.

Την επομένη ο Ντάντοφ συναντήθηκε με τον Πάγκαλο στις 13.00 για μία περίπου ώρα, όμως η συζήτηση δεν κατέληξε κάπου. Ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν πείστηκε από τα λόγια του Βούλγαρου επιτετραμμένου, σημειώνοντας ότι «*εφόσον και εις Βούλγαρος παραμένει επί του ελληνικού εδάφους, η ελληνική κυβέρνηση εμμένει στις αξιώσεις της μη δεχόμενη*».

Ο Χατζηκυριάκος, εκφράζοντας την επίσημη κυβερνητική θέση, απάντησε τηλεγραφικά στην πρόσκληση του Μπριάν ότι η Ελλάδα σε καμία περίπτωση δεν παραβίαζε το άρθρο 12 του Συμφώνου της ΚτΕ (προς αποφυγή του εμπολέμου) και ότι η στάση της έχει «*προφανή χαρακτηρισμό νομίμου αμύνης*». Εξαιρετικά άβολη αντιμετώπιση υπέστη ο πρεσβευτής στο Λονδίνο Δημήτριος Κακλαμάνος από τον σύμβουλο του βρετανικού υπ. Εξωτερικών Μάιλς Λάμπσον, που κατηγορούσε την Αθήνα ότι έπραξε εντελώς ανόητα αφού κλιμάκωσε σε τέτοιο βαθμό ένα απλό επεισόδιο. Στην απάντηση του Κακλαμάνου για προπαρασκευασμένη παγίδα των Βούλγαρων, ο Βρετανός αποκρίθηκε ότι δεν μπορούσε να συγχαρεί την Ελλάδα που έπεσε στην υποτιθέμενη παγίδα, την οποία δεν πίστευε, αφού η Βουλγαρία δεν μπορούσε να ωφεληθεί κάπως από αυτό, ιδίως στην παρούσα κατάσταση που βρισκόταν.

Ο Τσάρλς Μπέιτμαν, επικεφαλής του τμημάτων ελληνικών υποθέσεων της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Εξωτερικών, διατύπωσε τη θέση του ότι πιθανή ελληνική αδιαλλαξία θα αντιμετωπιζόταν είτε με αποκλεισμό του Πειραιά από τον συμμαχικό στόλο είτε με την ελευθερία εξοπλισμού της Βουλγαρίας για την αυτοάμυνά της. Με εμφανή εκθροική στάση

απέρριψε τους ισχυρισμούς του Έλληνα πρέσβη στο Βελιγράδι, Σπυρίδωνος Πολυχρονιάδη, για τη μεταφορά του Έλληνα πεισόντα στρατιώτη, στο επεισόδιο, στη βουλγαρική πλευρά. Ακόμη, στις 27 Οκτωβρίου, δεχόμενος άκριτα τους βουλγαρικούς ισχυρισμούς για συνέχιση των βομβαρδισμών από μέρος των Ελλήνων, θεώρησε ότι η ελληνική πλευρά δεν συμμορφώθηκε με τις ρητές επιθυμίες του Συμβουλίου κάνοντας λόγο ακόμη και για «*τερατώδη συμπεριφορά*».

Την 29η Οκτωβρίου ο Τσάμπερλεν, μέλος του Συμβουλίου της ΚτΕ και υπουργός Υγείας στην Αγγλία, προκειμένου να διαλευκανθούν τα αίτια της σύγκρουσης και να αποφευχθούν παρόμοια περιστατικά στο εγγύς μέλλον, πρότεινε τη δημιουργία επιτροπής έρευνας από την ΚτΕ στελεχωμένη από τον σερ Χόρας Ράμπολντ (Βρετανό πρέσβη στη Μαδρίτη), έναν Γάλλο και έναν Ιταλό αξιωματικό και δύο πολίτες, έναν από τη Σουηδία και έναν από τη Δανία.

Η επιτροπή καθορίστηκε να συνέλθει στις 6 Νοεμβρίου και να αναχωρήσει το ταχύτερο δυνατό στην τοποθεσία του επεισοδίου. Η αναφορά της μετά την αυτοψία δήλωνε ελαφρές υλικές ζημιές και κυρίως κλοπή δημητριακών και βαμβακιού, ερχόμενη σε μερική αντιδιαστολή με τις εκθέσεις των Βουλγάρων περί εμπρησμού ολόκληρων οικισμών και συστηματικών λεηλασιών.³

Στο μεταξύ, ο Χόρας Ράμπολτ συναντήθηκε με τον Πάγκαλο, με τον οποίο είχε έναν ενδιαφέροντα διάλογο. Ο Βρετανός είπε ότι η κατάσταση περιπλέχθηκε από την παραβίαση του άρθρου 10 του Συμφώνου της ΚτΕ. Βλέποντας την απορία του Έλληνα πρωθυπουργού, θεώρησε ότι μάλλον ποτέ δεν έχει ακούσει γι' αυτό. Όταν του εξήγησε το άρθρο, ο Πάγκαλος, ο οποίος παρευρισκόταν μαζί με τον υπουργό Εξωτερικών Ρούφο Κανακάρη που αντικατέστησε τον Χατζηκυριάκο από τις

Το Πετρίτσι όπως είναι σήμερα. Αποτελούσε την περιφερειακή βάση στην περιοχή του Πιρίν, στην οποία τον ουσιαστικό έλεγχο είχε η ΕΜΕΟ και όχι η βουλγαρική κυβέρνηση.

6 Νοεμβρίου, συμφώνησε ότι πράγματι η Ελλάδα το είχε παραβιάσει. Η άγνοια του Πάγκαλου σε βασικά θέματα της εξωτερικής πολιτικής ήταν βασικός συντελεστής της μεγέθυνσης του επεισοδίου.

Η Ελλάδα κρίθηκε ένοχη από την αναφορά της επιτροπής με πρόταση καταβολής ποσού 142.000 λιρών στερλινών, ένα πράγματι δυσθεώρητο ποσό, αφού ήταν ήδη οικονομικά αιμορραγούσα. Η ελληνική αντιπροσωπεία που αναχώρησε για τη Γενεύη στη 1 Δεκεμβρίου, αποτελούμενη από τους Ρέντη, Κολοκοτρώνη, Μαμμονά και Βλαχόπουλο, ζήτησε τη μείωση του ποσού προκειμένου να αποφευχθούν οι εσωτερικές αναταράξεις. Η Ελλάδα υποχρεώθηκε τελικά να καταβάλει το σεβαστό ποσό των 30.000.000 λέβα (ή 45.000 λιρών στερλινών), με βάθος εξόφλησης τα 2,5 έτη. Τέλος, η Βουλγαρία υποχρεώθηκε να αποζημιώσει την οικογένεια του θανόντα Έλληνα αξιωματικού Βασιλειάδη.

Η επιτροπή αναγνώρισε ότι δεν υπήρχε κάποιο προμελετημένο σχέδιο εισβολής και απέδωσε τη μεγέθυνση του ζητήματος

στην ελληνική υπηρεσία πληροφοριών, η οποία μεταβίβασε διογκωμένες ειδήσεις, περί επίθεσης σημαντικού τμήματος του τακτικού βουλγαρικού στρατού εξοπλισμένου με πολυβόλα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εσφαλμένης εντύπωσης στο Γενικό Επιτελείο και κατ'έπекταση στην ελληνική κυβέρνηση.

Στο επεισόδιο Πετριτσιού ο άτεγκτος, «αμιγώς στρατιωτικός» και πολύπειρος στα πολεμικά στρατηγός δεν θεώρησε σκόπιμο να συμπεριλάβει στην πολιτική του την οδό της διπλωματίας. Σίγουρα το τελικό αποτέλεσμα, στο διπλωματικό επίπεδο, βαραινεί κυρίως τον ίδιο αλλά και το περιβάλλον του που δεν τον έπεισε ή δεν του επισήμανε τις κυρώσεις των διεθνών συμφωνιών.

Ο Πάγκαλος παρέλειψε εξ αρχής να ενημερώσει την ΚτΕ για το περιστατικό ώστε να υπάρχει η οποιαδήποτε συνδρομή, διευθέτηση ή «νομιμοποίηση» κάθε ενέργειας. Παράλληλα θα μπορούσε να πραγματοποιήσει στρατιωτικές επιχειρήσεις μικρότερης κλίμακας για την ανακατάληψη του φυλακίου ή την κατάληψη

άλλων προς αντιστάθμισμα. Είναι γεγονός ότι υπήρχε κάποια, δικαιολογημένη, αγανάκτηση στην ελληνική κοινή γνώμη από τη συχνή δράση των κομιτατζήδων και ότι «επιβαλλόταν», αν ήθελε να μη διαβληθεί το κύρος του, να πραγματοποιήσει κάποιες ενέργειες για την τιμή των όπλων και των νεκρών Ελλήνων στρατιωτικών. Όμως το γεγονός της παραπληροφόρησης για το μέγεθος της επίθεσης είχε αναιρεθεί από την κατόπτευση του ελληνικού αεροπλάνου στις 20 και 21 Οκτωβρίου.

Μια πιθανή ερμηνεία είναι ο Πάγκαλος να αντιλήφθηκε την πραγματική κατάσταση του επεισοδίου αλλά να αποφάσισε τη συνέχιση των επιχειρήσεων αποβλέποντας σε πολιτικά οφέλη ή ακόμη να αποσκοπούσε πραγματικά στην τιμωρία των κομιτατζήδων. Επίσης, μπορεί να πίστεψε ότι δεν θα επιβάλλονταν κυρώσεις από την ΚτΕ. Εντέλει όμως, η Ελλάδα υποχρεώθηκε, για άλλη μια φορά, να καταβάλλει ένα σημαντικό ποσό και το πιο σημαντικό, είδε το κύρος της να πληγώνεται διεθνώς.

Παρ' όλα αυτά, ο ισχυρισμός περί ολικής σχεδόν παύσης επεισοδίων ή της επιτυχούς αντιμετώπισης μετά την εισβολή ευσταθεί. Την 24η και 25η Μαΐου εξουδετερώθηκαν δύο κομιτατζήδες στην περιοχή της Κομοτηνής, ενώ μέσα Ιουνίου αποκρούστηκε επίθεση κομιτατζήδων στο Ζύρνοβο Δράμας. Παράγοντας όμως που παραβλέπεται είναι ο ρόλος που έπαιξαν οι Σουηδοί απεσταλμένοι στην αναδιοργάνωση και ρύθμιση των μεθοριακών ζητημάτων στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Πρόκειται για την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση, μια μυστική αυτονομιστική οργάνωση των Βουλγάρων. Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της Βαλκανικής και κυρίως της

εσωτερικής πολιτικής ζωής της Βουλγαρίας και του Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας.

- 2 Οι ένοπλες δυνάμεις της Βουλγαρίας περιορίζονταν από τη Συνθήκη του Νεϊγύ, μαζί με τις ειδικές δυνάμεις συνοριοφυλακής, στις 33.000 ελαφρά εξοπλισμένους άνδρες.
- 3 Η αλήθεια βρίσκεται μάλλον κάπου στη μέση, καθώς λεηλασίες προκλήθηκαν πιθανότατα από τον συρφετό Κιρκασιών, Αρμένιων και Μικρασιατών που ακολουθούσαν κατά πόδας τον Ελληνικό Στρατό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαία Κοινωνίας των Εθνών.

J. Barros, *The League of Nations and the Great Powers. The Greek Bulgarian Incident 1925*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1970.

Α. Γαληροπούλου, «Το ελληνοβουλγαρικό επεισόδιο του 1925», περ. *Εκφραση* 6, (Αύγουστος 1994), σ. 89-111.

Ι. Μιχαηλίδης, *Σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1912-1930)*, Θεσσαλονίκη 1992.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός, από το 1913 ως το 1940, τόμ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978.

Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών.

Θεόδωρος Πάγκαλος, *Αρχαίον Θεόδωρου Πάγκαλου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1973-1974.

Σπύρος Πλουμίδης, *Η ελληνοβουλγαρική κρίση του 1924-1925: ο πόλεμος της ζωοκλοπής*, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 2006.

Σπύρος Σφέτας, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία, από τον μεσοπόλεμο έως τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου (1919-1989)*, τόμ. β', εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2011.

Α. Τούντα-Φεργάδη, *Ελληνο-Βουλγαρικές μειονότητες, πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1986.

— *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας (1912-1941)*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2005.

Ημερήσιος Τύπος, εφημερίδες *Σκριπ*, *Εμπρός*, *Μακεδονία*, *Δημοκρατία*, *Ριζοσπάστης*, *Λα Μπουλγκαρί*, φύλλα 1923-1926.

Ο Κωνσταντίνος Χαλάστρας είναι ιστορικός ερευνητής.

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΙ ΑΣΙΑ

ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ ΜΕ ΙΣΤΟΡΙΑ

COLORS OF GREECE COLLECTION

CG 518
Meandros

164

αυθεντικές
αποχρώσεις
εμπνευσμένες από
την ΕΛΛΑΔΑ της
οικογένειας χρωμάτων
εσωτερικών χώρων
Master της KRAFT Paints.

AUTHENTIC
SHADES

KRAFTPAINTS.GR

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΑΣΟΝΙΚΕΣ ΣΤΟΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η αναπόληση των διδασχών της ελευθερίας προς τους Κύπριους ραγιάδες (1751-1821)

ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Η ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΗ και τυραννική Οθωμανοκρατία στην Κύπρο διήρκεσε από το 1571 μέχρι το 1878. Είναι λοιπόν πολύ ενδιαφέρον πώς εμφανίστηκε και μέχρι πού έφτασε ο πρώτος μασονισμός στην Κύπρο και η επικίνδυνη για τους ραγιάδες έννοια της ελευθερίας την οποία δίδασκε. Είναι γνωστό ότι οι απόψεις των μασόνων για την ελευθερία των ανθρώπων, η βδελυγμία τους για τα απολυταρχικά καθεστώτα και

η αποστροφή τους για την εξουσία του κλήρου ανάγκασαν τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό να τους αφορίσει τον Φεβρουάριο του 1815 με ένα αυστηρότατο κείμενο. Η εμμονή τους στις αντιλήψεις τους ανάγκασε, οκτώ μήνες αργότερα, τον καθολικό πρωτοπαπά στην εκκλησία της Τέρρα Σάντα της Λάρνακας να αφορίσει κι αυτός τους καθολικούς μασόνους της Λάρνακας, οι οποίοι μετρούσαν απροσδόκητα μεγάλο αριθμό για την εποχή.

Το Μεσαιωνικό Κάστρο της Λάρνακας, κτίσμα του 14ου αιώνα, βρίσκεται στο τέλος του παραλιακού δρόμου των Φοινικούδων. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Το λιμάνι της Λάρνακας τον Μάιο του 1844, έργο του Μάινερ Κίλμπουργκ Κέλογκ (Ουάσινγκτον, Αμερικανικό Μουσείο Τέχνης Σμιθσόνιαν).

Στο παρόν κείμενο παρουσιάζεται για πρώτη φορά το ταρακούνημα που έφερε η παρουσία της μασονίας στην υπό εξέταση περίοδο στη Λάρνακα, η οποία ήταν κατά την Οθωμανοκρατία το κύριο λιμάνι, η διπλωματική και οικονομική πρωτεύουσα καθώς και η μόνη εξευρωπαϊσμένη πόλη της μεγαλονήσου. Τα τελευταία χρόνια οι πηγές έχουν αυξηθεί και καθιστούν έτσι το εγχείρημα εφικτό. Το θέμα βέβαια γίνεται πολύ επίκαιρο, αφού πολύ σύντομα θα γιορτάσουμε τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, την προετοιμασία της στην Κύπρο και την τραγωδία των 500 αποκεφαλισμών των σημαντικότερων ανθρώπων της την 9η Ιουλίου 1821.

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, η πρώτη μασονική επαφή έγινε στη Λάρνακα το 1745 από τον Σκότω Αλεξάντερ Ντράμμοντ (Alexander Drummond).¹ Ο υψηλόβαθμος αυτός τέκτων άρχισε να επισκέπτεται τακτικά τη Λάρνακα πρώτα για εμπορικούς σκοπούς και από το 1751 ως το 1758 ως πρόξενος της Αγγλίας στην πρωτεύουσα της Συρίας, το Χαλέπι, έχοντας και την ευθύνη του αγγλικού προξενείου στη Λάρνακα. Ο Ντράμμοντ ήταν ηγετικό στέλεχος της Σκωτικής Στοάς και είχε εξουσιοδοτηθεί να ιδρύσει Στοές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έχοντας τον τίτλο του Τοπικού Μεγάλου Μαγίστρου για τη Στοά της Μεγίστης Ανατολής.

Γνωρίζουμε ότι οργανώθηκαν Στοές στο Χαλέπι, στην Αλεξάνδρεια, τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη, όπου υπήρχαν μεγάλες κοινότητες Άγγλων εμπόρων, αλλά και το δυναμικότερο και πλουσιότερο κομμάτι του τότε Ελληνισμού. Τη συμμετοχή Ελλήνων στις στοές αυτές παραδέχονται ιστορικοί του μασονισμού: *«Η μελέτη ενός αριθμού υπογραφών μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και μερικοί ορθόδοξοι ανήκαν επίσης στη μασονία, αλλά σε ελληνικές και μικρασιατικές στοές»*.² Η πρώτη Στοά στη Μέση και την Εγγύς Ανατολή λειτούργησε στο Χαλέπι της Συρίας το 1745 υπό την ευθύνη του Ντράμμοντ. Διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα του 1800.

Ο Ντράμμοντ έχρισε μασόνους στη Λάρνακα που πιθανότατα τους ενέταξε στη Στοά του Χαλεπιού, αφού η Κύπρος ήταν με τη Συρία το ίδιο και το αυτό κράτος, η ίδια και η αυτή περιφέρεια για τους Οθωμανούς, αλλά και για τη διπλωματία της εποχής. Πράγματι, η παρουσία μασόνων στη Λάρνακα μετά τον Ντράμμοντ γίνεται αισθητή. Το μασονικό χειρόγραφο του Πετράκη Καρύδη, του 1751, έχει στοιχεία που παραπέμπουν στον αγγλικό μασονισμό του 1717, καταδεικνύοντας και την καθοριστική συμμετοχή του Ντράμμοντ στο μασονικό γίγνεσθαι της Κύπρου.³

Το παραπάνω χειρόγραφο είναι η πρώτη γραπτή μαρτυρία που έχουμε για τη γνωριμία κάποιων διψασμένων για ελευθερία Ελλήνων Κυπρίων με τον επαναστατικό μασονισμό του 18ου αιώνα μέσα στη μαύρη καταχνιά των οθωμανικών χρόνων. Για να αξιολογήσουμε το μέγεθος της συνεισφοράς του πρώιμου μασονισμού της Κύπρου στην καλλιέργεια της ιδέας της ελευθερίας ανάμεσα στους ραγιάδες, πρέπει να δούμε τι λέει με απλά λόγια το χειρόγραφο Καρύδη:

- Εκστρατεία από μέρους των εκλεκτών (δηλαδή των μελών της Στοάς) για αποκατάσταση της ελευθερίας του ανθρώπου, αφού αυτή είναι θεόδοτη.

- Πόλεμος κατά της τυραννίας και του άδικου σφετερισμού των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη βασιλική και ιερατική εξουσία.

- Αποδοχή μελών με οποιαδήποτε θρησκευτική πίστη, ακόμη και άθεων, εφόσον τα μέλη δέχονται το υπερθρησκευτικό δόγμα της Οργάνωσης.

- Ανατροπή των δυναστών και των σφετεριστών, αλλά τα μέλη δεν πρέπει να εξωτερικεύουν τα αισθήματά τους ούτε εναντίον των βασιλέων ούτε εναντίον της θρησκείας, διότι η εξουσία είναι ικανή να τους αφανίσει.

- Κατοχύρωση της μυστικότητας του επιδιωκόμενου σκοπού με αγάπη ανάμεσα στα μέλη, αφού μόνο οι τρεις ανώτατες βαθμίδες γνωρίζουν τον επιδιωκόμενο σκοπό, δηλαδή οι αρχιτέκτονες, οι Μεγάλοι Μαγίστορες και οι Συγκάθεδροι.

- Το μυστικό της Οργάνωσης προστατεύεται με «*δυνατό καλίνωμα της γλώσσας*» με «*διαδοχικούς όρκους*», με «*φοβέρισμα μεγάλων τιμωριών*» και την «*ευκολία για εκδίκηση με τον σίδηρον*».

Σύμφωνα με τον ιστορικό του μασονισμού Ριζόπουλο, τα πιο πάνω δεν αποτέλεσαν ούτε αποτελούν οποιαδήποτε βάση για τον υπαρκτό τεκτονισμό σε οποιαδήποτε περίοδο της ιστορίας του. Κι όμως,

«*Οι Τεκτονικές Στοές ήταν και είναι οι θερμοκοιτίδες Ελευθέρων Ανθρώπων*» και «*Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη της Μεγάλης Στοάς της Ελλάδος και της Κύπρου, ως ύπατο αγαθό, ο Ελεύθερος Τέκτων θεωρεί την ελευθερία σκέψευς και συνειδήσεως επειδή η Ελευθερία είναι η πρώτη αρχή της ηθικής*». Οι τέκτονες λοιπόν έγιναν από τότε γνωστοί ως «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΤΕΚΤΟΝΕΣ*» (free masons), και στην Κύπρο την περίοδο που εξετάζουμε ως *Φραμασόνοι*, και πάλι με βάση την αγγλική ορολογία. Να διευκρινίσουμε ότι ο φραμασονισμός δεν εξόπλιζε τα χέρια αλλά τον νου με το ιδεολογικό υπόβαθρο. Οι μασόνοι στόχευαν ιδιαίτερα, κατά τους σκοτεινούς αιώνες, τη διόρθωση των κακώς εκόντων στις ανθρώπινες κοινωνίες μέσω ενός διαφωτισμένου και φιλοσοφημένου μορφώματος νέων κοινωνικών και δημοκρατικών δομών και θεσμών, βασιζόμενοι στο θεόδοτο αγαθό, την Ελευθερία. Ασφαλώς η επαναστατική ιδεολογία του πρώιμου μασονισμού άλλαζε καθώς οι στόχοι επιτυγχάνονταν διαμέσου των αιώνων αλλού ενωρίτερα κι αλλού αργότερα. Ο μασονισμός μετά τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 κατάφερε να παρακάμψει τον επαναστατισμό του, διατηρώντας τη λατρεία του για την Ελευθερία, και να στραφεί πλέον σε μια πιο λαϊκή και προσωπική κοινωνικοποίηση στην οποία τα μέλη μπορούσαν να συνευρίσκονται σε συνελεύσεις (*αγάπες*) χωρίς τελετουργικά και στολές, σ' ένα αναγνωστήριο, σ' ένα καφενείο ή εστιατόριο.⁴

Ο Πετράκης Καρύδης ήταν ανάμεσα στους τότε Έλληνες μορφωμένους της Κύπρου⁵ και πρέπει να βρέθηκε ψηλά στη λίστα των υποψήφιων μασόνων του Ντράμμοντ. Γεννήθηκε στη Λάρνακα, αλλά ήταν Επτανήσιος ελεύθερος Έλληνας (με ενετική υπηκοότητα) και μορφωμένος δάσκαλος. Δικός του δάσκαλος υπήρξε ο Εφραίμ ο Αθηναίος, ο οποίος το 1754 καταφέρθηκε εναντίον του μασονισμού. Εφόσον όμως

Ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσάνθος (1767-1810) διετέλεσε αρχιερέας Κύπρου για 43 χρόνια και υπήρξε από τους σημαντικότερους της Μεγαλονήσου. ΔΕΞΙΑ. Ο τάφος του Μιχαήλ ντε Βεζέν (1741-1793) με τα μασονικά σύμβολα χαραγμένα στο μάρμαρο. Αν και γαλλικής καταγωγής, διετέλεσε πρόξενος της Αγγλίας στην Κύπρο για δεκαέξι χρόνια (1776-1793).

το χειρόγραφο του Πετράκη Καρύδη ήταν ήδη έτοιμο από το 1751, θεωρούμε ότι αυτό δεν επηρεάστηκε από τις αντιμασονικές απόψεις του Εφραιμ, που σαν άνθρωπος της Εκκλησίας θεώρησε χρέος του να αντιπαθεί στον μασονισμό, αφού ο μασονισμός είχε τότε τη μη αβάσιμη ρετινιά ότι ήταν εναντίον του κλήρου και της εξουσίας του. Βέβαια η επιθυμία των μορφωμένων Ελλήνων για ελευθερία ήταν τόσο έντονη ώστε οποιοσδήποτε μπορούσε να είναι σύμμαχος και βοηθός σ' αυτή την προσπάθεια θεωρούνταν φίλος και συνεργάτης, όπως εν προκειμένω ο μασονισμός. Πολλά στενά μέλη της οικογένειας του Πετράκη Καρύδη είχαν αποδεδειγμένα μεγάλη συμμετοχή στην ετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης, όπως ο Αθανάσιος Καρύδης, Μητροπολίτης Νικο-

μήδειας με έδρα το Οικουμενικό Πατριαρχείο, απαγχονισθείς την ίδια μέρα με τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε'.

Τα χρόνια που ακολούθησαν μετά τη σύνταξη του χειρογράφου του Πετράκη Καρύδη το 1751 φαίνεται ο μασονισμός να γνώρισε μεγάλη διάδοση, και το βιβλίο που συνέθεσε χειρόγραφα στα ελληνικά ο ίδιος, και με άλλα επίκαιρα ενδιαφέροντα θέματα, άρχισε να διαβάζεται μυστικά από τους ραγιάδες. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο ελεύθερος τεκτονισμός συζητούνταν στις εύπορες και μορφωμένες τάξεις στην Κύπρο από τα μέσα του 18ου αιώνα, και κάποιοι Έλληνες πατριώτες και φιλογενείς είχαν ήδη μυηθεί στην «Ελευθερία» την οποία πρέσβευε.

Η ελευθερία στην Κύπρο δεν είχε ξεχαστεί, αφού η λαϊκή ποιήσή της μιλούσε

για την ελευθερία από την αρχή της οθωμανικής κατοχής: «*Εις το Θεόν φωνάζετε όλοι από καρδιάς, για να μας δώσει ο Θεός όλους ελευθερίαν*».

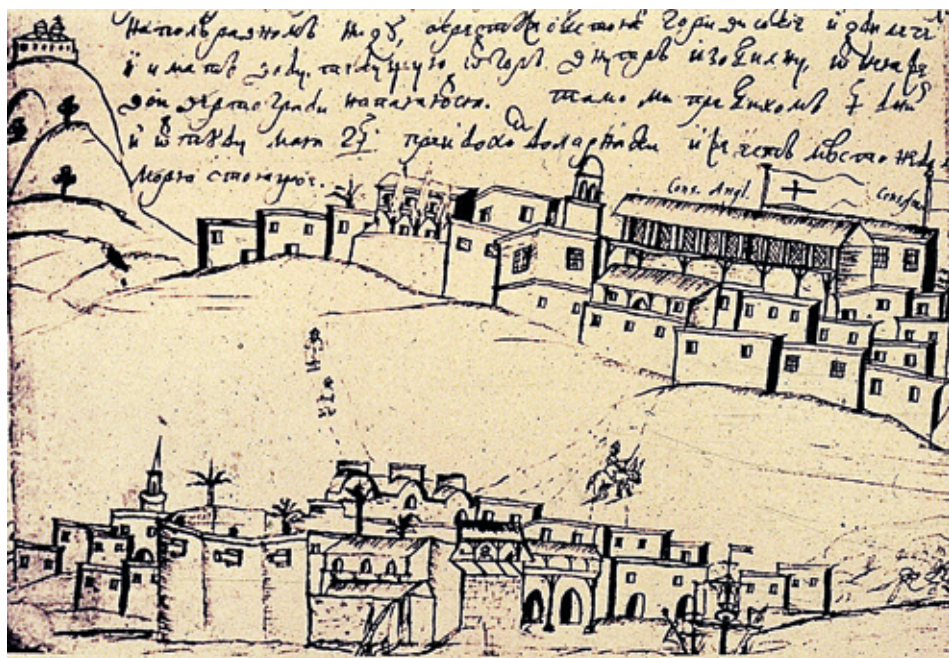
Δυστυχώς, είχαν προηγηθεί κατά τον 17ο αιώνα σειρά από επαναστάσεις, συνωμοσίες ή στάσεις οι οποίες απέτυχαν παταγωδώς ή πνίγηκαν στο αίμα καθιστώντας έτσι τη θέση των Κυπρίων ακόμη δυσκολότερη μέσα στο αυταρχικό και αιμοβόρο τουρκικό καθεστώς της Κύπρου. Η αποτυχία των συνεννοήσεων και των συνωμοσιών των Κυπρίων με τις χριστιανικές δυνάμεις τους έκαναν όλους πολύ πιο επιφυλακτικούς, οι δε εμπλεκόμενοι μεγάλοι ηγεμόνες συνιστούσαν κατά τον 17ο αιώνα στους Κυπρίους να μην παρασύρονται σε άκαιρες εξεγέρσεις κατά των Τούρκων, ώστε να μη χαρμιζονται οι ευκαιρίες και να μην αισθάνεται ηττοπάθεια ο πληθυσμός μέχρι τη στιγμή μιας πραγματικής ευκαιρίας με καλή και οργανωμένη αξιοποίηση. Η σκληρότητα της αντιμετώπισης των εξεγέρσεων του 17ου αιώνα και ο εφησυχασμός που καλλιέργησαν οι χριστιανικές δυνάμεις λόγω της αδυναμίας τους να ελευθερώσουν την Κύπρο για λογαριασμό τους συνέβαλαν ώστε κατά τον 18ο αιώνα να μη γίνουν σημαντικές εξεγέρσεις στη μαγαλόνησο.

Η νέα αφύπνιση αρχίζει στα μέσα του 18ου αιώνα και έχει σχέση με τον Διαφωτισμό, μια έννοια που καλλιεργήθηκε από τους Έλληνες λόγιους της εποχής: στόχος ήταν να μορφωθούν ξανά οι απανταχού Έλληνες ώστε να επανασυνδεθούν με τις πανάρχαιες και πανανθρώπινες αξίες του Ελληνισμού, με πρώτες ανάμεσά τους την «Ελευθερία και τη Δημοκρατία». Ο Διαφωτισμός δεν ήταν μόνο ελληνική υπόθεση, αφού όλη η Ευρώπη κατά τον 18ο αιώνα ανέπτυξε τον νέο πολιτισμό της που βασιζόταν πάνω στον Διαφωτισμό και την Ελευθερία, που συνεπακόλουθο έχουν βέβαια τη Δημοκρατία. Ήδη κάνουν την εμφάνισή τους στην Ευρώπη

τα πρώτα δημοκρατικά θέσμια, και πολλές χώρες άρχισαν να περιορίζουν ειρηνικά τον απολυταρχισμό των βασιλέων, με πρωτοστάτη την Αγγλία, γι' αυτό και ο αγγλικός μασονισμός εξελίχθηκε πιο συγκεκριμενοποιημένος με την εξουσία. Αντίθετα, ο γαλλικός μασονισμός εξελίχθηκε ως επαναστατικός, τουλάχιστον μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση και τον Βοναπάρτη, που είχαν ως επεφρασμένους στόχους την Ελευθερία, τη Δικαιοσύνη, τη Δημοκρατία, την ισότητα και την αδελφούνη μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Στην ελευθερία του ανθρώπου αντιτάσσονταν οι περισσότερες βασιλευόμενες ευρωπαϊκές χώρες και μεγάλες δυνάμεις όπως η Αυστροουγγαρία, η Ρωσία ή η Τουρκία. Οι ελληνικοί πληθυσμοί, με την εξαίρεση των Επτανήσιων, ζούσαν κάτω από τον

Μασονική χειραψία στον οικογενειακό τάφο της μεγάλης οικογένειας των Ματέη στο Καθολικό Νεκροταφείο Λάρνακας. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η Λάρνακα όπως την είδε ο Ρώσος καλόγηρος Μπάρσκυ στα μέσα του 18ου αιώνα.

τουρκικό ζυγό και ήταν φοβερά επικίνδυνο να συζητείται το θέμα της «Ελευθερίας» και των δικαιωμάτων των ανθρώπων, πόσο μάλλον του υπόδουλου Γένους.

Από τη σύνταξη του χειρογράφου του Πετράκη Καρύδη το 1751 μέχρι την Ελληνική Επανάσταση το 1821 κύλησε πολύ νερό στον μύλο του διαφωτισμού και της μασονίας στη Λάρνακα. Ο πρώτος ελεύθερος ορθόδοξος Έλληνας τον οποίο μπορούμε να εντοπίσουμε με βεβαιότητα ως μασόνο, εκτός από τον Πετράκη Καρύδη, είναι ο Ευαγγέλης Περισιτιάνης. Μετανάστευσε το 1757 από την Κεφαλλονιά στη Λάρνακα και το επόμενο έτος παντρεύτηκε τη Μαριού, κόρη του Ζαχαρία Γαβριήλ, δραγουμάνου του προξενείου της Σουηδίας στη Λάρνακα, που υπαγόταν τότε στο προξενείο της Βενετίας. Ο Ευαγγέλης, γόνος αριστοκρατικής οικογένειας από την Κεφαλληνία, εγκαταστάθηκε από τότε μόνιμα στη Λάρνακα και έγινε μεγάλεμπορος. Ο Ευαγγέλης ήταν αδιαμφισβήτητα ρωσόφιλος, προσδοκώντας απελευθέρωση από το ξανθό γένος, και ήταν

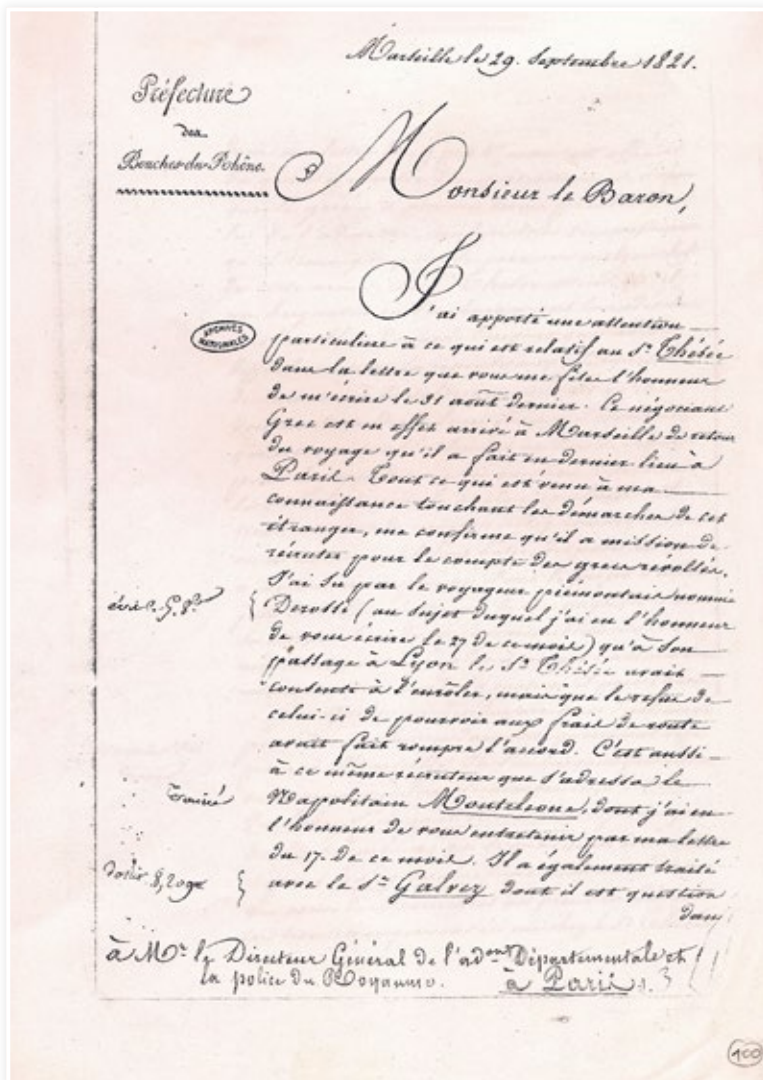
από τους λίγους Κύπριους μνημένους στα Ορλοφικά, δηλαδή στην πρώτη ναυτική επέμβαση της Ρωσίας στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, με απώτερο σκοπό την απελευθέρωση ελληνικών εδαφών υπό την προστασία της Ρωσίας. Είχε στενούς δεσμούς με τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο και συμεριζόταν την πεποίθησή του ότι την ελευθερία του Ελληνισμού θα την πετύχαιναν οι Ρώσοι.

Όμως, φαίνεται ότι ο Αρχιεπίσκοπος δεν ενέκρινε τότε την αφοσίωση του Ευαγγέλη στον επαναστατικό μασονισμό, που μπορούσε να δημιουργήσει κινδύνους για το ποίμνιο. Έτσι, σε επιστολή του μετά τον θάνατο του Ευαγγέλη Περισιτιάνη το 1780, γράφει ότι «ὁ ἀποθανῶν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τινὰς γνώμας ἀνωφελεῖς καὶ μάταιες, ὡς ἔσται δῆλον τοῖς πᾶσι». Ο ερευνητής Χαράλαμπος Σταυρίδης σημειώνει ότι με τη φράση αυτή ο Αρχιεπίσκοπος δηλώνει τη διαφωνία του με τη μασονική ιδιότητα του Ευαγγέλη.⁶ Ο Ευαγγέλης λοιπόν υπήρξε μασόνος την ίδια περίοδο με τον Πετράκη Καρύδη και ασφαλώς δεν

πρέπει να ήταν οι μόνοι ορθόδοξοι μασό-
νοι της εποχής, γνωρίζοντας την απόλυτη
μυστικότητα που τηρούσαν. Βέβαια, δεν
υπάρχει αμφιβολία ότι οι περισσότεροι
μασόνοι αυτής της περιόδου προέρχονταν
από τη μεγάλη κοινότητα των ξένων, εγκα-
ταστημένων μόνιμα στη Λάρνακα, που
ήταν κυρίως καθολικοί.

Τη συνέχεια της μασονίας στη Λάρνακα
την επόμενη δεκαετία την επιβεβαιώνει
η παρουσία ενός άλλου ηγετικού μασονι-
κού στελέχους. Είχε γαλλική καταγωγή,
όπως τότε η καταγωγή της συντριπτικής
πλειονότητας των ξένων μόνιμων κατοί-
κων της Λάρνακας. Πρόκειται για τον Άγ-
γλο πρόξενο στο Χαλέπι και την Κύπρο,

Έγγραφο της αστυνομίας Μασσαλίας του 1821, που αναφέρει ότι ο Νικόλαος Θησέας (ανιψιός
του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού) ήταν μέλος μυστικών οργανώσεων στη Μασσαλία, εννοώντας
τους Μασόνους και το «Ελληνόφωνο Ξενοδοχείο». ΔΕΞΙΑ. Ο Ρώσος πρόξενος, επί 35 χρόνια,
στην Κύπρο Κωνσταντίνος Περισιτάνης (1759-1843).

Μιχαήλ ντε Βεζέν (Michael de Vezin, 1741-1793). Υπηρετήσε στη θέση του Άγγλου προξένου στη Λάρνακα για 16 χρόνια από το 1776 μέχρι το 1793. Μόνιμα πλέον εγκατεστημένος, η γυναίκα του και η αδελφότητα των μασόνων της Λάρνακας επέλεξαν να καταστήσουν γνωστή την ηγετική μασονική του ιδιότητα αφού στον καλλιμάρμαρο τάφο του, που βρίσκεται στον περίβολο της εκκλησίας του Αγίου Λαζάρου Λάρνακας, χάραξαν ευδιάκριτα τα μασονικά σύμβολα. Την αποτύπωση μασονικών συμβόλων σε τάφους στο καθολικό νεκροταφείο της Λάρνακας, που δημιουργήθηκε αργότερα στις αρχές του 19ου, αιώνα, την υιοθέτησαν και άλλοι μασόνοι της πόλης. Η μασονική χειραψία εμφανίζεται στον επιβλητικό οικογενειακό τάφο της μεγάλης οικογένειας Ματέη, που, όπως θα δούμε παρακάτω, υπήρξαν όλοι μασόνοι στη Λάρνακα.

Την εποχή του Ντε Βεζέν ήταν ήδη μασόνος ο γιος του Ευαγγέλη, ο Κωνσταντίνος Περισιτιάνης (1759-1842), ορθόδοξος. Ο Κωνσταντίνος ήταν τότε ήδη πρόξενος της Ρωσίας και της Σουηδίας στην Κύπρο. Ακολούθησε τον δρόμο του πατέρα του ως διπλωμάτης μεγαλέμπορας και ναυτιλιακός πράκτορας. Η επιβεβαίωση

της μασονικής ιδιότητας του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη προέρχεται από τις υπογραφές του στα έγγραφα της Μονής Κύκκου, καθώς ήταν ο απόλυτος πληρεξούσιος στις εξαγωγικές της επιχειρήσεις από το 1816· οι υπογραφές αυτές ακολουθούν όλες τα μασονικά πρότυπα.⁷ Την ίδια εποχή στη Λάρνακα, πέρα από την οικογένεια Καρύδη και Περισιτιάνη, υπήρχαν δεκάδες άλλες οικογένειες Επτανησίων που απολάμβαναν την ενετική προστασία και μετά τους Ναπολεόντειους Πολέμους την αγγλική υπηκοότητα και προστασία. Μετανάστευσαν στη Λάρνακα επειδή εκεί υπήρχαν ευκαιρίες πλουτισμού και εργοδοσίας, αφού ήταν μορφωμένοι. Όλοι αυτοί, πέρα από 200 ενήλικα άτομα, συγκροτούσαν μια τάξη ελευθέρων Ελλήνων ορθοδόξων στη Λάρνακα που δεν ήταν ραγιάδες και μπορούσαν ευκολότερα να κυκλοφορούν στους μασονικούς κύκλους, ιδιαίτερα και λόγω του οικονομικού τους εκτοπίσματος, της μόρφωσής τους, των αστικών τους εργασιών ή της θέσης τους, καθώς διατελούσαν πρόξενοι ή ανώτεροι προξενικοί υπάλληλοι. Αυτοί μετέφεραν και στους Κύπριους ραγιάδες τις ιδέες για την ελευθερία του γένους.

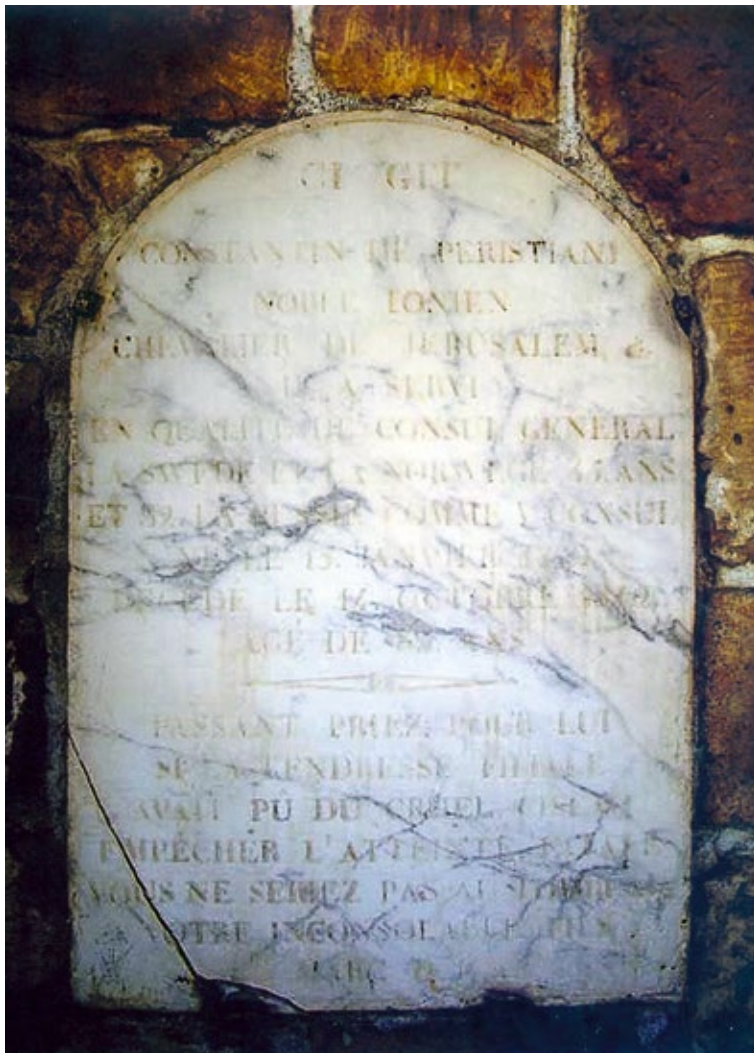
Στο μεταξύ η Λάρνακα, τότε με πληθυσμό περί τις 7.000, είχε αποκτήσει και μια εύπορη τάξη Ελλήνων υπόδουλων αλλά μορφωμένων, πολύγλωσσων και πολυταξιδεμένων εμπόρων οι οποίοι εντάσσονταν στις τάξεις των μασόνων. Τους ορθόδοξους αυτούς ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός τους προσφωνεί στον αφορισμό των μασόνων του Φεβρουαρίου του 1815 ως «ευγενέστατους άρχοντες και εντιμότατους πραγματευτές», δηλαδή πλούσιους ευγενείς και εντιμότατους έμπορους. Η τάξη αυτή αναδείχτηκε ιδιαίτερα μετά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στα οθωμανικά εδάφη στην Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τον Λίβανο και τη Συρία (1793-1802), όταν η Κύπρος αποτελούσε βασικό κόμβο διαμετακόμισης στρατευμάτων και

πλοίων, και έδωσε ευκαιρίες πλουτισμού στην τάξη των Κύπριων εμπόρων και παραγωγών τροφίμων.⁸ Η ανώμαλη κατάσταση και η διακίνηση πολλών Γάλλων στη Μέση Ανατολή έφερε σε στενότερη επαφή τους Κύπριους εμπόρους με τις ιδέες του γαλλικού φιλελεύθερου επαναστατικού πνεύματος και του γαλλικού μασονισμού της εποχής.

Μετά την πλήρη επικράτηση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην πολιτική ζωή

της Γαλλίας μετά το δημοψήφισμα του 1804, αυτός διόρισε τον αδελφό του Ιωσήφ Βοναπάρτη Μεγάλο Μάγιστρο της Στοάς της Μεγίστης Ανατολής της Γαλλίας. Ο γαλλικός μασονισμός τέθηκε αυτή την περίοδο υπό την κρατική εξουσία και έγινε εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής του Βοναπάρτη και μέσο διάδοσης των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης και του «ναπολεόντειου φιλελευθερισμού» στον υπόλοιπο κόσμο.⁹ Την περίοδο αυτή οι

Η επιτύμβια πλάκα του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη· στη νότια στοά του Αγίου Λαζάρου.

γαλλικές εξουσιοδοτημένες στοές της Μεγίστης Ανατολής, εντός και εκτός Γαλλίας, αυξήθηκαν σε 1.200, ενώ στις αρχές του αιώνα δεν υπερέβαιναν τις μερικές εκατοντάδες. Η φρενιτίδα της δημιουργίας νέων γαλλικών στοών διατηρήθηκε από το 1804 μέχρι το 1815, όταν παλιννοστήθηκε η βασιλεία με τους Βουρβόνους, και επήλθε η οριστική ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλώ. Σ' αυτή την περίοδο υπάρχει μια πληροφορία ότι στη Λάρνακα λειτουργούσε από το 1812 επίσημη και εξουσιοδοτημένη Στοά, με την ονομασία «Saint George Lodge 2402».¹⁰

Η ύπαρξη εξουσιοδοτημένης Στοάς στη Λάρνακα ήταν ένα καλά κρυμμένο μυστικό, λόγω της αντίθεσης του οθωμανικού καθεστώτος. Κατά τη διάρκεια της εξουσίας του Βοναπάρτη, από το 1804 μέχρι το 1814, η επέκταση του μασονισμού και η εξασφάλιση επίσημης έγκρισης για τη δημιουργία Γαλλικής Στοάς ήταν πολύ ευκολότερη και γινόταν μέσω των προξενείων της Γαλλίας στο εξωτερικό. Στη Λάρνακα το 1812 πρόξενος της Γαλλίας ήταν ένας καθεστωτικός βοναπαρτιστής, ο Ζοζέφ Σεμπασιάν Ανζελίκ Ρενιώ (Joseph Angélique Sébastien Regnault), που υπηρέτησε από το 1802 ως το 1815. Ο Ρενιώ περιγράφεται από τον Άγγλο διπλωμάτη και ταξιδιώτη στην Κύπρο Ουίλλιαμ Τέρνερ (William Turner) το 1815 ως «καθόλου ευγενής απέναντί του από την ημέρα που έφτασε στην Κύπρο και επιπλέον είναι μεγάλος βοναπαρτιστής, που συνόδευσε το ίνδαλμά του στην Αίγυπτο και συνεπώς καθόλου λάτρης των Βουρβόνων αλλά και των Άγγλων, πράγμα που το είχε κιόλας διακηρύξει».¹¹

Όπως λοιπόν επιβεβαιώνουμε πιο κάτω, ο Γάλλος πρόξενος όχι εμφανίζεται πλήρως εναρμονισμένος με τις πολιτικές του Βοναπάρτη και εχθρικός απέναντι στους Άγγλους, με τους οποίους η Γαλλία βρισκόταν σε πόλεμο από το 1798, αλλά και ως μασόνος προστάτης, εκτελεστικός βρα-

χίονας και θεματοφύλακας του μυστικού της ύπαρξης μασονικής αδελφότητας στη Λάρνακα που λειτουργούσε υπό την προστασία του. Πράγματι, η λειτουργία των Γαλλικών Στοών στο εξωτερικό, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, κάτω από τα γαλλικά προξενεία, καταγράφεται και από τους ιστορικούς: «Αριθμός Γάλλων εμπόρων, καπετάνιων ή και διανοσόμενων σπράφηκαν στη νέα αυτή δύναμη της Μασονίας κάτω από τα κονσουλάτα της αυτοκρατορίας».¹²

Επιβεβαιωτικά της ύπαρξης και κανονικής λειτουργίας οργανωμένης, εξουσιοδοτημένης και πολυάριθμης Στοάς κάτω από τη Μεγίστη Ανατολή της Γαλλίας βρίσκουμε στα γεγονότα σχετικά με το επεισόδιο που προέκυψε εξαιτίας της αντικληρικής συμπεριφοράς των Γάλλων μασόνων της Λάρνακας τον Οκτώβριο του 1815. Οκτώ μήνες μετά τον αφορισμό κατά των ορθόδοξων μασόνων τον οποίο εξέδωσε ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ο τοπικός καθολικός πρωθιερέας Φελίς Αμπρόγκι είχε απηυδήσει με την αντικληρική συμπεριφορά των καθολικών μασόνων και θέλησε να αντιδράσει επιβάλλοντας την ιερατική του εξουσία. Το έπραξε μη αποδεχόμενος τον μασόνο Τομμάζο Βαζέτι (Tommaso Vasetti) ως τονό στο μυστήριο της βάπτισης της κόρης του Πρώσου πρόξενου Τζάκομμο Ματτέι (Giacomo Mattei). Η δικαιολογία που έδωσε ήταν ότι ο Βαζέτι ήταν «άθεος μασόνος». Η ευκατάστατη οικογένεια των Ματτέι, επίσης μασόνοι, ήταν από γενεές εγκατεστημένη στη Λάρνακα. Η ενέργεια του ιερέα Αμπρόγκι ήταν μια ολοφάνερη προειδοποιητική απειλή κατά των μασόνων της πόλης, που ο αβάς τούς θεωρούσε άθεους και αιρετικούς.

Αντιδρώντας κατά της προσβολής που δέχτηκαν ως μασονική αδελφότητα, συλλογικά 27 καθολικά μέλη της Στοάς, δηλαδή όλη η Στοά πλην των ορθόδοξων μελών που δεν μπορούσαν δημόσια να

αποκαλύψουν τη μασονική τους ταυτότητα λόγω του καθεστώτος αλλά και του προηγηθέντα αφορισμού του Αρχιεπισκόπου, υπέγραψαν εναντίον του ιερέα τους και ζήτησαν τη μετάθεσή του από τον Γάλλο πρόξενο, εφόσον το καθολικό μοναστήρι στη Λάρνακα βρισκόταν υπό την προστασία της Γαλλίας. Σε απάντηση της αντιπίθεσης που υπέστη αλλά και για την εκθρική στάση έναντι του και τη μη μεταμέλεια των 27 μασόνων που υπέγραψαν, ο πρωτοπαπάς Φελίς Αμπρόγκι στη λειτουργία της Κυριακής στις 29 Οκτωβρίου 1814 τους αφόρισε όλους.¹³

Βέβαια, ο Γάλλος πρόξενος και μασόνος Ρενιώ δεν πήρε το μέρος της Καθολικής Εκκλησίας και του προκαθήμενου ιερωμένου. Φρόντισε ώστε ο ιερέας Αμπρόγκι να μετατεθεί άμεσα στην Ιερουσαλήμ και τον διέταξε, παρά τη θέλησή του, να ανέβει στο επόμενο καράβι και να φύγει από την Κύπρο. Ο πρωθιερέας Αμπρόγκι είχε την ισχυρή και εκβιαστική συμπαράσταση των άλλων ιερέων του μοναστηριού της Τέρρα Σάντα Λάρνακας, αλλά μάταια. Προφανώς, πέρα από την τιμωρία του πρωτοπαπά για τη δημόσια προσβολή των μασόνων της Στοάς Λάρνακας, η άμεση αντίδραση του Γάλλου προξένου αφορούσε και την προστασία της Στοάς από το σκάνδαλο και από τα μάτια των Τούρκων και για να αφήσει στο απυρόβλητο το φιλελεύθερο πνεύμα στην κοινωνία της Λάρνακας που έχτιζε τόσα χρόνια ως βοναπαρτιστής μέσω των μασόνων. Το εν λόγω επεισόδιο πέρα από την ύπαρξη οργανωμένης Στοάς επιβεβαιώνει το πολυάριθμο της αδελφότητας και τη λειτουργία της αυτονόητης μασονικής αλληλεγγύης.

Οι 28 γνωστοί και αφορισμένοι καθολικοί μασόνοι της Λάρνακας του 1815 είναι:

1. Αντρέ Αγκούπ, 2. Τζάκομο Αγκούτ, 3. Αγκουστίν Αράσου, 4. Λουί Μπαρτελεμιύ, 5. Αντουάν Μπερώ, 6. Γκαμπριέλ Μπερνάρ, 7. Ζοζέφ Μπερνάρ, 8. Πέτρο Τζάκομο

Μποσκίοβιτς, 9. Αντρέ Καρπάνι, 10. Χένρυ Καρπάνι, 11. Αντζε Πασκάλ Ντυπόν, 12. Ζωρζ Λαπιέρ, 13. Λουίτζι Μαλαγκάρμπα, 14. Μπαλτασάρ Ματτέι, 15. Τζοβάννι Αντόνιο Ματτέι, 16. Μαρίνο Ματτέι, 17. Γκοντάμ Τζάκομο, 18. Σιμόν Φορτουνέ Μισιέλ, 19. Βινσάν Ρέι, 20. Μπενεντέτο Ριτζίνι, 21. Μπερνάρ Σέπου, 22. Φρανσουά Σαιντ-Αμάντ, 23. Στέφανο Σαλέτοβιτς, 24. Λορέντισο Τζοβάννι Σάντι, 25. Αντόνιο Ταλιερά, 26. Αντόνιο Βαρλάμο, 27. Τοιμάζο Βαζέττι, 28. Μπιάτσο Ζιρίκο.

Παρατηρούμε ότι, πέρα από τους Γάλλους, κάποιοι ιταλικής καταγωγής μασόνοι, τρεις με ρωσικά επίθετα, μάλλον ορθόδοξοι, κάποιοι Αυστριακοί, Άγγλοι και Πρώσοι υπέγραψαν στο πλαίσιο της μασονικής αδελφότητας και αφορίστηκαν από τον αβά Αμπρόγκι.

Εξετάζοντας καλύτερα βλέπουμε ότι κατά το επεισόδιο οι μασόνοι της Λάρνακας ήταν διχασμένοι. Ο Κωνσταντίνος Περισιτιάνης ως Άγγλος υπήκοος δεν ανήκε στη Γαλλική Στοά αλλά σε αντίστοιχη Αγγλική Στοά, αφού ο αγγλικός και ο γαλλικός μασονισμός της εποχής είχαν σοβαρές διαφορές και δεν συμβίωναν σε ίδιες Στοές. Στην Αγγλική Στοά ανήκαν οι περισσότεροι επτανησιακής καταγωγής ορθόδοξοι της Λάρνακας όπως και πολλοί Κύπριοι ραγιάδες. Ο Κωνσταντίνος Περισιτιάνης, Ρώσος δημοφιλής πρόξενος, ως ο επίσης αγγλικής υπηκοότητας επτανησιακής καταγωγής πρόξενος της Ισπανίας ορθόδοξος Εμέ Καλημέρης τάχθηκαν δημόσια με την πλευρά του ιερέα Αμπρόγκι τηρώντας έτσι εκθρόνηση και απόσταση από τον Ρενιώ. Ο Βοναπάρτης είχε ήδη ηττηθεί και η πολιτική συγκυρία μεταξύ των Ελλήνων της Κύπρου στρεφόταν κατά του καταρρευσαντος καθεστώτος και του Γάλλου προξένου Ρενιώ. Η Ρωσία, που αγαπούσαν οι Έλληνες της Κύπρου, είχε υποστεί επίθεση από τους Γάλλους όπως και τα περισσότερα έθνη της Ευρώπης, που πολεμούσαν με την

Απεικόνιση σε λιθογραφία του 19ου αιώνα, από τον ταγματάρχη Τσεκάλτι, του παραλιακού μετώπου Λάρνακας με τα προξενεία.

Αγγλία εναντίον του Βοναπάρτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπέρ του Αμπρόγκι και ενάντια στον Γάλλο πρόξενο Ρενιώ και τη Γαλλική Στοά τάχθηκαν επίσης ο πρόξενος της Πρωσίας Τζάκομο Ματιέι και της Αυστρίας Αντόνιο Καπράρα, που ήταν καθολικοί μασόνοι αλλά λόγω των πολιτικών διαφορών και πολέμων που είχαν οι χώρες τους με τον Βοναπάρτη τάχθηκαν κατά του Γάλλου προξένου Ρενιώ.

Κατά τη διάρκεια του αφορισμού των μασόνων της Στοάς Ρενιώ στην καθολική εκκλησία της Τέρρα Σάντα Λάρνακας ο πρωτοπαπάς Αμπρόγκι δεν ευλόγησε τον Γάλλο πρόξενο ως εκπρόσωπο του Γάλλου βασιλιά όπως όριζε η παράδοση της Καθολικής Εκκλησίας. Αυτό, πέρα από το πολιτικό μήνυμα κατά του βοναπαρτικού καθεστώτος που κατέρρευσε δείχνει επίσης ότι ο Αμπρόγκι ήταν βέβαιος ότι και ο Ρενιώ ήταν «άθεος μασόνος». Όμως, πριν περάσουν μερικές μέρες, ο Αμπρόγκι, εξαναγκασμένος από τον Ρενιώ, επιβίβαστηκε παρά τη θέλησή του, στο καράβι για την Ιερουσαλήμ. Και πριν περάσουν μερικοί μήνες ο βοναπαρτιστής Ρενιώ αντικαταστάθηκε από τη νέα γαλλική κυβέρνηση των Βουρβόνων και εγκατέλειψε την Κύπρο.

Παρά την προσπάθεια συγκάλυψης, οι Τούρκοι έμαθαν και μπήκαν σε σοβαρό κύκλο διερεύνησης του επεισοδίου και της ύπαρξης μασονικής Στοάς στη Λάρ-

νακα. Σχετική επιστολή έλαβε ο Γάλλος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη. Το θέμα ανάλαβε να το διερευνήσει ο νέος Γάλλος πρόξενος στη Λάρνακα, ο οποίος απαντώντας στον πρέσβη του στην Κωνσταντινούπολη κάλυψε κι αυτός πλήρως το επεισόδιο. Στην απαντητική του επιστολή με ημερομηνία 31 Ιανουαρίου 1817, μετά από δύο και πλέον χρόνια, αρνείται τα πάντα και λέει επί λέξει,¹⁴ «*Η ημετέρα εξοχότης ομιλεί επίσης για μασονική Στοά, καθιδρυμένη εις την πόλη αυτή. Δύναμαι να σας διαβεβαιώσω ότι ουδέποτε υπήρξε Στοά ενταύθα. Προ της ενταύθα ελεύσεως μου είναι αληθές, ξένοι τινές συναθροίσθησαν δύο ή τρεις φορές εις δειπνο εις εξοχικό τινά οίκο, τον οποίο ονομάζουσι Μασονική Συνέλευση. Ο κ. Ρενιώ, προκάτοχός μου, πληροφορηθείς ότι μεταξύ αυτών ήσαν και Γάλλοι ναύται και ότι τούτο ηδύνατο να προξενήσει κακή εντύπωση εις τον τόπο ηναντιώθη αμέσως και έκτοτε ουδέν ηκούσθη να λέγεται περί μασόνων και μασονικής Στοάς*». Η διά ψεύδους πλήρης διπλωματική κάλυψη που προσέφερε ο νέος πρόξενος στη Στοά αλλά και στην εμπλοκή του ίδιου του Ρενιώ δείχνει και το μέγεθος της σοβαρότητας με την οποία οι Οθωμανοί εναντιώνονταν αυτή την περίοδο στον μασονισμό και τις περι ελευθερίας διδαχές του.

Η απόλυτη εναντίωση των Οθωμανών

προς τους μασόνους είναι μετά βεβαιότητας και ο λόγος που προκάλεσε τον αφορισμό κατά των μασόνων από τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό οκτώ μήνες νωρίτερα τον Φεβρουάριο του 1815. Πώς λοιπόν οδηγηθήκαμε στον ορθόδοξο αφορισμό; Ο ανταγωνισμός προσέλευσης μελών μεταξύ της Γαλλικής και της Αγγλικής Στοάς και η μύηση Τούρκων ήταν αυτό που έκανε τη μασονία στη Λάρνακα να αποκαλυφθεί στα μάτια του καθεστώτος. Η τουρκική εξουσία λοιπόν τρομοκράτησε τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό τον Φεβρουάριο του 1815 και τον ώθησε στον αυστηρότατο αφορισμό των μασόνων της Κύπρου.

Ο αφορισμός των μασόνων από τον Αρχιεπίσκοπο μας δίνει επιβεβαιωτικές πληροφορίες για την ύπαρξη κινήσεων επέκτασης των μασόνων της Λάρνακας μέσα από οργανωμένες Στοές από τουλάχιστον το 1812 μέχρι το 1815. Τι αποκαλύπτεται λοιπόν στο κείμενο του αφορισμού των ελεύθερων μασόνων ή φραμασσόνων.¹⁵ Αρχίζοντας τον αφορισμό ο Κύπριος Αρχιερέας λέει: *«Εφάνησαν κατ' αυτάς τας ημέρας κάποιοι λαοπλάνοι..., οι οποίοι περιφερόμενοι μέσα στην πολιτεία της Σκάλας – Λάρνακας ποιούσι συνελεύσεις ... εξακολουθούντες την φραμασσονίαν των ... και σπουδάζωσι να τραβήξουν*

Οι Περιστιάνηδες έμεναν στην ενορία της Σωτήρας, αργότερα όμως μετακόμισαν στη Σκάλα σε ιδιόκτητο σπίτι, κοντά στο αρχοντικό του Τσέπη στην περιοχή της σημερινής Λαϊκής Γειτονιάς.

ικανούς, ου μόνον εκ των ημετέρων Ορθοδόξων αλλά και εκ των Οθωμανών και μάλιστα των εκλεκτών...» (όπου με αποσιωπητικά ο γράφων αφαίρεσε τις αφοριστικές λέξεις). Από τη φρασεολογία αντιλαμβανόμαστε ότι ο Αρχιεπίσκοπος εννοεί: (α) Εμφανίστηκαν πρόσφατα στη Λάρνακα κάποιοι μασόνοι πέρα από αυτούς που υπήρχαν και οι οποίοι είναι λαοπλάνοι. Ακριβώς εδώ μάλλον εννοούσε κάποιους από το εξωτερικό, δηλαδή ιεραρχικά ανώτερους, που δίδασκαν ιδεολογία που παραπλανούσε, εννοώντας βέβαια τα περί ελευθερίας. (β) Αυτοί περιφερόμενοι στη Λάρνακα κάνουν μασονικές συνελεύσεις, άρα λειτουργούν ως κανονική Στοά. (γ) Η μασονία δεν δημιουργήθηκε το 1815 αλλά πολύ προηγουμένως, αφού λέει ότι εξακολουθεί τη φραμασονία της. (δ) Υπάρχει πρόθεση προσέλευσης ικανών μελών, ορθοδόξων αλλά και μουσουλμάνων.

Όλα τα ανωτέρω δείχνουν συντονισμένη προσπάθεια οργανωμένης αδελφότητας, που εξακολουθεί το έργο της από παλαιότερα, συνεδριάζει τακτικά, προσπαθεί να προσθέσει κατάλληλα μέλη, συμπεριλαμβανομένων και Τούρκων και λαμβάνει καθοδήγηση από ανώτερους μασόνους, που εμφανίστηκαν από το εξωτερικό πρόσφατα. Είναι έκδηλο ότι η μασονική επέκταση στη Λάρνακα έπαιρνε διαστάσεις. Οι Τούρκοι λοιπόν προειδοποίησαν απειλώντας τον Αρχιεπίσκοπο ο οποίος επέλεξε τον αφορισμό ως το καλύτερο αντίδοτο για τα μάτια των Τούρκων, ως το καλύτερο αποτρεπτικό για τους ορθοδόξους και το ηχηρότερο κουδούνισμα στα αυτιά της μασονίας για να τηρεί καλύτερα τη μυστικότητά της.

Ο αφορισμός του Αρχιεπισκόπου βέβαια είχε διπλή στόχευση: την ασυμβατότητα της μασονικής διδασκαλίας με την ιερατική εξουσία αλλά και τη σύγκρουσή της με τον ανελεύθερο οθωμανικό απολυταρχισμό. Αναφέρει λοιπόν ο Κυπριανός:

«Οι τοιούτοι κήρυκες όντες, ως είπομεν, της σατανικής των φραμασονίας και κρυφιομύστου διδασκαλίας του διαβόλου, αντιβαίνουσι, κοντά εις τα άλλα, και εις την ορθόδοξον και πατροπαράδοτον πίστιν ημών ... Οι τοιούτοι και εις τα θεσπίσματα του βασιλέως (Σουλτάνου) εναντιούνται και τέλος πάντων διά όσα κακά έχουσι και κηρύσσουν άξιοι θανάτου εισί». Δηλαδή οι μασόνοι, πέρα από την αντιεκκλησιαστική αντικληρική τους ρητορεία, έχουν μυστική διδασκαλία που αντιβαίνει στους οθωμανικούς νόμους και αυτό συνεπάγεται την ποινή του θανάτου. Μάλιστα ο Αρχιεπίσκοπος προχωρεί με απειλή ότι ο παροξυσμός και η ταραχή που νιώθει για το παράνομο έργο των μασόνων είναι τέτοια ώστε μπορεί να κινήσει την εξουσία (δηλαδή τους Τούρκους) να τους πατήσει και τους συλλάβει επ' αυτοφώρω στις συνελεύσεις και συσκέψεις τους ώστε (οι Τούρκοι) να τους βασανίσουν σκληρά για να μην επεκταθεί περισσότερο η κακία τους και να μη μολύνει άλλο τους εκλεκτούς. Ο Αρχιεπίσκοπος λοιπόν γνώριζε τον τόπο, την ημέρα και την ώρα των μασονικών συνελεύσεων και θα μπορούσε να στείλει εκεί τους Τούρκους να συλλάβουν τους μασόνους επ' αυτοφώρω.

Ο Αρχιεπίσκοπος εξηγεί, καταλήγοντας, ότι η αφοριστική του παρέμβαση έχει τη λογική της προσφοράς προστασίας για όσους παρασύρθηκαν και πρέπει άμεσα να μεταμεληθούν. Ο Κυπριανός ήταν και ο ίδιος εκπρόσωπος του διαφωτισμού, αφού σπούδασε στη Μολδοβλαχία (Βουκουρέστι-Ρουμανία), ελληνικό κέντρο διαφωτισμού, και ίδρυσε το πρώτο επίσημο ελληνικό σχολείο στην Κύπρο.¹⁶ Όμως, λόγω της αναγνώρισής του από τους Τούρκους ως Εθνάρχη, δηλαδή του μόνου εκπροσώπου των ορθοδόξων της Κύπρου με ειδικά μάλιστα προνόμια, ήταν ο δέκτης όλων των τουρκικών παρεμβάσεων, οδηγιών αλλά και απειλών που αφορούσε τους ραγιάδες. Βέβαια ο Αρχιεπί-

σκοπος δεν προκώρησε ποτέ με εφαρμογή του αφορισμού επί ουδενός, αλλά το ποιμνιο λούφαξε και έκρυψε τις επιθυμίες του βαθύτερα. Οι Τούρκοι πείστηκαν για την αποτελεσματικότητα της αφοριστικής παρέμβασης του Αρχιεπισκόπου αλλά συνέχισαν να παρακολουθούν. Όταν λοιπόν οκτώ μήνες αργότερα συνέβη το επεισόδιο με τον καθολικό ιερέα Αμπρόγκι, οι Τούρκοι το έμαθαν και οι αποτρεπτικές τους ενέργειες στράφηκαν προς τον πρέσβη της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη, αφού οι Γάλλοι υπήκοοι είχαν την προστασία του και οι Τούρκοι δεν μπορούσαν να τους ενοχλήσουν. Κατάπιαν λοιπόν την απάντηση της γαλλικής πρεσβείας ότι ποτέ δεν υπήρξε μασονική Στοά στην Κύπρο.¹⁷

Ασφαλώς η μασονική δραστηριότητα στη Λάρνακα δεν διέκοψε τη λειτουργία της μετά από δύο εκκλησιαστικούς αφορισμούς, έναν ορθόδοξο και έναν καθολικό. Αντίθετα οι αφορισμοί αποτελούν επιπρόσθετη απόδειξη της οργανωμένης μασονίας στη Λάρνακα αυτή την περίοδο. Ο σπόρος που έριχναν για πολλές δεκαετίες σχετικά με την ελευθερία αποδείχτηκε ότι εξαπλωνόταν αφού και το έθνος ξυπνούσε. Η εποχή που ακολουθεί (1815-1821) εξελίσσεται σε ηρωική αλλά καταλήγει εξαιρετικά τραγική για τους Κύπριους, αλλά και για τον πρώιμο μασονισμό της Κύπρου. Τώρα όμως ήταν η ώρα που ο απανταχού Ελληνισμός πέρασε το στάδιο της προετοιμασίας του μυαλού και έμπαινε στο στάδιο του εξοπλισμού των χειρών, μη εξαιρουμένης της Κύπρου.

Η Φιλική Εταιρεία ανάλαβε την προετοιμασία του ξεσηκωμού από τον Σεπτέμβριο του 1814. Η θεωρία λοιπόν ότι ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός ήθελε με τον αφορισμό του κατά των μασόνων να προειδοποιήσει τους Φιλικούς¹⁸ είναι αστήρικτη επειδή τον Φεβρουάριο του 1815 οι Φιλικοί δεν είχαν προλάβει ακόμη να διεισδύσουν στους μασόνους της Λάρνακας.

Η Εταιρεία είχε μόνο τρεις ιδρυτές και τον πρώτο καιρό αποτελούνταν από μόνο οκτώ άτομα που πάσχιζαν να ενημερώσουν τον Τσάρο ότι σύμφωνα με το σχέδιο θα ήταν ο υπέρτατος αρχηγός και θα επενέβαινε με τον στρατό του την κατάλληλη στιγμή.¹⁹ Σύνδεσμός τους με τον Τσάρο ήταν ο υπουργός του των Εξωτερικών Ιωάννης Καποδίστριας, του οποίου η μητέρα ήταν Κυπρία και διατηρούσε αλληλογραφία με πολλούς στη μεγαλόνησο. Όμως ουδέποτε μπόρεσε να ενημερώσει τον Τσάρο, αφού η Ιερά Συμμαχία στην οποία μετείχε ο Τσάρος τασσόταν ευθέως εναντίον απελευθερωτικών κινήσεων. Όμως η διάδοση περί δήθεν δέσμευσης του Τσάρου προς τους Έλληνες βοήθησε την επιστράτευση στελεχών και κεφαλαίων και λειτουργούσε πειστικά για την προσέλκυση οπλαρχηγών και απλών στρατιωτών.

Ο εξοπλισμός των χειρών άρχισε μέσα στο φιλοεπαναστατικό περιβάλλον της Γαλλίας τα χρόνια του Βοναπάρτη. Ήδη το 1809 δημιουργήθηκε στη Μασσαλία η μυστική οργάνωση «Ελληνόφωνο Ξενοδοχείο», η οποία άρχισε να στέλνει όπλα στην Ελλάδα. Στην οργάνωση αυτή συμμετείχαν και Κύπριοι, συγκεκριμένα ο Νικόλαος Θησέας και ο αδελφός του Θεοφύλακτος Θησέας, ανιψιοί του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού. Είχαν εγκατασταθεί το 1815 στη Μασσαλία ως έμποροι και εκεί μυήθηκαν στο Ελληνόφωνο Ξενοδοχείο αλλά και στον μασονισμό, όπως φαίνεται και στη γραπτή αναφορά της αστυνομίας της Μασσαλίας.²⁰ Ανάμεσα στους παλαιότερα μυημένους στη Μασσαλία ήταν ο Αθανάσιος Τσακάλωφ και ο Ερμανουήλ Ξάνθος. Οι δύο αυτοί, όταν το 1814 ηττήθηκε ο Ναπολέων και επανήλθαν οι Βουρβόνοι, αναγκάστηκαν να μετακινηθούν από τη Γαλλία και να ιδρύσουν με τον Σκουφά από την Άρτα νέα μυστική εταιρεία στην Οδησό, τη Φιλική Εταιρεία. Η επιλογή της Οδησού ήταν καλά μελετημένη, αλλά τον Απρίλιο του 1818 λόγω

Στο κέντρο ο Καθολικός Ναός της Τέρρα Σάντα, όπου έγινε ο αφορισμός των καθολικών μασόνων της Λάρνακας από τον πρωτοπαπά Αμπρόγκι.

της απόστασης από τα μεγάλα κέντρα του Ελληνισμού η Φιλική Εταιρεία μετακίνησε την έδρα της στην Κωνσταντινούπολη.

Η γνώση του Ξάνθου και του Τσακάλωφ για τη μυστική οργάνωση του μασονισμού αντιγράφηκε στη μυστική οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας. Οι πρώτοι βαθμοί γνώριζαν μόνο το ύψιστο καθήκον «του κατά του εχθρού πολέμου» και ορκίζονταν από μνημένο ιερέα, ενώπιον της εικόνας της Αναστάσεως, πίστη, επιμονή, σιωπή και απόλυτο υπακοή. Σταδιακά σε όλες τις επαρχίες της Τουρκίας και του εξωτερικού ιδρύονταν εφορείες, δηλαδή τοπικές επιτροπές της Φιλικής, τα μέλη των οποίων επιλέγονταν από τους μνημένους με πλειοψηφία. Κάθε τοπική επιτροπή είχε δικό της ταμείο και το πληρεξούσιο να ενεργεί στην περιοχή της, λαμβάνοντας όλα τα μέτρα που απαιτούσε ο σκοπός της εταιρείας. Η κεντρική διοίκηση έπρεπε να κρατείται πληροφορημένη και είχε τον τελευταίο λόγο. Διακινούνταν απεσταλμένοι που βρίσκονταν σε συνεχή κίνηση βοηθούμενοι από τους μνημένους καπετάνιους της Ύδρας, τα πλοία των οποίων εκπροσωπούσε στην Κύπρο ο

Ρώσος πρόξενος Κωνσταντίνος Περισιτιάνης.²¹ Άλλη οδηγία της Φιλικής Εταιρείας ήταν οι κατά τόπους επιτροπές να έχουν τη σύμπραξη των Ρώσων προξένων, που ήταν βέβαια όλοι Έλληνες. Έτσι επιτυχανόταν η φήμη ότι η Ρωσία ήταν αναμειγμένη και καθησύχαζε για τη σίγουρη επιτυχία.

Στην Κύπρο, η εύπορη τάξη των ελεύθερων Επτανησίων και των Κύπριων ραγιάδων ήταν έτοιμοι να πληρώσουν σημαντικές συνδρομές για τον αγώνα που θα ακολουθούσε. Ηγετική φυσιογνωμία ανάμεσά τους ήταν ο Ρώσος πρόξενος Κωνσταντίνος Περισιτιάνης, καθώς και άλλοι ορθόδοξοι πρόξενοι άλλων χωρών, όπως ο Αντώνιος Βονιτισιάνος της Αγγλίας και ο Ενέ Καλημέρης της Ισπανίας, ο οποίος τελικά μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης δολοφονήθηκε από άτακτους Τούρκους στρατιώτες.

Η συμμετοχή του Περισιτιάνη στη Φιλική Εφορεία της Κύπρου δεν εικάζεται απλώς από την ιδιότητα του Ρώσου προξένου αλλά από την πραγματική του συνωμοτική δράση πριν και μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης. Μπο-

ρούμε να τη φωτίσουμε μέσα από ορισμένα περιστατικά που περιώθηκαν στο Αρχείο της Ιεράς Μονής Κύκκου, όπου ο Περισιτιάνης εμφανίζεται ως ο άνθρωπος που έκανε την πρώτη καταγεγραμμένη επαφή με τη Φιλική Εταιρεία και προμήθευσε την Ιερά Μονή Κύκκου με 100 τουφέκια που βρήκαν οι Τούρκοι σε μετόχι της μονής. Επίσης η επαναστατική του δράση κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης αναδεικνύεται στην αλληλογραφία του τότε Γάλλου Προξένου Μεσιάν στη Λάρνακα με τον πρέσβη του στην Κωνσταντινούπολη που δημοσιεύτηκαν στα *Κυπριακά Χρονικά* του 1930.

Δυστυχώς όμως ο πρώτος κύκλος του ελεύθερου τεκτονισμού στην Κύπρο έκλεισε με έναν πολύ ατυχή επιλογή, μια τραγωδία, που γράφτηκε με ποταμούς αίματος μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης στις 9 Ιουλίου 1821: τον αποκεφαλισμό 500 Ελλήνων Κυπρίων προκρίτων. Ανάμεσά τους ήταν οι περισσότεροι Κύπριοι φιλοεπαναστάτες, που δεν απολάμβαναν ξένη προστασία, αλλά και μερικοί Επτανήσιοι για τους οποίους ο Κουτσιούκ Μεχμέτ είχε τη βεβαιότητα ότι είχαν αναμειχθεί. Η τιμωρία δεν περιορίστηκε μόνο στους αποκεφαλισμούς των 500 προγραμμαμένων αλλά και στις οικογένειές τους, που τους δημεύτηκαν οι περιουσίες, τα μέσα προς το ζην και υπέστηκαν εξανδραποδισμούς.

Η προδοτική λίστα των προγραφών περιλάμβανε όχι μόνο όσους είχαν αντικαθεστωτικές ιδέες αλλά και όσους είχαν οικονομική ευρωστία, που τους επέτρεπε να συνεισφέρουν στον Αγώνα. Τον κατάλογο με τα ονόματα αυτά παράγγειλε ο Τούρκος κυβερνήτης της Κύπρου Κουτσιούκ Μεχμέτ στην προσπάθειά του να καταπνίξει την όποια προσπάθεια επέκτασης της Ελληνικής Επανάστασης στην Κύπρο. Εξουσιοδοτήθηκε από τη Μεγάλη Πύλη να κατατομήσει 500 Κύπριους που υποψιαζόταν ότι ήταν αναμειγμένοι στην

επαναστατική προσπάθεια με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.²² Βέβαια αυτό δεν περιόρισε τον αιμοσταγή κυβερνήτη επειδή οι δολοφονίες Ελλήνων συνεχίστηκαν για μήνες μετά την 9η Ιουλίου από τα οθωμανικά στρατεύματα που κατέφθασαν. Την πληροφορία αυτή μάς αποκαλύπτει ξένος ταξιδιώτης, που βρέθηκε στη Λάρνακα εκείνη την περίοδο.²³

Τη λίστα των προγραμμαμένων του Κουτσιούκ Μεχμέτ, σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές που υπάρχουν, κατάρτισε ο Γάλλος Ζωρζ Λαπιέρ (Georges Lapiere).²⁴ Ήταν ένας από τους καθολικούς μασόνους της Λάρνακας που υπέγραψε εναντίον του ιερέα Φελίς Αμρόγκι και της άρνησής του να δεχτεί έναν άλλο μασόνο ως ανάδοχο σε βάπτισμα στην εκκλησία του. Ο Λαπιέρ ανέπτυξε φιλικές αλλά και οικονομικές σχέσεις με τον νέο κυβερνήτη Κουτσιούκ Μεχμέτ, που κατέφθασε στην Κύπρο το 1819. Έγινε συνεργάτης και πληροφοριοδότης του και τον Ιούνιο του 1821 συνεργάστηκε με άλλους για τον καταρτισμό της λίστας με 500 ονόματα πλούσιων, φιλελεύθερων, φιλογενών επαναστατών από όλη την Κύπρο, τους οποίους στις 9 Ιουλίου 1821 ο Κουτσιούκ Μεχμέτ συγκέντρωσε στο Σεράι και κατατόμησε μαζί με τους δεσποτάδες. Ο Λαπιέρ θεάθηκε εκείνη τη μέρα στο Σεράι, με τον Κουτσιούκ Μεχμέτ, επιβεβαιώνοντας, φαίνεται, την ταυτότητα των προγραμμαμένων που οικειοθελώς και λόγω του τρόμου τους συγκεντρώθηκαν εκεί για να σωθούν, όπως τους είπαν. Αργότερα, και σαν επιτέγασμα της συνεργασίας του με τον Κουτσιούκ Μεχμέτ, ο Λαπιέρ πήρε το δικαίωμα να ιδιοποιηθεί τις περιουσίες των κατατομηθέντων αλλά και των διαφυγόντων προς τη σωτηρία Ελλήνων. Άμεσα ο Λαπιέρ έγινε το πιο μισητό πρόσωπο στην Κύπρο, αφού εμποδίστηκε ανάμεσα στον απλό λαό η πεποίθηση ότι ο Λαπιέρ, έχοντας τις μασονικές προσβάσεις και τη γνώση ανθρώπων και πραγμάτων αφού

Η καθολική εκκλησία της Σάντα Μαρία ντέλλε Γράτσιε, στη Λάρνακα, όπως είναι σήμερα.

εργαζόταν για χρόνια στο φιλελεύθερο γαλλικό προξενείο στη Λάρνακα, που υπέθαλπε όλους τους επαναστάτες, παρέδωσε αποκάλυπτα στους Τούρκους όλους τους Έλληνες επαναστάτες της Κύπρου που συνδέθηκαν με αντικαθεστωτικές απόψεις. Ο διαφωτισμός και η ελευθερία που δίδασκε ο μασονισμός τον 19ο αιώνα δεν αποδείχτηκε απλά επικίνδυνος για τους ραγιαδες της Κύπρου· ήταν και θανατηφόρος!

Ο αντίκτυπος των αποκεφαλισμών του Κουτσιούκ Μεχμέτ, η δράση του μισητού μασόνου καταδότη Λαπιέρ και ο εκκλησιαστικός αφορισμός των μασόνων του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού κράτησαν τους τέκτονες μακριά από την Κύπρο για έναν σχεδόν αιώνα. Η λαϊκή φράση «Τα μυστικά της μασονίας» υπήρξε μια εξαιρετικά αρνητική έκφραση που χρησιμοποιούνταν στην Κύπρο που υπονοούσε συνωμοτική και ανεπιθύμητη δράση. Ο τεκτονισμός επανήλθε στην Κύπρο μετά την

αποχώρηση των Οθωμανών και την πιο φιλελεύθερη πολιτική των Άγγλων. Η πρώτη Στοά της νέας αυτής περιόδου λειτούργησε στη Λεμεσό με την ίδρυση της Αγγλικής Στοάς Άγιος Παύλος δέκα χρόνια μετά την άφιξη των Άγγλων το 1888, και η πρώτη Ελληνική Στοά στην Κύπρο με την ονομασία Ζήνων ιδρύθηκε επίσης στη Λεμεσό το 1893. Την επανεμφάνιση τεκτόνων στη Λάρνακα έχουμε μόλις το 1918 με την ίδρυση της Στοάς Κίμων, που ήταν η δεύτερη Ελληνική Στοά στη μεγαλόνησο.

Καταληκτικά, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ο τρόμος από την εκτέλεση πολλών μασόνων εκ των πραγμάτων υποχρέωσαν τη μασονία να απομακρυνθεί από την Κύπρο. Όμως, στα 300 χρόνια του επίσημου τεκτονισμού σπάνια ξεχωρίζουν ηρωικότερες στιγμές για την αγάπη της ελευθερίας όπως οι στιγμές που έζησαν οι πρώτοι μασόνοι της Λάρνακας, ιδιαίτερα οι ορθόδοξοι και ειδικότερα οι ραγιαδες.

Η αναπόληση των στιγμών αυτών σίγουρα προσθέτει στην ιστορική μνήμη και ανεβάζει την εθνική αυτογνωσία που πρέπει να διατηρούν οι πολιτισμένοι λαοί.

* Ο συγγραφέας δεν μυήθηκε ποτέ στον τεκτονισμό.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Dorothy Sommer, *Freemasonry in the Ottoman Empire*, I.B. Tauris, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1915, σ. 76.
- 2 Pierre Échinard, «*Grecs et Philhellènes à Marseille, de la Révolution française à l'indépendance de la Grèce*», Broche 1973, σ. 108.
- 3 Χρ. & Α. Ριζόπουλος, «Το τεκτονικό απόσπασμα στο χειρόγραφο Πετράκη Καρύδη», *Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τόμ. ΙΒ', Λευκωσία 2016, σ. 181.
- 4 P. Y. Beaurepaire, «La République universelle des francs-maçons. De Newton à Metternich», Ρεν 1999, σ. 92.
- 5 Margarita Ioannou, *Petrakis Karides: Prosopographical Approach of a Cypriot Scholar of the 18th century*, σ. 407-424.
- 6 Θ. Σταυρίδη, «Ο Ευαγγέλης Περισιτιάνης στη Σκάλα Λάρνακος», *ΕΚΕΕ XXV* 1999 (υποσ. 16), σ. 207.
- 7 Στ. Περδίκη, «Οι Επτανήσιοι της Λάρνακος και οι σχέσεις τους προς την Ιερά Μονή Κύκκου: Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη», *Κυπριακά Σπουδαί*, τόμ. ΝΘ-Ε, Λευκωσία 1995-1996, σ. 54.
- 8 Th. Stavrides, «The port of Larnaca in the Napoleonic wars: An eastern Mediterranean maritime hub in the age of sail 1810-1814», στο *Histories of Ottoman Larnaca*, Κωνσταντινούπολη 2012, σ. 85.
- 9 P. Baumberger, *Encyclopédie Universelle*, J Mitterrand & S. Hutin, «Franc-maçonnerie», A. Guichard 1992, σ. 935. Επίσης Daniel Ligou, *Histoire de francs-ma-*

- çons en France*, ιδιωτική έκδ. 2000, σ. 15.
- 10 Ν. Κυριαζής, *Κοινωνική δράσις της πόλεως Σκάλα - Λάρνακα*, Λάρνακα 1947, σ. 50.
- 11 Παρατίθεται στο *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από κείμενα ξένων επισκεπτών της*, επιμ. Α. Παυλίδης, τόμ. ΙΙΙ, Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1995, σ. 1077.
- 12 Pierre Échinard, *Grecs et Philhellènes à Marseille*, σ. 130.
- 13 G. Koutzakiotis, «Franc-maçonnerie, sociabilité et politique à Larnaca au début du XIXe siècle», στο *Histories of Ottoman Larnaca*, επιμ. Ε. Balta, Th. Stavrides & Ι. Theocharides, Κωνσταντινούπολη 2010, σ. 71-74.
- 14 Ν. Γ. Κυριαζή, *Κοινωνική ζωή της πόλεως Σκάλα-Λάρνακας*, Λάρνακα 1947, σ. 49.
- 15 Στο ίδιο, σ. 50-52.
- 16 Λοΐζος Φιλίππου, *Τα ελληνικά γράμματα εν Κύπρω, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας 1571-1878*, Λευκωσία 1930· Χατζηπαναγώτου & Sangmeister, *Ο τεκτονισμός στην ελληνική κοινωνία και γραμματεία του 18ου αιώνα. Οι γερμανόφωνες μαρτυρίες*, εκδ. Περιήλους, Αθήνα 2010, σ. 43-45.
- 17 Ν. Γ. Κυριαζής, *Κοινωνική ζωή της πόλεως Σκάλα-Λάρνακας*, ό.π., σ. 49· *Κυπριακά Χρονικά Ζ'*, Λάρνακα 1930, σ. 41-42.
- 18 *Κυπριακά Χρονικά Ζ'*, Λάρνακα 1930. Επίσης Ν. Γ. Κυριαζής, *Κοινωνική δράσις της πόλεως Σκάλα - Λάρνακα*, ό.π., σ. 49.
- 19 Μ. Βαρθολδμή, *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, μτφρ. Ηλία Οικονομόπουλου, Αθήνα 1894, σ. 205-207, σ. 222, 213, 217, 244-245.
- 20 Pierre Échinard, *Grecs et Philhellènes à Marseille*, σ. 40, 108, 142, 144.
- 21 *Κυπριακά Χρονικά Ζ'*, Λάρνακα 1930.
- 22 George Hill, *A History of Cyprus*, τόμ. 4, Κέιμπριτζ 1952, σσ. 128-141
- 23 Rita Severis, *The Sweeds in Cyprus*, εκδ. Cyprus Research Center, Λευκωσία 2008.
- 24 G. Hill, *A History of Cyprus*, ό.π., σ. 128-136.

Ο Αλέξης Μιχαηλίδης είναι ιστορικός ερευνητής.

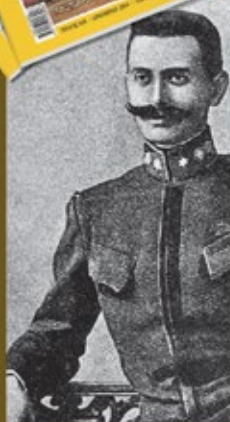
Το πιο ιστορικό περιοδικό ιστορίας της χώρας

Γνωστά Ιστορικά θέματα – Πολιτικά
Γεγονότα – Κοινωνικά Ορόσημα –
Τεχνολογικές Εξελίξεις – Ιατρικά
Επιτεύγματα – Επιστημονικές
Ανακαλύψεις – Φυσικά φαινόμενα

Διαθέσιμο σε
έντυπη και
ηλεκτρονική
έκδοση.

Νέα Ιστοσελίδα
Συμβατή με όλες
τις οθόνες

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

52 χρόνια
620 τεύχη

Δημιουργήσαμε κανάλι
στο **youtube** όπου
δημοσιεύονται ηχογραφημένα
άρθρα από κάθε τεύχος.

 Ιστορία Εικονογραφημένη

Νέα και δημοσιεύσεις
μπορείτε επίσης να λαμβάνετε
κάνοντας like στη σελίδα μας
στο **Facebook**.

 Ιστορία Εικονογραφημένη

www.istoria.gr

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΟΥΜΠΑΣ (1830-1900)

Ένας άγνωστος ευεργέτης

THE ANNAΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑ

Σίνας, Ζάππας, Μπενάκης, Αβέρωφ· αυτοί είναι μόνο κάποιοι από τους γνωστούς Έλληνες που διέπρεψαν, κυρίως εκτός Ελλάδας, και κατάφεραν μέσω των επιτευγμάτων τους να ευεργετήσουν τόσο τις χώρες στις οποίες έζησαν όσο και την Ελλάδα. Υπάρχουν όμως και ευεργέτες οι οποίοι μας είναι πλέον άγνωστοι, παρά τη σημαντική τους σταδιοδρομία και το έργο που άφησαν πίσω τους. Ένας από αυτούς τους ευεργέτες διέπρεψε οικονομικά και πολιτικά στη Βιέννη του 19ου αιώνα. Ήταν προσωπικός φίλος μουσικών όπως ο Γιόχαν Μπραμς και ο Γιόχαν Στράους, και υποστηρικτής καλλιτεχνών, όπως ο Γκούσταφ Κλιμτ, στήριξε οικονομικά, και μέσω των πολιτικών και διοικητικών του αξιωμάτων, θεσμούς και οργανισμούς όπως το Κούνσντλερχαους (Künstlerhaus) και το Μουζίκφεραϊν (Musikverein), καθώς και την ανέγερση μνημείων μουσικών, όπως του Μπετόβεν και του Μότσαρτ, ενώ διαφύλαξε και φρόντισε να γίνει ευρύτερα γνωστό το έργο του Φραντς Σούμπερτ. Μυστικοσύμβουλος του αυτοκράτορα και επίτιμος δημότης της Βιέννης, ο Νικόλαος Δούμπας, επιχειρηματίας και εργοστασιάρχης με καταγωγή από τη Βλάστη της Κοζάνης, κατάφερε να επιδράσει καταλυτικά σε τόσο διαφορετικούς τομείς και είχε κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση της πόλης της Βιέννης ως μουσικής και πολιτιστικής πρωτεύουσας.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Ο Έλληνοαυστριακός, βλάχικης καταγωγής ευεργέτης και επιχειρηματίας Νικόλαος Δούμπας (1830-1900) (έργο του Χάινριχ φον Αντζελι, 19ος αιώνας).

NICOLAUS DUMBA

MDCCCLXX

MDCCC

Στέργιος Δούμπας

Η ιστορία του Νικόλαου Δούμπα ξεκινάει με την έλευση του πατέρα του, Στέργιου (Βλάστη 1794 - Βιέννη 1870), στην Αυστρία, στον απόηχο των συνθηκών¹ μεταξύ της Αυστροουγγρικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που επέτρεψαν την ελεύθερη μετακίνηση και εμπορική δραστηριότητα μεταξύ των υπηκόων των δύο αυτοκρατοριών. Ο Στέργιος Δούμπας φτάνει στη Βιέννη πιθανότατα το 1817 από τις Σέρρες, όπου και είχε κάνει την πρώτη του εκπαίδευση ως αργυροκόος, αλλά και τις πρώτες του επιχειρηματικές κινήσεις στο εμπόριο καπνών και βαμβακιού. Αρχικά εργάζεται σε επιχειρήσεις άλλων Ελλήνων της Βιέννης και στη συνέχεια στην εταιρεία του εμπόρου Μιχαήλ Κούρτη, του οποίου την κόρη, Μαρία, παντρεύεται το 1828. Το 1819 ιδρύεται η εταιρεία «Αφοί Μ. Δούμπα» («Gebr. M. Dumba») από τον Στέργιο Δούμπα και τους δύο αδελφούς του Θεόδωρο και Νικόλαο. Η εταιρεία εισήγε στην Αυστρία βαμβάκι από τη Μακεδονία, τότε ακόμα μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και εξήγε ζαχαροκάλαμο από την Αυστρία προς την Ανατολή. Πέρα από τη μεγάλη οικονομική επιφάνεια που απέκτησε ως αποτέλεσμα των εμπορικών του δραστηριοτήτων και παρ' όλη την ελάχιστη μόρφωσή του, ο Στέργιος Δούμπας απέκτησε σημαντικές θέσεις, όπως διευθυντής του Εμπορικού Συλλόγου και ελεγκτής στην Εθνική Τράπεζα της Αυστρίας. Το 1844, και μετά τον πρόωρο θάνατο των δύο αδελφών του, ο Στέργιος Δούμπας μένει ο μόνος επικεφαλής της εταιρείας, την οποία και παραδίδει το 1852 στον γιο του Νικόλαο.

Ο Στέργιος Δούμπας περιγράφεται από τους σύγχρονούς του ως ιδιαίτερα ευφυής και φιλόδοξος, αλλά και με μετριοπαθή, ταπεινό και δίκαιο χαρακτήρα. Ο ίδιος πάντοτε, σε όλη του τη ζωή, έλεγε ότι είναι

Έλληνας – συνήθιζε να λέει ότι «αν έχω αποκτήσει κάτι στη ζωή μου, το έχω αποκτήσει ως Έλληνας» και αυτοχαρακτηριζόταν «*Τούρκος υπήκοος*» και «*Έλληνας έμπορος*». Υπήρξε ενεργό μέλος και πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας της Βιέννης, στήριξε οικονομικά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 και έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μόρφωση των νέων. Γι' αυτό τον λόγο δώρισε σημαντικά ποσά με τη μορφή υποτροφιών και δωρεών σε σχολεία στην κοινότητα της Βιέννης και στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων και στην πατρίδα του, τη Βλάστη. Δωρεές έκανε στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, στο Αρσάκειο Παρθεναγωγείο και σε άλλα ιδρύματα. Μαζί με τον γιο του Νικόλαο ανέλαβε τη δαπάνη εκτέλεσης της ζωγραφικού έργου της ζωφόρου του Πανεπιστημίου στα Προπύλαια, με τον Σίμωνα Σίνα, με τον οποίο είχε στενή σχέση η οικογένεια Δούμπα, να αναλαμβάνει τη δαπάνη ανάθεσης των σχεδίων. Αρνήθηκε όμως τον τίτλο του «μεγάλου ευεργέτη» που του αναλογούσε βάσει της χρηματικής του προσφοράς, και προτίμησε να τιμηθεί μαζί με όλους τους υπόλοιπους δωρητές, χωρίς κάποια ιδιαίτερη αναφορά. Έτσι φαίνεται ότι διαχειριζόταν και τις υπόλοιπες δωρεές του στην Αυστρία και την Ελλάδα, και αυτά τα στοιχεία του χαρακτήρα και της συνολικής του στάσης φαίνεται ότι τα κληροδότησε και στον γιο του Νικόλαο.

Νικόλαος Δούμπας

Ο Νικόλαος Δούμπας γεννήθηκε στη Βιέννη στις 24 Ιουλίου 1830, δύο χρόνια μετά τον αδερφό του Μιχαήλ (1828-1894). Φοίτησε στο ακαδημαϊκό γυμνάσιο (Akademisches Gymnasium) της πόλης. Το 1848, σε ηλικία 18 ετών και κατόπιν προτροπής του πατέρα του, ταξίδεψε μαζί με τον αδερφό του στην Αθήνα, όπου και τον

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Ο τάφος του Ν. Δούμπα στο κεντρικό κοιμητήριο της Βιέννης.

φιλοξένησε ο πρώτος Αυστριακός πρέσβης στην Ελλάδα, κόμης Άντον Πρόκες φον Όστεν, και η γυναίκα του, Ιρένε φον Κίζεβετερ, πιανίστρια και κόρη διακεκριμένου Αυστριακού μουσικολόγου.

Η οικία του Αυστριακού πρέσβη στην οδό Φειδίου 3 ήταν ένα από τα σημαντικότερα πολιτικά και πολιτιστικά σημεία της οθωνικής Αθήνας, ένα «σαλόν» συνάντησης Ελλήνων και ξένων διπλωματών, πολιτικών, λογίων, καλλιτεχνών, αρχαιολόγων και άλλων προσωπικοτήτων.² Ο Αυστριακός πρέσβης ως πολύπλευρα καλλιεργημένος άνθρωπος και η γυναίκα του επιπλέον ως ικανή μουσικός πρέπει να αποκάλυψαν έναν καινούργιο κόσμο γνώσης και ομορφιάς στον νεαρό Νικόλαο και φαίνεται ότι έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα εξέλιξη του ως προσωπικότητα και, μεταγενέστερα, ως μαικήνα των τεχνών και της μουσικής.³

Φεύγοντας από την Αθήνα το 1852, ταξιδεύει στην Αίγυπτο. Επιστρέφοντας στη Βιέννη αναλαμβάνει επιπλέον το

εργοστάσιο επεξεργασίας βάμβακος στην περιοχή Τάτεντορφ, 30 χιλ. νοτίως της Βιέννης, το οποίο είχε αγοράσει ο πρώτος ξάδερφός του Θεόδωρος Δούμπα. Η οικογένεια Δούμπα κατείχε μεγάλες εκτάσεις και στη Ρουμανία.

Στις 14 Ιουνίου 1863 παντρεύεται στην ελληνική ορθόδοξη εκκλησία της Βουδαπέστης τη Μαρί Μάννο (Μάνου), κόρη ενός χρηματιστή ελληνικής καταγωγής, με την οποία απέκτησε μία κόρη, την Ιρένε (1864-1920).⁴

Ήταν ενεργό μέλος στην ελληνική κοινότητα Αγίου Γεωργίου, όπως και ο πατέρας του, και επίτιμος πρόεδρος της από το 1895. Βοηθούσε στα διάφορα ζητήματα που προέκυπταν, όπως και με δωρεές για τα πιο αδύναμα μέλη της κοινότητας, για το σχολείο και την εκκλησία της Αγίας Τριάδας, καθώς και για την αναστήλωση του ιερού ναού του Αγίου Γεωργίου το 1898. Αφησε κληροδοτήματα για νοσοκομείο στις Σέρρες, τόπο καταγωγής του, και στήριξε το Πατριαρχείο της Κωνσταντινού-

Η Βλάστη (ορεινό χωριό του νομού Κοζάνης), τόπος καταγωγής της οικογένειας Δούμπα. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Το γραφείο και η βιβλιοθήκη του Ν. Δούμπα στη βιεννέζικη κατοικία του (Palais Dumba) (ακουαρέλα του Ρούντολφ φον Αλτ).

πολης. Όπως και ο πατέρας του έκανε πολλές, αλλά συχνά ανώνυμες, ευεργεσίες στην Ελλάδα και την Αυστρία.

Πολιτική σταδιοδρομία και κοινωνική παρουσία

Το 1870 ξεκινά η πολιτική του σταδιοδρομία με την εκλογή του ως αντιπροσώπου του φιλελεύθερου συνταγματικού κόμματος στην Κάτω Βουλή της Αυστρίας. Το 1871 γίνεται μέλος της οικονομικής επιτροπής της Βουλής, θέση που του έδωσε τη δυνατότητα να αναδειχθεί σε προσωπικότητα κομβικής σημασίας για τη δημιουργία της νέας Βιέννης. Από το 1885 ορίζεται από τον αυτοκράτορα Φραγκίσκο Ιωσήφ ισόβιο μέλος της Άνω Βουλής και το 1896 ορίζεται αυτοκρατορικός μυστικοσύμβουλος. Μεταξύ 1880 και 1900 διετέλεσε επιπλέον σύμβουλος στην Πρώτη Αυστριακή Τράπεζα Αποταμιεύσεων.

Λόγω της πολιτικής του θέσης συμμετείχε σε πλήθος επιτροπών, συχνά οικο-

νομικών λόγω επαγγελματικής ιδιότητας ή σχετιζόμενων με τις δημόσιες υποδομές, την παιδεία, αλλά και κοινωφελούς χαρακτήρα. Υποστήριξε σωματεία όπως η Συντεχνία Εργαζόμενων Γυναικών Βιέννης ή ο Σύνδεσμος Κωφαλάων και την κατασκευή υποδομών όπως –ενδεικτικά– Ινστιτούτο για τους Τυφλούς, μαιευτήρια, σχολεία για τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις και νοσοκομεία για εγκαταλελειμμένα βρέφη.

Σε προσωπικό επίπεδο, οι δωρεές του ήταν αντίστοιχες και αντικατόπτριζαν τη στάση που υποστήριξε ο ίδιος σε εισήγησή του στη Βουλή της Αυστρίας για μεταρρυθμίσεις στους νόμους πρόνοιας: «ο δυνατός πρέπει να βοηθά τον αδύναμο, ο πλούσιος τον φτωχό και ο ευτυχής τον δυστυχή». Ήταν μέλος του Εβραϊκού Ινστιτούτου για τους Τυφλούς –χωρίς να είναι ο ίδιος εβραϊκής καταγωγής και σε μια εποχή έντονου αντισημιτισμού–, και σε σωματεία για τους άστεγους, για άτομα με

ειδικές ανάγκες και νοητική στέρση. Ιδιαίτερη ευαισθησία έδειχνε στο ζήτημα της εκπαίδευσης τυφλών και κωφάλαλων παιδιών – υποστήριζε ότι τα τυφλά παιδιά θα πρέπει να διδάσκονται μουσική και πρακτικές δεξιότητες που τους εξασφαλίζουν εργασία.

Στις περιοχές όπου κατείχε εκτάσεις και υποδομές ήταν ιδιαίτερος γενναιοδωρος. Στο Τάτεντορφ, όπου είχε το εργοστάσιό του, χρηματοδότησε την κατασκευή νέου σχολείου, καθώς και τον εξοπλισμό του. Αντίστοιχες δωρεές έκανε και σε άλλες περιοχές της Αυστρίας, όπως το Ισλ ή το Λίτσεν, μέρη στα οποία είχε σπίτι και παραθέριζε.

Η τόσο έντονη και δημιουργική του παρουσία στην πολιτική και δημόσια ζωή της Βιέννης είχε ως αποτέλεσμα να του απονεμηθούν πολλές τιμές· μεταξύ άλλων, το 1870 έλαβε παράσημο του Τάγματος του Σιδηρού Στέμματος από τον αυτοκράτορα μαζί με τον αρχιτέκτονα Θεόφιλο Χάνσεν, σε αναγνώριση του ρόλου τους στην κατασκευή του Μεγάρου του Συλλόγου Μουσικής. Το 1890 αναγορεύτηκε επίτιμος δημότης της Βιέννης, με το όνομά του να εισάγεται στο χρυσό βιβλίο της πόλης.

Η νέα Βιέννη

Με αυτοκρατορικό διάταγμα του 1857 ξεκινά η κατεδάφιση των παλαιών οχυρωματικών τειχών της πόλης και η δημιουργία στη θέση τους μιας κυκλικής λεωφόρου, της Ρίνγκστρασε. Γύρω από αυτή την καινούργια λεωφόρο, η οποία σηματοδοτεί πρακτικά και συμβολικά την ανάδυση μιας νέας Βιέννης, σχηματίζεται η νέα πόλη. Εκεί που μέχρι πρότινος υπήρχαν αγάλματα στρατηγών και βασιλέων, θα ανεγερθούν μνημεία σε μουσικούς και λογοτέχνες και η Βιέννη από οχυρωμένη αυτοκρατορική πόλη θα μετατραπεί σε πολιτιστική και μουσική πρωτεύουσα. Και ένας από τους ανθρώπους που θα λειτουρ-

γήσουν ως κινητήρια δύναμη για τη μετάβαση αυτή ήταν ο Νικόλαος Δούμπας.

Αρκεί να δει κανείς με πόσα δημόσια κτίρια είναι συνδεδεμένος ο Νικόλαος Δούμπας για να αποκτήσει μια εικόνα της συμβολής του. Το 1874 εξελέγη ως ο ένας εκ των δύο εκπροσώπων της Βουλής για την επιτροπή επίβλεψης του έργου κατασκευής της Βουλής της Αυστρίας, από την οποία θέση είχε ενεργό ρόλο στην ανάθεση του έργου στον Θεόφιλο Χάνσεν.⁵ Όταν παρουσιάστηκαν γραφειοκρατικά κωλύματα και οικονομική στενότητα κατά την ανέγερση του νέου κτιρίου της Πανεπιστημίου της Βιέννης, ο αρχιτέκτονας του έργου Χάινριχ Φέρστελ στράφηκε για ενίσχυση στον Δούμπα, ο οποίος, με όχημα την πολιτική του θέση, έφερε το ζήτημα στη Βουλή και κατάφερε να το επιλύσει. Είχε διαρκή ανταλλαγή και ενημέρωση από τον αρχιτέκτονα Φρήντριχ φον Σμιτ για την πρόοδο των εργασιών κατασκευής του Δημαρχείου της Βιέννης. Έκανε χρηματικές δωρεές για την ανέγερση της νεογοθτικής εκκλησίας Βοτίβκιρχε. Δύο όμως από τις σημαντικότερες κινήσεις του ήταν η οικονομική δωρεά για την ανέγερση του Κούνστλερχαους (Künstlerhaus, 1868) ως ευεργέτης και η συμβολή του, τόσο οικονομικά όσο και διοικητικά και πολιτικά, στην ανέγερση του Musikverein, όπως θα δούμε λεπτομερέστερα στη συνέχεια.

Ο ίδιος ο Δούμπας έχτισε το δικό του μέγαρο στη Ρίνγκστρασε, το Μέλαθρον Δούμπα (Palais Dumba) στον αριθμό 4, στο οποίο εγκαταστάθηκε το 1866 μαζί με την οικογένειά του, τον πατέρα του Στέργιο και τον αδερφό του Μιχαήλ Δούμπα.⁶ Ταυτόχρονα στο Μέλαθρον Δούμπα μεταφέρθηκαν τα κεντρικά γραφεία της οικογενειακής εταιρείας. Έτσι το κτίριο αυτό στέγαζε τόσο τις επαγγελματικές δραστηριότητες του Ν. Δούμπα όσο και την κοινωνική ζωή της οικογένειας. Η φιλοξενία της οικογένειας περιγράφεται ως ιδιαίτερα

Το Μέγαρο Μουσικής της Βιέννης (Wiener Musikverein) ανεγέρθηκε χάρη στη σχεδόν αποκλειστική συνεισφορά του Ν. Δούμπα και του πατέρα του. ΚΑΤΩ: Το Μέλαθρο Ντούμπα.

Η Χρυσή Αίθουσα του Συλλόγου Μουσικής (Musikverein), όπου παρουσιάζεται κάθε χρόνο η πρωτοχρονιάτικη συναυλία της Φιλαρμονικής της Βιέννης. ΚΑΤΩ: Καρτιάιδες στη Χρυσή Αίθουσα του Συλλόγου Μουσικής.

ζεστή, ζωντανή και εγκάρδια, με φιλοξενούμενους από πολλά και διαφορετικά σημεία της κοινωνικής ζωής της Βιέννης –πολιτικούς, μέλη της αριστοκρατίας, επιστήμονες, γλύπτες, ζωγράφους, μουσικούς και ηθοποιούς–, οι δε χώροι του μελάθρου θεωρούνταν αξιοθέατα της Βιέννης και ως κάποιιοι από τους λαμπρότερους της πόλης.

Ο Δούμπας και οι Τέχνες

Έχοντας μεγάλη αγάπη για τις τέχνες,⁷ ο Δούμπας ήταν σε διαρκή επαφή με την Ακαδημία Καλών Τεχνών (Akademie der Bildenden Künste), αρχικά με δωρεές έργων και χρημάτων και από το 1880 ως επίτιμο μέλος της Ακαδημίας για τη συνολική του προσφορά. Στα επόμενα χρόνια η οικονομική του στήριξη είναι σταθερή, με ιδιαίτερη έμφαση προς τις ανάγκες των φοιτητών. Στη διαθήκη του άφησε ένα σημαντικό ποσό για τους σκοπούς της Ακαδημίας.

Αντίστοιχη σχέση ανέπτυξε με τον Σύλλογο Εικαστικών Καλλιτεχνών Αυστρίας με έδρα το Κούνστλερχαους (Künstlerhaus). Όπως ήδη προαναφέρθηκε, στήριξε οικονομικά την κατασκευή της έδρας του Συλλόγου και ανακηρύχθηκε επίτιμο μέλος του Συνδέσμου το 1882.

Υπήρξε μέλος της διοικητικής επιτροπής του Μουσείου Εφαρμοσμένων Τεχνών της Βιέννης, το οποίο δημιουργήθηκε στα πρότυπα του μουσείου Βικτόρια & Άλμπερτ του Λονδίνου. Από το 1870 ο Δούμπας ήταν ένας εκ των ιδρυτών και ενεργό μέλος της εταιρείας προώθησης της συνδεδεμένης με το μουσείο Σχολής Τεχνών και Επαγγελματιών (το σημερινό Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Τεχνών της Βιέννης).

Η πιο καθοριστική συνεισφορά του όμως στις τέχνες ήταν οι διαρκείς αγορές και αναθέσεις έργων –συνήθως για το Μέλαθρον Δούμπα– σε καλλιτέχνες, ζωγράφους και γλύπτες, συχνά νέους και

ακόμα στην αρχή της σταδιοδρομίας τους. Ένας από αυτούς τους καλλιτέχνες ήταν ο Γκούσταφ Κλιμτ.

Το 1897 ο Δούμπας ανέθεσε στον Κλιμτ να ζωγραφίσει το Δωμάτιο Μουσικής του Μελάθρου. Ο Κλιμτ έφτιαξε δύο υπέρθυρα έργα ζωγραφικής, την «Αλληγορία της Μουσικής» ή «Μουσική II» (Musik II) με αρχαιοελληνικά και μυθολογικά θέματα και το έργο «Ο Σούμπερτ στο Πιάνο», βασισμένο σε ένα πορτρέτο του Σούμπερτ της συλλογής του Δούμπα. Η υποστήριξη του Κλιμτ, ιδρυτικού μέλους της Απόσχισης (Sezession), της απόσχισης από τον κυρίαρχο ιστορικισμό της εποχής, την οποία εκπροσώπηε το Κούνστλερχαους του οποίου επίτιμο μέλος ήταν ο ίδιος ο Ν. Δούμπας, δείχνει το φιλελεύθερο του πνεύμα, αν και ο ίδιος εκπρόσωπος μια οικονομικά εύρωστης μεγαλοαστικής τάξης, καθώς και την ευρύτερη ιστορική στιγμή μετάβασης από την αυτοκρατορική Βιέννη της Μπελ Επόκ στον μοντερνισμό.

Ο Δούμπας και η μουσική

Η μουσική ήταν η μεγάλη αγάπη του Νικόλαου Δούμπα. Αν και δεν είχε ακαδημαϊκή μόρφωση, τόσο στη μουσική όσο και στις εικαστικές τέχνες, η αγάπη του προς τις τέχνες και οι γνώσεις που απέκτησε μέσα από τη συναναστροφή του με καλλιτέχνες και μουσικούς, καθώς και μέσα από προσωπική μελέτη, περιγράφονται από τους φίλους και ανθρώπους που τον γνώρισαν ως ειλικρινείς, με βάθος και σοβαρότητα. Ο ίδιος τραγουδούσε ερασιτεχνικά και κυρίως για τους φίλους του σε βραδιές στο σπίτι του. Ο Γιοχάνες Μπραμς ήταν στενός του φίλος και είχε πολύ φιλικές σχέσεις με τον Γιόχαν Στράους τον Νεότερο. Ο Ρίχαρντ Βάγκνερ ήταν καλεσμένος του Δούμπα, κυρίως κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της όπερας του *Τριστάνος και Ιζόλδη*, και φαίνεται ότι υποστήριξε την πρεμιέρα της όπερας *Πάρσιφαλ*, κρίνοντας από την ένθερμη

Ο πατέρας του Νικόλαου Δούμα Στέργιος (Βλάστη 1794 - Βιέννη 1870). ΔΕΞΙΑ: Ο Ν. Δούμας το 1880, και ΚΑΤΩ, στο γραφείο του, περ. 1890. Στο καβαλέτο, πορτρέτο της κόρης του, Ιρένε.

ευχαριστήρια επιστολή που έλαβε από τη γυναίκα του, Κόζιμα Βάγκνερ.

Υπήρξε πρόεδρος του Συλλόγου Ανδρικής Χορωδίας της Βιέννης (*Wiener Männergesang-Verein*) από το 1865 μέχρι το τέλος της ζωής του – μια θέση με ιδιαίτερη συναισθηματική αξία για τον Δούμπα. Ο Στράους συνέθεσε τον *Γαλάζιο Δούναβη* μετά από παραγγελία της Ανδρικής Χορωδίας και το μεταγενέστερο *Βαλς της Νέας Βιέννης* (*Neu-Wien Walzer*, op. 342) αφιερώθηκε από τον Στράους προσωπικά στον Δούμπα. Άλλοι συνθέτες με τους οποίους συνεργάστηκε η Ανδρική Χορωδία ήταν ο Άντον Μπρούκνερ, ο οποίος συνέθεσε την καντάτα για ανδρική χορωδία και ορχήστρα *Χέλγκολαντ* (1893) για την 50ή επέτειο της ίδρυσης του Συλλόγου, ο Ρίχαρντ Στράους, όπως και ο Ρίχαρντ Βάγκνερ και ο Φραντς Λιστ.

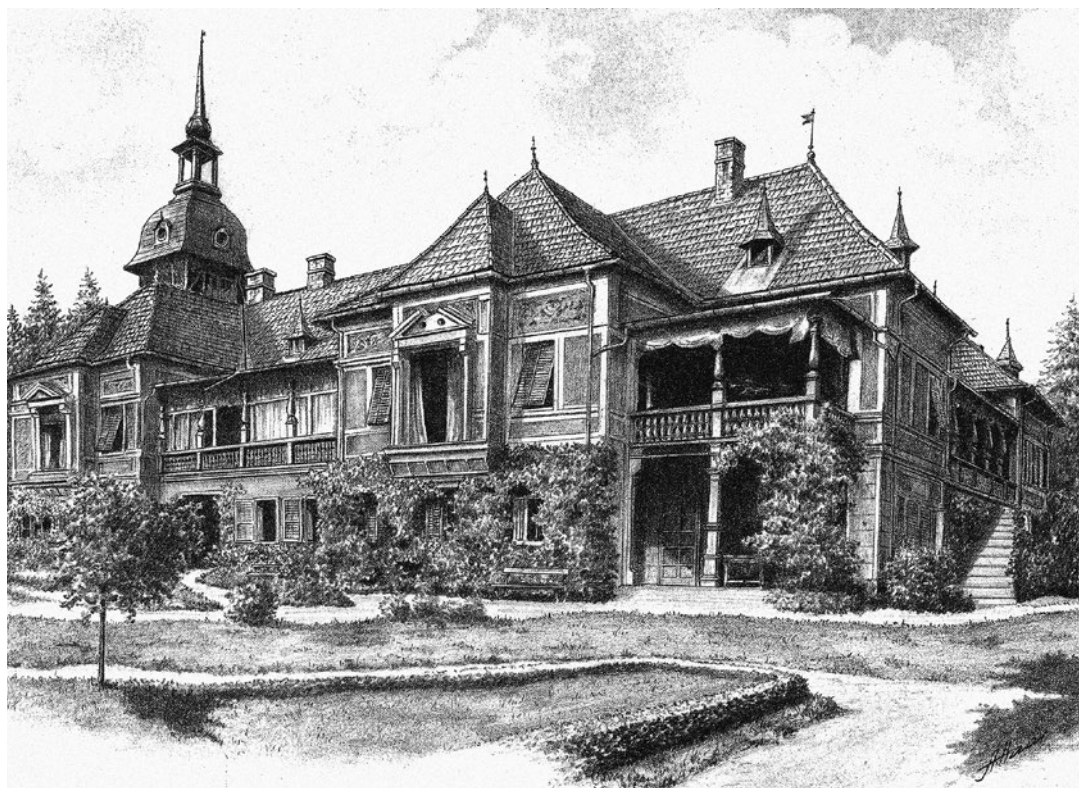
Από το 1867 έως το 1876 ο Δούμπας κατείχε τη θέση του αντιπροέδρου της Εταιρείας των Φίλων της Μουσικής, από την οποία λειτούργησε καταλυτικά για την κατασκευή του μεγάρου του Συλλόγου Μουσικής (*Musikverein*). Το κτίριο αυτό προοριζόταν για τη στέγαση των διαφόρων δραστηριοτήτων της Εταιρείας, ως έδρα, ωδείο και αίθουσα συναυλιών. Έγινε επίσης η έδρα της Φιλαρμονικής Ορχήστρας της Βιέννης, όπως και της Ανδρικής Χορωδίας.⁸

Το μέγαρο εγκαινιάστηκε στις 6 Ιανουαρίου 1870 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Θεόφιλου Χάνσεν, με τον οποίο ο Δούμπας είχε στενή συνεργασία. Ο Χάνσεν, μέσα από την παραμονή και τις σπουδές του στην Αθήνα (1838-1846), έφερε στη Βιέννη έναν αρχιτεκτονικό ρυθμό βαθύτατα επηρεασμένο από την Ελλάδα. Το μέγαρο είναι ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αυτού του νεοκλασικού ρυθμού, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά, όπως είναι εμφανές στη Μεγάλη ή Χρυσή Αίθουσα με τις τριάντα δύο Καρυάτιδες ή στους ιωνικούς κίονες

της Αίθουσας Μπραμς. Ο ίδιος ο Δούμπας είχε το δικό του θεωρείο στη Μεγάλη Αίθουσα, όπου συχνά παρακολουθούσε συναυλίες μαζί με τον στενό του φίλο, Γ. Μπραμς.

Ο Νικόλαος Δούμπας έπαιξε σημαντικότερο ρόλο στην κατασκευή του κτιρίου και υπήρξε κινητήρια δύναμη πίσω από την ανέγερσή του.⁹

Ως αντιπρόεδρος της Εταιρείας Φίλων της Μουσικής, συμμετείχε στην επιτροπή κατασκευής του μεγάρου, με αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων, την εύρεση πόρων. Οι πόροι εξασφαλίστηκαν τελικά μέσω δωρεών, κυρίως από ευκατάστατα κοινωνικά στρώματα, στα οποία απευθύνθηκε η Εταιρεία, διαδικασία της οποίας προΐστατο ο Ν. Δούμπας. Επιπλέον έκανε προσωπική δωρεά, όπως και σύσσωμη η οικογένεια Δούμπα, μαζί και με την οικογένεια Σίνα, λαμβάνοντας τους τίτλους των «ευεργετών».¹⁰ Από τη θέση του επιπλέον ως τραπεζικός σύμβουλος σε μεγάλη αυστριακή τράπεζα ήταν σε θέση να βοηθήσει με την αποπληρωμή του υποθηκευτικού δανείου του Συλλόγου, με την οικονομική διαχείριση των κεφαλαίων του, όπως και με πολλά άλλα πρακτικά ζητήματα. Το 1883 γίνεται μέλος εικοσαμελούς επιτροπής, της οποίας το καθήκον είναι η χρηματοδότηση του Συλλόγου με ένα ετήσιο ποσό, για τη διευκόλυνση της επίτευξης των καλλιτεχνικών του σκοπών. Άλλα μέλη της επιτροπής ήταν ο πρίγκιπας Μέττερνιχ, ο βαρόνος Άλμπερτ Ρόθτσιλντ κ.ά. Τέλος, έκανε δωρεές, χρηματικές και μουσικών οργάνων, κυρίως προς όφελος των φοιτητών, αλλά και των καθηγητών του Ωδείου, και στη διαθήκη του άφησε ένα σημαντικό ποσό για τις ανάγκες της Εταιρείας, καθώς και τα χειρόγραφα των συμφωνιών του Σούμπερτ που κατείχε. Σε αναγνώριση της συνολικής προσφοράς το 1877 η Εταιρεία των Φίλων της Μουσικής τον ανακηρύσσει επίτιμο μέλος της.

Η εξοχική κατοικία του Δούμπα στο Λίτσεν της Αυστρίας. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Το Δωμάτιο Μουσικής στο Μέλαθρο Δούμπα. Πάνω από την πόρτα διακρίνεται το έργο Μουσική II του Γκούσταφ Κλιμτ.

Μνημεία συνθετών

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο ο Δούμπα τιμήσε τη μουσική, συνεισφέροντας ταυτόχρονα στη διαμόρφωση της νέας Βιέννης, ήταν η ανέγερση μνημείων των μεγάλων συνθετών που έζησαν στην πόλη. Αυτό το έκανε, πέρα από τις προσωπικές του δωρεές, εκμεταλλευόμενος στο μέγιστο τις πολιτικές και διοικητικές του θέσεις. Το πρώτο μνημείο ήταν το άγαλμα του Σούμπερτ στο κεντρικό πάρκο της πόλης το 1872, η τοποθέτηση του οποίου ήταν και μία τις πρώτες κινήσεις του από τη θέση του προέδρου της Ανδρικής Χορωδίας, η οποία άνοιξε τον δρόμο για την ανέγερση άλλων μνημείων. Το 1880 ακολούθησε το μνημείο του Μπετόβεν, το οποίο υποστήριξε ως αντιπρόεδρος της

Εταιρείας Φίλων της Μουσικής και εκλεγμένος πρόεδρος της επιτροπής ανέγερσης του έργου, και το 1896 το μνημείο του Μότσαρτ, ως αντιπρόεδρος πάλι της αντίστοιχης επιτροπής.¹¹

Σούμπερτ

Ο αγαπημένος συνθέτης του Δούμπα ήταν ο Φραντς Σούμπερτ. Ήταν από τους πρώτους και σημαντικότερους συλλέκτες χειρογράφων του Σούμπερτ¹² και η πρώτη συνολική έκδοση των έργων του Σούμπερτ,¹³ την οποία και χρηματοδότησε σε μεγάλο μέρος, υποκινήθηκε από αυτόν. Με αυτή την έκδοση διαφυλάχθηκε τόσο το έργο του Σούμπερτ στο σύνολό του όσο και διασφαλίστηκε η άμεση πρόσβαση ερμηνευτών, κριτικών και κοινού σε αυτό.

Η δωρεά της συλλογής του –πέρα από την προαναφερθείσα δωρεά των συμφωνιών στην Εταιρεία Φίλων της Μουσικής– στη Βιβλιοθήκη της Βιέννης αποτέλεσε ταυτόχρονα τη βάση της μουσικής συλλογής της Βιβλιοθήκης, σήμερα μια από τις σημαντικότερες παγκοσμίως και με το αρχείο Δούμπα να είναι πλέον μνημείο της Ουνέσκο.¹⁴ Πέρα από το προαναφερθέν μνημείο Σούμπερτ και το έργο του Κλιμπ, ο Δούμπας είχε αφιερώσει ένα δωμάτιο στο Μέλαθρον Δούμπα στον Σούμπερτ, το επονομαζόμενο «Δωμάτιο Σούμπερτ», με έργα του ζωγράφου Φρήντριχ Σίλχερ.

Το πιο συγκινητικό όμως δείγμα της βαθιάς αγάπης και εκτίμησης που έτρεφε ο Δούμπας για τον Σούμπερτ ήταν η επι-

θυμία του –όπως την έγραψε ο ίδιος στη διαθήκη του– στην κηδεία του να τραγουδηθεί ένα χορωδιακό έργο του Σούμπερτ πάνω από τον τάφο του· όπως και συνέβη.

Ο Νικόλαος Δούμπας πέθανε στις 23 Μαρτίου 1900 στη Βουδαπέστη και η κηδεία του έγινε στις 27 Μαρτίου στη Βιέννη. Ξεκινώντας από την ορθόδοξη εκκλησία της Αγίας Τριάδος και διασχίζοντας τη Βιέννη μέσα από πλήθος κόσμου, η νεκρώσιμη πομπή σταμάτησε μπροστά στο, καλυμμένο με μαύρο ύφασμα σε ένδειξη πένθους, Κούνστλερχαους. Λίγα μέτρα παρακάτω σταμάτησε ξανά στο επίσης καλυμμένο με πένθος μέγαρο του Συλλόγου Μουσικής. Εκεί η χορωδία της Εταιρείας Φίλων της Μουσικής τραγούδησε ένα πένθιμο τραγούδι του Σούμπερτ.¹⁵

Σε ένδειξη της αναγνώρισης της προσφοράς και του έργου του Νικόλαου Δούμπα, η οδός ανάμεσα στο Κούνστλερχαους και την είσοδο του μεγάρου Συλλόγου Μουσικής μετονομάστηκε σε οδό Δούμπα,¹⁶ ενώνοντας έτσι δύο κτίρια και δύο θεσμούς άρρηκτα δεμένους με τον Νικόλαο Δούμπα. Ως περαιτέρω ένδειξη τιμής, ο τάφος του βρίσκεται στο τιμητικό τμήμα του κεντρικού κοιμητηρίου της Βιέννης, δίπλα στους τάφους των Μπετόβεν, Σούμπερτ, Στράους, Μπραμς και του τιμητικού μνήματος του Μότσαρτ,¹⁷ όπου αναπαύεται σήμερα ο Νικόλαος Δούμπας ανάμεσα στους αγαπημένους του συνθέτες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και ιδίως η συνθήκη του Πασάροβιτς (1718).
- 2 Ο συγγραφέας Χανς-Κρίστιαν Άντερσεν, ο οποίος επισκέφθηκε την Αθήνα το 1841 και συναντήθηκε με το ζεύγος Πρόκες φον Όστεν, γράφει ότι στην οικία αυτή, η πόλη της Αθήνας είναι εφάμιλλη της Νάπολης, της Βιέννης και της Κοπεγχάγης.

- 3 Η Ιρένε φον Κίζεβετερ ανήκε στον φιλικό κύκλο του συνθέτη Φραντς Σούμπερτ (1797-1828), ο οποίος εκτιμούσε τις ικανότητες της στο πιάνο και για την οποία είχε συνθέσει δύο έργα, ένα έργο για 4 φωνές και πιάνο *Ο Χορός* (D826) και μία καντάτα προς τιμήν της (D936). Το γεγονός ότι ο Νικόλαος Δούμπας εξελίχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους συλλέκτες χειρογράφων του Σούμπερτ –μεταξύ των οποίων και η καντάτα προς τιμήν της Ιρένε–, καθώς και από τους πλέον σημαντικούς υποστηρικτές του έργου του, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, αναμφισβήτητα πρέπει να προέκυψε μέσα από τη φιλία αυτή.
- 4 Συχνά αναφέρεται ο ανιψιός του Κωνσταντίνος Θεοδώρου Δούμπας (1856-1947, διπλωμάτης και πρέσβης της Αυστρίας στην Ουάσινγκτον, ΗΠΑ) εσφαλμένα ως γιος του.
- 5 Κτίρια του Θ. Χάνσεν στην Αθήνα: Ζάππειο, Ακαδημία/Εθνική Βιβλιοθήκη/Πανεπιστήμιο, Αστεροσκοπείο, εξού και οι ομοιότητες τους με τα δημόσια κτίρια της Βιέννης. Ήταν πιθανότητα ο κόμης Πρόκες φον Όστεν αυτός ο οποίος σύστησε τον Θεόφιλο Χάνσεν στον Σίμωνα Σίνα, γεγονός που οδήγησε τον Χάνσεν στη Βιέννη και στη μετέπειτα γνωριμία και συνεργασία του με τον Ν. Δούμπα.
- 6 Μιχαήλ Δούμπας (1828-1894), διετέλεσε διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας της Αυστρίας και διοικητικός διευθυντής σε διάφορες εταιρείες, ειδικός σε τραπεζικά και βιομηχανικά θέματα.
- 7 Πέρα από τις εικαστικές τέχνες, ο Δούμπας ενδιαφερόταν επίσης για τη λογοτεχνία και την ποίηση. Ήταν μέλος σε εταιρείες και συλλόγους αφιερωμένους σε συγγραφείς, όπως ο Σίλλερ και ο Γκριλπαρτσερ, και υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ένωσης Γερμανοαυστριακών Συγγραφέων και για 30 χρόνια πρόεδρος και αντιπρόεδρος του Συνταξιοδοτικού Ταμείου Δημοσιογράφων και Συγγραφέων «Κονκόρντια».
- 8 Σήμερα η έδρα της Ανδρικής Χορωδίας συνεχίζει να βρίσκεται στο Μέγαρο Συλλόγου Μουσικής, στην Αίθουσα Δούμπα. Το μουσείο του Συλλόγου έχει αντικείμενα όπως χειρόγραφες παρτιτούρες αφιερωμένες στον Σύλλογο από συνθέτες όπως ο Βάγκνερ και ο Μπρούκνερ, την αυθεντική παρτιτούρα του «Γαλάζιου Δούναβη» κ.ά.
- 9 Στις λίγες αναφορές που γίνονται στην Ελλάδα για τον Ν. Δούμπα, γίνεται συχνά ο ανακριβής ισχυρισμός ότι το κτίριο αυτό ήταν δωρεά του Νικόλαου Δούμπα. Στην πραγματικότητα, η συμβολή του ήταν καθαριστική σε δύο επίπεδα, τόσο σε διοικητικό όσο και σε οικονομικό. Δεν ήταν όμως ο μόνος δωρητής του κτιρίου. Η συνεισφορά του είναι ήδη σημαντικότερη, δεν υπάρχει λόγος να επιβαρύνεται και να αμαυρώνεται με ανακρίβειες και υπερβολές.
- 10 Στην αναμνηστική πλάκα των ευεργετών αναγράφεται μόνο το όνομα του Στέργιου Δούμπα, ο οποίος πέθανε τη χρονιά των εγκαινίων του μεγάρου, καθώς και ο Σύλλογος Ανδρικής Χορωδίας. Το πιθανότερο είναι ο Ν. Δούμπας να προτίμησε να αναγραφεί μόνο το όνομα του πατέρα του αντί για το δικό του, και να έκανε επιπλέον δωρεά εν ονόματι του Συλλόγου.
- 11 Άλλο μνημείο υπό τη μέριμνα του Δούμπα ήταν το μνημείο του φίλου του Γιохάνες Μπραμς, το οποίο ανεγέρθηκε τελικά μετά τον θάνατό του (1908). Ενίσχυε επίσης οικονομικά το Σπίτι του Μπετόβεν στη Βόννη. Επίσης, το μνημείο Γκαίτε, το μνημείο για τον μεγάλο συγγραφέα της Βιέννης Φραντς Γκριλπαρτσερ, το μνημείο της απελευθέρωσης της Βιέννης από τους Τούρκους στον μεγάλο καθεδρικό του Αγίου Στέφανου, το μνημείο του αρχιστρατήγου Ραντέτσκι κ.ά.
- 12 Κατείχε περί τις 200 χειρόγραφες παρτιτούρες, μεταξύ των οποίων η *Γερμανική Λειτουργία* (Deutsche Messe), το λιτ *Η πέστροφα* και οι συμφωνίες 1, 2, 3, 4 και 6.
- 13 1884-1897, εκδ. οίκος Breitkopf und Härtel, σε κριτική επιμέλεια του Γ. Μπραμς, Γιούλιους Έποσταιν κ.ά.

Η κηδεία του Ν. Δούμπα στις 27 Μαρτίου 1900. Τιμητική στάση της νεκρώσιμης πομπής μπροστά στο Κούνσπλερχαους.

14 Από το 2001 μέρος της *Μνήμης του Κόσμου* της Ουνέσκο.

15 «Ruh'n in Frieden alle Seelen».

16 Το 2012 για τα 200 χρόνια από την ίδρυση της Εταιρείας των Φίλων της Μουσικής, το τμήμα μπροστά στην είσοδο του Musikverein μετονομάστηκε σε Πλατεία Musikverein.

Η υπόλοιπη οδός παραμένει οδός Δούμπα.

17 32A, no 25.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Daniel Bertsch, «Anton Prokesch von Osten und Griechenland. Vom Kriegsberichterstatte des griechischen Freiheitskampfes zum ersten österreichischen Gesandten in Athen», στο *Der fremde und der eigene Blick – Reisen und Reisende in Griechenland*, Μύνστερ 2005.

Κρίστοφερ Γκιμπς, *Η ζωή του Σούμπερτ*, Αθήνα 2005.

«Κοινωνική Δέσμευση στις Ελληνικές Κοινότητες της Βιέννης (18ος-20ός αιώνας)», Πανεπιστήμιο της Βιέννης, 2014-2018. Πρόγραμμα υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας Μαρίας Στασινοπούλου, διαθέσιμο διαδικτυακά στη διεύθυνση: wienergriechen.univie.ac.at.

Elvira Konecny & J. M. Tzafettas, *Nicolaus Dumba (1830-1900) – A Dazzling Figure in Imperial Vienna*, Λονδίνο 2015.

Klimt und die Ringstrasse, Κατάλογος Έκθεσης Μουσείου Belvedere, Βιέννη 2015.

Scott Messing, *Schubert in the European Imagination*, Vol. 2, Νέα Υόρκη 2007.

Max Demeter Peyfuss & Elvira Konecny, *Der Weg der Familie Dumba von Mazedonien nach Wien*, Βιέννη 1980.

Συλλογικό, *Οι δρόμοι των Ελλήνων – Η ιστορία των ελληνικών κοινοτήτων στις πέντε ηπείρους*, Αθήνα 2009.

Η Άννα Χουλιανό είναι ιστορικός τέχνης.

ΠΟΙΟΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ;

ΤΟΥ ΓΙΟΧΑΝ ΣΑΠΟΥΤΟ

Πώς και γιατί ορίζουμε τον άλλον ως βάρβαρο; Εξαιτίας της πραγματικής ή υποτιθέμενης βίας του; Του τρόπου ζωής του, ο οποίος είναι εντελώς διαφορετικός από τον δικό μας; Το παράδοξο και η επικινδυνότητά του έχουν εξελιχθεί κατά τη διάρκεια των αιώνων και μας κάνουν να σκεφτούμε την έννοια του πολιτισμού και το όραμα που έχουν οι ίδιες οι κοινωνίες.

ΤΑ φαινόμενα μαζικής ή αδιάκριτης βίας δεν είναι κάτι καινούργιο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Τα αποδεικνύουν τα έργα των μεγάλων ιστορικών της Αρχαιότητας. Στην Ελλάδα, ο Θουκυδίδης διεξάγει τον περίφημο διάλογο μεταξύ των Μηλίων και των Αθηναίων: εν μέσω του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), η Μήλος αρνήθηκε να υποταχθεί στην ηγεμονία της Αθήνας, η οποία στη συνέχεια αποφάσισε να την καταστρέψει. Ο διάλογος, ο οποίος ασχολείται με τη σχέση ανάμεσα στη δύναμη και τον νόμο, τη βία και την πολιτική, τον άνθρωπο και την εξουσία, βρίσκει την ηχώ του στον *Γοργία* του Πλάτωνα. Όσο δημοκρατική κι αν είναι, η Αθήνα δεν διστάζει να καταφύγει στη βία και τον τρόμο. Στη Ρώμη, η Αυτοκρατορία σχηματίστηκε με βιαιότητα. Εδώ, ένας πλασματικός διάλογος διεξάγεται από τον Τάκιτο, στη *Ζωή του Αγρικόλα*, όπου συνοψίζονται τα μέσα και οι μέθοδοι της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Η διάσημη ηγεσία του αρχηγού των Καληδονίων Καλγάκου καταγγέλλει την *Pax Romana* (Ρωμαϊκή Ειρήνη) με αυτούς τους όρους:

«όπου κάνουν μία έρημο, την αποκαλούν *ειρήνη*», την ειρήνη των νεκροταφείων. Η Ρώμη δρα ως βάρβαρος, και ορισμένες φορές οι βάρβαροι λειτουργούν ως πρότυπα, όπως στη *Γερμανία*, του Τάκιτου. Ο ιστορικός προειδοποιεί τους συγχρόνους του τον 1ο αιώνα: εάν δεν γίνουμε τόσο σκληροί και ενάρετοι όσο οι αρχαίοι Ρωμαίοι, οι Γερμανοί, που τους μοιάζουν πολύ, θα νικήσουν την Αυτοκρατορία. Ο αρχαίος βάρβαρος είναι μια αμφιλεγόμενη φιγούρα, μια ανεξήγητη σαγηνευτική φιγούρα.

Η ιδέα σύμφωνα με την οποία οι άλλοι μπορεί ή πρέπει να εξολοθρευτούν, συμπεριλαμβανομένων των αμάχων, φαίνεται πως χρονολογείται από την εποχή των Σταυροφοριών. Ενώ οι Ρωμαίοι δεν είχαν εξοντώσει τον καρχηδονιακό πληθυσμό, η αποστολή που ανατέθηκε στους άνδρες από έναν μοναδικό και εκδικητικό θεό (τον οποίο η Αρχαιότητα δεν γνώριζε) φαίνεται πως δικαιολογεί την εξόντωση του εκθροού. Η απολυταρχία του Θεού (είναι μοναδικός) και της αλήθειας του, ο βλάσφημος χαρακτήρας της απλής ύπαρξης μιας άλλης πίστης καθιστά δυνατή τη

Αγγλοσαξονικό κράνος του 7ου αιώνα το οποίο βρέθηκε στο Σάφοκ (Μεγάλη Βρετανία).

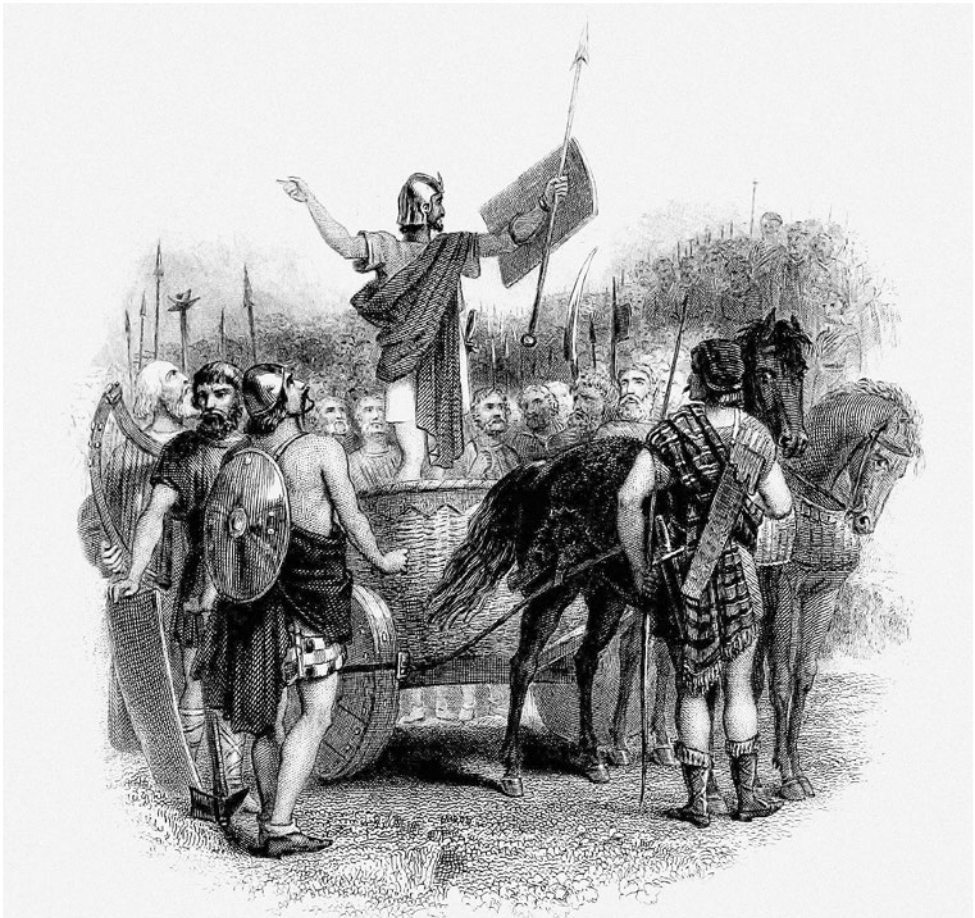

νομιμοποίηση της εξόντωσης. Στη συνέχεια, σε δεύτερη περίπτωση, υπάρχει πάντοτε η κρίση του Θεού μετά τον θάνατο να ενεργεί ως εφετείο· το «*Σκοιώστε τους όλους, ο Θεός θα αναγνωρίσει τους δικούς του*», χωρίς αμφιβολία απόκρυφο, εκφράζει ωστόσο αυτή την ιδέα στη σταυροφορία των Αλβιγηνών ενάντια στους αιρετικούς. Βρίσκουμε έναν εξοντωτικό ριζοσπαστισμό οπουδήποτε αναπτύσσεται η μονοθεϊστική πίστη, κυρίως η χριστιανική, είτε εκτός του χριστιανισμού (με τις σταυροφορίες) είτε εντός αυτού (με τους θρησκευτικούς πολέμους).

Πριν από τον 20ό αιώνα οι Γερμανοί

χρησιμοποίησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τη λέξη *magdeburgisieren* για να χαρακτηρίσουν μια ολική καταστροφή: το 1631, οι 30.000 κάτοικοι της πόλης του Μαγδεμβούργου είχαν σφαγιαστεί από τα καθολικά στρατεύματα. Κάτι από αυτό τον ριζοσπαστισμό και την απολυταρχία παραμένει στη Γαλλική Επανάσταση, η οποία προσποιείται πως σπάει μαζί με τις «σκοτεινές εποχές» τη θρησκευτική δεισιδαιμονία: η Επανάσταση κατέστησε τη γενική βούληση και το έθνος το νέο απόλυτο το οποίο νομιμοποίησε τον αδιάκοπο αγώνα ενάντια στους εχθρούς του λαού, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Στη λιθογραφία του 19ου απεικονίζεται ο Καλγάκος να απευθύνεται στους Καληδόνιους. **ΑΠΕΝΑΝΤΙ:** Την κατάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους τον Νοέμβριο του 1917 ακολούθησε ένας τρομερός πόλεμος, ο οποίος διήρκεσε τέσσερα χρόνια και άφησε εκατομμύρια νεκρούς στη Ρωσία.

Η βία γράφει Ιστορία

Τα πιο αιματηρά επεισόδια της Τρομοκρατίας δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά χωρίς το τρομερό πλαίσιο μέσα στο οποίο βρέθηκε η πολύ νεαρή και πολιορκημένη Δημοκρατία. Όμως εγγράφονται και σε ένα πλαίσιο ιδανικό και πολιτιστικό το οποίο μετατρέπει σταδιακά το ιερό σε λαϊκό και το θρησκευτικό σε πολιτικό: οι άνθρωποι, το έθνος, η κυριαρχία, η γενική βούληση είναι τα νέα απόλυτα. Τα πρόσωπα που είχαν ενεργό ρόλο και οι παρατηρητές της Γαλλικής Επανάστασης έχουν αναφερθεί στον ρόλο της βίας στην Ιστορία. Ο Χέγκελ (1770-1831) σημειώνει με ικανοποίηση –και μετά με μεγάλο φόβο– πως οι άνθρωποι γράφουν Ιστορία, όμως μπορούν να ξεπεραστούν από διαδικασίες που δεν τις ελέγχουν, όπως η αναζήτηση της καθαρότητας και της διαφάνειας των ετών 1792-1794, η οποία κορυφώθηκε, όπως περιγράφει ο Χέγκελ, με την αυτοκτονία του ίδιου του δημίου μετά την εκτέλεση όλων των υπόλοιπων πολιτών.

Ο Καρλ Μαρξ, μαθητής και αναγνώστης του Χέγκελ, θεωρεί τη βία ως το απόλυτο

μέσο απελευθέρωσης του προλεταριάτου από τη βία την οποία το ίδιο υπέστη. Ο Μαρξ απέδειξε πως η βία είναι η μαμή της Ιστορίας, η κινητήρια δύναμη πίσω από αυτήν, και μπορεί να είναι νόμιμη. Είναι σύγχρονος με τα μεγάλα εθνικιστικά κινήματα, τη γέννηση του εργατικού κινήματος καθώς και με τις επαναστάσεις του 1830 (στη Γαλλία), του 1848 (στη Γαλλία και τη Γερμανία) και του 1871 (στο Παρίσι).

Η νομιμοποίηση της βίας –ακόμη και της τυφλής βίας– γίνεται από Ρώσους αναρχικούς, των οποίων η «προπαγάνδα των πράξεων» εξαπλώνεται, ειδικά στη Γαλλία, κατά τη διάρκεια των τρομοκρατικών εκστρατειών που εξαπολύθηκαν κατά τη διάρκεια των ετών 1892-1894. Αντιμέτωποι με την αρμειλική βία του Τσάρου, μόνο με τη βία μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα στη Ρωσία: οι Μπολσεβίκοι είναι πεπεισμένοι γι' αυτό. Η κατάληψη της εξουσίας από αυτούς τον Νοέμβριο του 1917 ακολουθήθηκε από έναν τρομερό πόλεμο, ο οποίος διήρκεσε τέσσερα χρόνια και άφησε εκατομμύρια νεκρούς

Το 1930, κατά τη διάρκεια της γεώτρησης του καναλιού που συνέδεε τη Βαλτική με τη Λευκή Θάλασσα, χρησιμοποιήθηκαν οι φυλακισμένοι στα γκουλάγκ· 250.000 θα πέθαιναν εκεί.
ΚΑΤΩ: Ο Μουσσολίνι παρακολουθεί παρέλαση στις 3 Δεκεμβρίου 1940.

Πώς περιγράφεις τους δολοφόνους

Η πρώτη λέξη που έρχεται στο μυαλό είναι «βάρβαροι»: η άρνηση των αξιών του πολιτισμού, η δειλία των επιθέσεων, ο αξιοθρήνητος χαρακτήρας των δολοφόνων· η βία τους φαίνεται πως τους εκβάλλει από την ανθρωπότητα. Με αυτό τον όρο, η ανθρώπινη νομιμότητα είναι επιστημονικά αμφισβητήσιμη. Ας μην ξεχνάμε αυτό που έχει ειπωθεί στην *Ιστορία της Λατινικής Αμερικής* από τον Κλωντ Λεβί-Στρως: «*Βάρβαρος είναι πρωτίστως αυτός που πιστεύει στη βαρβαρότητα*» (σ. 38-39). Ας μην αφήνουμε τα τέρατα να μας μεταμορφώσουν. Ας τους χαρακτηρίσουμε ψυχρά χρησιμοποιώντας τον όρο από το ναυτικό και το διεθνές δίκαιο: είναι «εχθροί της ανθρώπινης φυλής».

Οι Γερμανοί ναζί θα ενεργούν έχοντας ήσυχη τη συνείδησή τους, στο όνομα της βιολογικής αναγκαιότητας, όπως υποστήριζαν.

στη Ρωσία. «*Ο Μεγάλος Πόλεμος, ο οποίος ήταν σοφός μαθητευόμενος της μεγάλης σφαγής, πέρασε από εδώ αποκτηνώνοντας τα μυαλά και τις συνειδήσεις*» (σύμφωνα με την έκφραση του ιστορικού George L. Mosse). Η γοητεία της νομιμοποίησης της βίας δεν περιορίζεται μόνο στο κομμουνιστικό κίνημα μετά το 1918: οι Ιταλοί φασίστες και οι Γερμανοί ναζί ενεργούν έχοντας ήσυχη τη συνείδησή τους, στο όνομα της ιστορικής (Μουσοσολίνι) ή της βιολογικής (Χίτλερ) αναγκαιότητας, υποστηρίζουν την εξοικονόμηση και την ενοποίηση της βίας στα χαρακώματα.

Τρομοκρατία χθες και σήμερα

Μετά το 1945 η νομιμοποιημένη βία φαίνεται πως βρίσκεται κοντά στις κινήσεις αποαποικιοποίησης: τους Βιετκόνγκ, το FLN και τις μυριάδες ομάδες που ισχυρίζονται, μέχρι τη δεκαετία του 1990, πως ο μαρξισμός-λενινισμός αναθεωρήθηκε και διορθώθηκε από τον «πολεμικό κομμουνισμό» και τον σταλινισμό. Η χειραφετητική βία εγκρίθηκε από μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης, κυρίως από τα δυτικά φοιτητικά κινήματα τα οποία είχαν σοκαριστεί από τη δυσαναλογία δυνάμεων, για παράδειγμα μεταξύ του βιετναμέζου Λαβίδ και του αμερικανού Γολιάθ. Τα δυτικά τρομοκρατικά κινήματα διεκδικούν επαναστατική και προλεταριακή αλληλεγγύη, τη συνέχιση των επιχειρήσεων και την ενότητα της μάχης: έτσι στη Γερμανία ο Κόκκινος Στρατός μάχεται τον «φασισμό» παντού. Ας μην ξεχνάμε την πίστωση και το κύρος που απολαμβάνουν αυτές οι «μάχες» στη δεκαετία του 1970: μια ματιά στον γαλλικό τύπο δείχνει ότι το 1975 οι Ερυθροί Χμερ που «απελευθερώνουν» την Πνομ Πενχ επαινούνται ευρέως από τη *Liberation* και τη *La Croix* και τη *Le Monde*. Ομοίως,

Το 1986 οι Αφγανοί μουτζαχεντίν ποζάρουν γύρω από έναν σοβιετικό κρατούμενο (στο κέντρο). Εκείνη την εποχή, η Δύση τούς αντιμετωπίζει ως απελευθερωτές.

μία δεκαετία αργότερα, υπήρχαν άνθρωποι που παρουσίαζαν τους τζιχαντιστές του Αφγανιστάν ως στοιχεία ενός κινήματος απελευθέρωσης: στον αγώνα τους κατά της ΕΣΣΔ, παρουσιάστηκαν ταυτοχρόνως ως τριτοκοσμικοί, αποικιοκράτες και αντιπολιτιστικοί. Στην πραγματικότητα, οι σύγχρονοι τζιχαντιστές είναι πράγματι οι κληρονόμοι όλων όσα έχουμε ήδη περιγράψει: μονοθεϊστική απολυταρχία, εξύψωση της ομάδας τους (της *ούμμα* ως έθνους και του «καλιφάτου» ως δημοκρατίας...), φαινόμενα «αποκτήνωσης» (όχι πλέον λόγω του Μεγάλου Πολέμου αλλά λόγω των πολέμων του αποικισμού) που επιθυμούν να χειραφετήσουν και να απελευθερώσουν...

Σε αυτό προστίθεται και κάτι το οποίο δεν είναι καινούργιο και διακρίνει το σύγχρονο φαινόμενο των τζιχαντιστών από τις βίαιες κινήσεις του παρελθόντος: η αναζήτηση του μαρτυρίου, η αποδοχή της

αυτοκτονίας ως την τελική απελευθέρωση, μια εσχατολογία της σφαγής που εκτιμά το γεγονός του θανάτου προς όλες τις κατευθύνσεις. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με το φαινόμενο των σύγχρονων τζιχαντιστών –εκτός από τα προβλήματα που αφορούν περιοχές του εξωτερικού–, μια ριζοσπαστικότητα πολύ γνωστή στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, καθώς η ακροαριστερή τρομοκρατία παρουσιάζει κάποιες ομοιότητες: αναζήτηση νοήματος, ριζική κριτική της ύπαρξης, περιφρόνηση για τη ζωή, απόλυτη πίστη στο δίκαιο του αγώνα. Ωστόσο η δημοκρατία, αν και εύθραυστη, έχει κερδίσει, όπως αποδεικνύεται από την ευρωστία των θεσμών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Αυτό είναι ένα μήνυμα ελπίδας ενάντια σε όσους δεν έχουν τίποτα άλλο να προσφέρουν πέρα από την καταστροφή και τον θάνατο.

Ο Γιόχαν Σαπούτο είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Γκρενόμπλ II.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ιωάννα Ζώρζου.

ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΥΡΙΑΖΗ

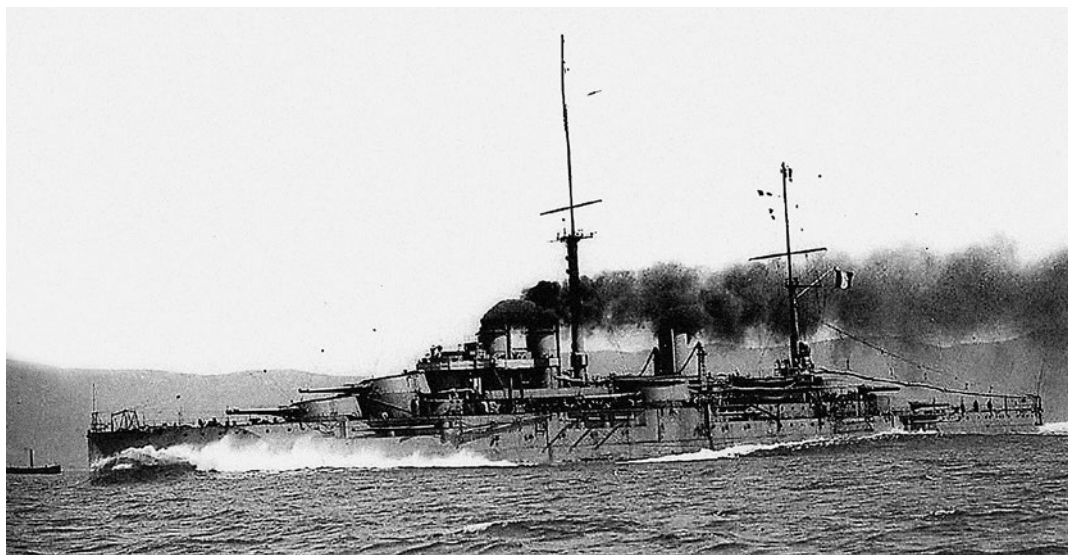

3 Ιουλίου 1940. Το θωρηκτό «Strasbourg» δέχεται επίθεση στο Μερς ελ Κεμπίρ.

ΣΤΙΣ αρχές του πολέμου το γαλλικό ναυτικό ήταν το τέταρτο ισχυρότερο παγκόσμιο μετά το αμερικανικό, το βρετανικό και το ιαπωνικό, με πέμπτο, πολύ κοντά, το ιταλικό και έκτο, με μεγάλη απόσταση, το γερμανικό.

Διέθετε σύγχρονα πλοία στις περισσότερες κατηγορίες, αλλά από μία άποψη ήταν απαρχαιωμένο γιατί έδινε προτεραιότητα στα θωρηκτά και αγνοούσε τα αεροπλανοφόρα! Διέθετε μόνο ένα αεροπλανοφόρο, το «Bearn», 122.146 τόνοι καθαρό εκτόπισμα, του 1927, με 40 αεροπλάνα και ανώτατη ταχύτητα 21,5 κόμβων, που το καθιστούσε ακατάλληλο για επιχειρήσεις μάχης, γιατί ήταν εξαιρετικά αργό. Έτσι χρησιμοποιήθηκε μόνο για μεταφορά αεροπλάνων προς διάφορες βάσεις καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Συγκριτικά, στην αρχή του πολέμου, η Ιαπωνία διέθετε 11, οι ΗΠΑ 8 και η Μεγάλη Βρετανία 10 (συν 3 υπό κατασκευή) αεροπλανοφόρα.

Πιθανοί εχθροί θεωρούνταν η Γερμανία και η Ιταλία, με περιοχές δράσης τη Μεσόγειο και τη Βόρεια Θάλασσα, σε συνεργασία με το βρετανικό ναυτικό. Ειδικά στη Μεσόγειο, η γαλλική ναυτική ηγεσία θεωρούσε πως η αεροπορική υποστήριξη από τις μητροπολιτικές αεροπορικές βάσεις στη Γαλλία, και των αποικιών στη Βόρεια Αφρική, ήταν επαρκής, ενώ αν γερμανικά πλοία κατόρθωναν να εξέλθουν στη Βόρεια Θάλασσα και τον Ατλαντικό, το βρετανικό ναυτικό θα αναλάμβανε τον

Το ανακαινισμένο παλιό θωρηκτό «Courbet». ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Τα θωρηκτά «Courbet» και «Jean Bart» στην Αλγερία.

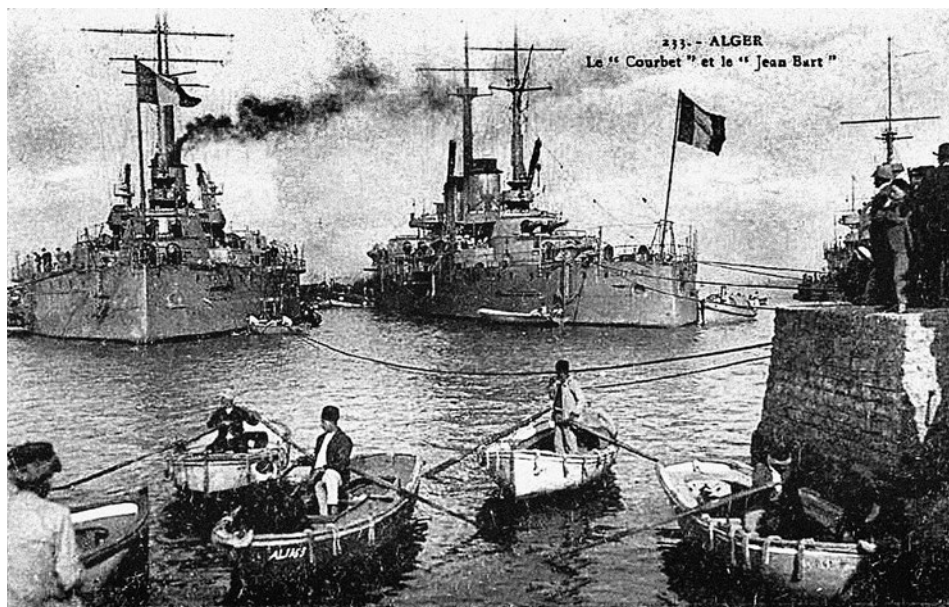
ρόλο της καταδίωξης, όπως και έγινε με το «Graf Spee» το 1939 και το «Bismark» το 1941.

Ο γαλλικός στόλος διέθετε 5 ανακαινισμένα παλιά θωρηκτά, τα «Courbet» και «Paris» (23.189 τόνοι καθαρό εκτόπισμα, 12 πυροβόλα των 305 χιλιοστών, μέγιστη θωράκιση 270 χιλιοστών, ανώτατη ταχύτητα 16 κόμβοι το 1939, πλήρωμα 1069), τα «Bretagne» και «Provence» (22.189, 10 των 340 χιλιοστών, μέγιστη θωράκιση 240 χιλιοστά και 340 χιλιοστά πύργοι, 21,4 κόμβοι, 1.190 πλήρωμα) και «Lorraine» (22.189, 8 των 340 χιλιοστών, μέγιστη θωράκιση 270 χιλιοστά, 21,4 κόμβοι και 1.190 πλήρωμα) και τρία συν ένα υπό κατασκευή νέα. Ήταν τα «Dunquerque» και «Strasbourg» (26.500, 8 των 330 χιλιοστών, ανώτατη θωράκιση 225 χιλιοστά και πύργοι 355 χιλιοστών, 29,5 κόμβοι, 1.431 πλήρωμα). Η καινοτομία ήταν πως τα οκτώ κύρια πυροβόλα ήταν τοποθετημένα σε δύο μόνο πύργους, και τους δύο μπροστά, που εξοικονομούσε βάρος, πρακτική που υιοθέτησαν και οι Βρετανοί στην κλάση «King George V», αντί για τη συνηθισμένη είτε σε τέσσερις πύργους

των δύο πυροβόλων (όπως το Μπίσμαρκ και τα παλαιότερα βρετανικά και αμερικανικά) είτε σε πύργους των τριών πυροβόλων, όπως τα ιταλικά «Littorio» ή τα 10 αμερικανικά που ναυπηγήθηκαν στη διάρκεια του πολέμου. Τα δύο αυτά είχαν επιπλέον 16 κανόνια των 130 χιλιοστών και συνολικά 441 αντιαεροπορικά, καθώς και δύο υδροπλάνα.

Τέλος, τα «Richelieu» και «Jean Bart» (το τελευταίο ημιτελές στην αρχή του πολέμου) με εκτόπισμα 35.000 τόνων, 8 πυροβόλα των 380 χιλιοστών σε δύο τετράκανους πύργους όπως τα προηγούμενα, ανώτατη θωράκιση 400 χιλιοστών, και πύργους 430 χιλιοστών, 30 κόμβους (το «Richelieu» έφτασε στην πράξη τους 32,5 κόμβους, ένα από τα ταχύτερα παγκοσμίως) και πλήρωμα 1.670. Το «Richelieu», μετά τον εκσυγχρονισμό του στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 1943 διέθετε ακόμα 9 πυροβόλα των 152 χιλιοστών, 56 των 40 και 50 των 20 χιλιοστών.

Ο στόλος διέθετε 7 βαριά και 15 ελαφρά καταδρομικά, 31 μεγάλα αντιτορπιλικά (εκτόπισμα από 2.126 τόνους, κλάση «Chacal» μέχρι 2.884, κλάση «Mogador»,

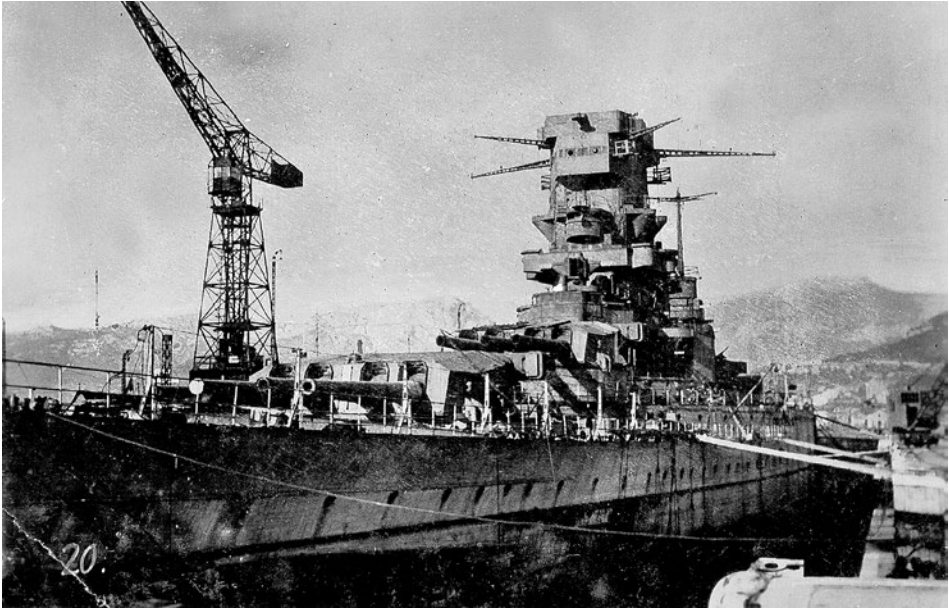

οπλισμένα από 5 μέχρι 130 χιλιοστά, μέχρι 8 των 138) 38 αντιτορπιλικά, 26 ελαφρά αντιτορπιλικά (από 610 ως 1.010 τόνοι), 47 μεγάλα και 32 μικρά υποβρύχια, συν άλλα 15 υπό κατασκευή που δεν ολοκληρώθηκαν. Ανάμεσά τους ήταν το «Surcouf», που ονομαζόταν «υποβρύχιο κουρσάρος», το μεγαλύτερο υποβρύχιο του πολέμου με εκτόπισμα 3.304 τόνους στην επιφάνεια και οπλισμένο εκτός από τις τορπίλες με δύο κανόνια των 203 χιλιοστών σε πυργίσκο (όμοια σε διαμέτρηση με τα κανόνια των βαριών καταδρομικών) και εμβέλεια 10.000 χιλιομέτρων με ταχύτητα 10 κόμβων στην επιφάνεια. Παρά το επιβλητικό του μέγεθος, δεν βύθισε κανένα πλοίο (λόγω έλλειψης εχθρικών στόχων στον Ατλαντικό), αν και έλαβε μέρος στην κατάληψη των νησιών Σαιν-Πιερ και Μικελόν από τις δυνάμεις του Ντε Γκωλ. Βυθίστηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1942 μετά από σύγκρουση με το αμερικανικό εμπορικό «Thomson Lykes» στον Κόλπο του Μεξικού. Υπήρχαν επιπλέον 10 υποβρύχια ειδικά για ναρκοθέτηση και πολλές δεκάδες μικρότερα πλοία, όπως ανθυποβρυχιακά και βοηθητικά.

Μετά το 1939 η Γαλλία είχε εκπονήσει νέο κατασκευαστικό πρόγραμμα που περιλάμβανε δύο ακόμα θωρηκτά, τα «Clemenceau» και «Gascogne», δύο αεροπλανοφόρα, τα «Joffre» και «Painleve», 3 ελαφρά καταδρομικά κλάσης «de Grasse», 4 μεγάλα αντιτορπιλικά στόλου και 40 υποβρύχια, συνολικού εκτοπίσματος 271.500 τόνων. Κανένα από αυτά δεν ολοκληρώθηκε πριν από την πτώση της Γαλλίας τον Ιούνιο του 1940.

Η ναυτική αεροπορία περιλάμβανε 160 αεροπλάνα για τα αεροπλανοφόρα, που τελικά χρησιμοποιήθηκαν το 1940 σε επιχειρήσεις από βάσεις στεριάς εναντίον των Γερμανών και 200 επιπλέον ναυτικής συνεργασίας (μερικά από καταπέλτες θωρηκτών και καταδρομικών και τα υπόλοιπα από βάσεις στεριάς).

Από άποψη εξοπλισμού, οι τορπίλες των 550 χιλιοστών τύπου 24ν ήταν αποτελεσματικές σε ευθεία βολή, αλλά αβέβαιες σε βολή με κλίση (gyro angling, δηλαδή όταν η γωνία προς τον στόχο δεν ήταν κάθετη, αλλά μικρότερη των 90 μοιρών). Αυτό εξηγεί και τις αποτυχίες των γαλλικών υποβρυχίων να πλήξουν

Το θωρηκτό «Dunquerque» υπέστη σοβαρές βλάβες κατά τη διάρκεια της βρετανικής επίθεσης στο Μερς ελ Κεμπίρ. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Ο Γάλλος στρατηγός Αντουάν Μπετουάρ (1889-1982).

αμερικανικά πολεμικά στην ναυμαχία της Καζαμπλάνκα. Οι τορπίλες των 400 χιλιοστών ήταν πλήρης αποτυχία.

Τα γαλλικά πυρομαχικά ήταν γενικά ικανοποιητικά. Μια καινοτομία τους ήταν η βαφή οβίδων, που όταν εκρήγνυνταν έδιναν διαφορετικό χρώμα στον πίδακα νερού, διευκολύνοντας τη στόχευση όταν διαφορετικά γαλλικά πλοία έβαλλαν εναντίον του ίδιου στόχου.

Όπως όλες οι ναυτικές δυνάμεις, πριν από τον πόλεμο είχαν υποτιμήσει την απειλή του αεροπλάνου, με αποτέλεσμα τα αντιαεροπορικά να είναι ανεπαρκή και να ενισχύονται συνεχώς στη διάρκεια του πολέμου, με διαφορετικούς τύπους στα πλοία του Βισύ, που έπρεπε να καλύψουν τις ανάγκες με ό,τι έβρισκαν διαθέσιμο, οδηγώντας σε πολυτυπία, ή με τα στάνταρτ «Oerlikon» των 20 χιλιοστών και «Bofors» των 40 χιλιοστών, για τα πλοία των ελεύθερων Γάλλων που μετασκευάστηκαν σε αμερικανικά ναυπηγεία, όπως το «Richelieu». Ως προς τα ραντάρ και τις ανθυποβρυχιακές συσκευές (εντοπισμός

υποβρυχίων μέσω ηχητικών κυμάτων) το γαλλικό ναυτικό υστερούσε έναντι του βρετανικού. Η Γαλλία είχε ξεκινήσει ένα πρόγραμμα κατασκευής επίγειων ραντάρ για την προστασία των ναυτικών βάσεων Βρέστη, Χερβούργο, Τουλόν και Μπιζέρτα (στη Βόρεια Αφρική) που δεν είχε ολοκληρωθεί όταν άρχισε ο πόλεμος.

Τα γαλλικά πλοία (όπως άλλωστε και τα ιταλικά, γερμανικά και τα περισσότερα βρετανικά, εκτός των μεγάλων πλοίων) δεν διέθεταν ραντάρ. Τα πλοία που υπηρέτησαν με τους ελεύθερους Γάλλους εξοπλίστηκαν με ραντάρ κατά τον εκσυγχρονισμό τους. Το ίδιο συνέβαινε και με τον ανθυποβρυχιακό εξοπλισμό, με τη Γαλλία να έχει παραγγείλει, να έχει παραλάβει και να έχει εγκαταστήσει σε ορισμένα πλοία της βρετανικές συσκευές Asdic. Παρά τα προβλήματα αυτά, ο στόλος είχε και μεγάλα πλεονεκτήματα, όπως το πολύ καλό σύστημα επικοινωνιών, καλή εκπαίδευση των πληρωμάτων, επαγγελματική ηγεσία και υψηλό ηθικό, που τον καθιστούσαν αξιόμαχο.

Οι επιχειρήσεις το 1939

Στην αρχή του πολέμου, η Γαλλία πίστευε πως η Ιταλία θα έβγαινε στον πόλεμο στο πλευρό του Άξονα και έτσι ο στόλος της ήταν προσανατολισμένος να αντιμετωπίσει τους Ιταλούς στη Μεσόγειο. Επειδή όμως η Ιταλία για την ώρα έμεινε ουδέτερη, ο γαλλικός στόλος αναπροσανατολίστηκε προς τον Ατλαντικό, αναλαμβάνοντας μαζί με τους Βρετανούς την προστασία νηοπομπών. Από τις 3 Σεπτεμβρίου 1939 μέχρι τις 25 Ιουνίου 1940 γαλλικά πλοία συνόδευσαν 175 γαλλικές νηοπομπές με συνολικά συμμετοχή 1.437 πλοίων, με απώλεια μόνο 7, και 56 βρετανικές με συνολικά 2.157 πλοία.

Μαζί με τους Βρετανούς, το ναυτικό υποστήριζε τις συμμαχικές αποβάσεις στο Τρόνχαϊμ και το Νάρβικ, καθώς και το Νάμσος, που όμως η τελευταία απο-

κρούστηκε τελικά από τους Γερμανούς, με τη γαλλοβρετανική δύναμη να εκκενώνει το Νάμσος στις 3 Μαΐου 1940, με απώλεια του μεγάλου αντιτορπιλικού «Bison» από βομβαρδισμό.

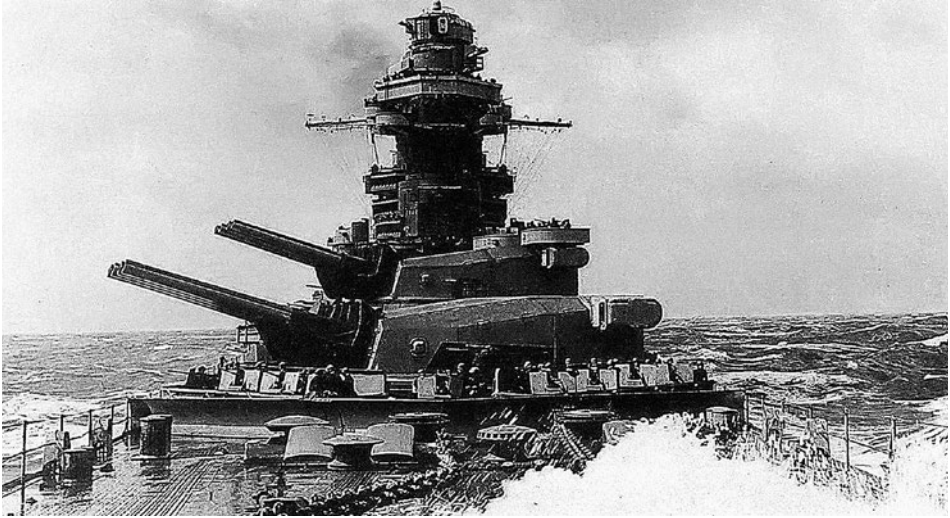
Παρόλο που οι γαλλικές δυνάμεις του στρατηγού Αντουάν Μπετουάρ κατέλαβαν τελικά το Νάρβικ και αιχμαλώτισαν τους Γερμανούς υπερασπιστές, αναγκάστηκαν να εκκενώσουν τον Μάιο του 1940 τη Νορβηγία γιατί οι εξελίξεις στο γαλλικό μέτωπο ήταν απειλητικές. Στα νορβηγικά φιόρδ και στη Βόρεια Θάλασσα, οι γαλλικές δυνάμεις δεν ήρθαν σε σύγκρουση με γερμανικά πλοία επιφανείας, σε αντίθεση με τις βρετανικές.

Επιχειρήσεις του 1940

Γαλλικά μικρά πολεμικά υποστήριξαν την εκκένωση της Δουνκέρκης, από όπου διέφυγαν 234.000 Βρετανοί και 110.000 Γάλλοι στρατιώτες, αλλά, όπως και οι Βρετανοί, είχαν σημαντικές απώλειες πλοίων από τη γερμανική Λούφτβαφε. Η γερμανική προέλαση τον Ιούνιο κατάλαβε τελικά μετά από αντίσταση των Γάλλων τις ναυτικές βάσεις, όλα τα γαλλικά αξιόπλοια πλοία κατέφυγαν τελικά στη Μεγάλη Βρετανία ή στις γαλλικές αποικίες της Αφρικής. Τα μη αξιόπλοια αυτοβυθίστηκαν για να μην πέσουν στα χέρια των Γερμανών. Οι καταστροφές στις εγκαταστάσεις των λιμανιών ήταν τεράστιες.

Η Ιταλία εισήλθε στον πόλεμο τον Ιούνιο και μονάδες του γαλλικού ναυτικού κανονιοβόλησαν βιομηχανικούς στόχους στην περιοχή της Γένοβας-Βάντο. Στις 13 Ιουνίου το ανθυποβρυχιακό σλοуп «La Curieuse» («Η Περίεργη») βύθισε ένα ιταλικό υποβρύχιο. Το θωρηκτό «Lorraine» με δύο βρετανικά καταδρομικά κανονιοβόλησαν την Μπαρντία στην ιταλική Κυρηναϊκή. Στις 25 Ιουνίου, η Γαλλία υπέγραψε την ανακωχή με τη Γερμανία που χώρισε τη χώρα σε δύο ζώνες, την κατεχόμενη βόρεια και στις περιοχές του Ατλαντικού,

Το θωρηκτό «Richelieu» εκσυγχρονίστηκε στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 1943. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Επισκευή του θωρηκτού «Provence» στο λιμάνι της Τουλόν το 1942.

και τη μη κατεχόμενη νότια του ποταμού Λίγηρα με πρωτεύουσα το Βισύ και αρχηγό κράτους τον ήρωα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στρατάρχη Φιλίπ Πεταίν.

Ο στρατηγός Ντε Γκωλ, που είχε αναλάβει υπουργός Άμυνας τους τελευταίους μήνες του πολέμου κατέφυγε στη Μεγάλη Βρετανία, ως ηγέτης των ελευθέρων Γάλλων, αποφασισμένος να συνεχίσει τον πόλεμο στο πλευρό των Βρετανών.

Το ηθικό δίλημμα που αντιμετώπιζαν οι Γάλλοι ήταν με ποιο μέρος να ενταχθούν. Σε πολλά γαλλικά πλοία, όπως στο πίσω πάνω κατάστρωμα του θωρηκτού «Strasbourg» αναγράφονταν ανάγλυφα οι λέξεις «Honneur» («Τιμή») και «Patrie» («Πατρίδα»). Τι πρόσταζε όμως η τιμή και ποια ήταν η νόμιμη κυβέρνηση της πατρίδας, του Πεταίν ή του Ντε Γκωλ;

Ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ, δεν εμπιστευόνταν την επιλογή των Γάλλων και αποφάσισε να δράσει. Διάταξε να συλληφθούν όσα γαλλικά πλοία είχαν καταφύγει σε βρετανικά λιμάνια και την παράδοση των υπολοίπων μετά από τηλεσίγραφο ή την καταστροφή τους, αν δεν το δέχονταν.

Η βρετανική δύναμη Η με διοικητή τον αντιναύαρχο Σερ Τζέιμς Σόμερβιλ (James Somerville) με τα θωρηκτά «Valiant» και «Resolution», το καταδρομικό μάχης «Hood» (εκτόπισμα 42.100 τόνοι, 8 πυροβόλα των 15 ιντσών), το αεροπλανοφόρο «Ark Royal», 2 καταδρομικά και 11 αντιτορπιλικά απέπλευσε από το Γιβραλτάρ προς το Μερς ελ-Κεμπίρ, όπου είχαν καταφύγει μονάδες του γαλλικού στόλου. Το Μερς ελ-Κεμπίρ ήταν το επίγειο του Οράν στη σημερινή Αλγερία. Η πρόταση προς τον Γάλλο διοικητή ναύαρχο Μαρσέλ Γκενσουλ (Marcel Gensoul) περιλάμβανε τα ακόλουθα εναλλακτικά σημεία:

1. Να ενωθεί με τον βρετανικό στόλο και να συνεχίσει τον αγώνα εναντίον του Άξονα.
2. Να καταπλεύσει με περιορισμένα πληρώματα σε βρετανικά λιμάνια.
3. Αν ο Γάλλος ναύαρχος θεωρούσε πως τα παραπάνω συνιστούν παραβίαση των όρων της ανακωχής με τη Γερμανία, θα μπορούσαν να πλεύσουν σε λιμάνια των Δυτικών Ινδιών (π.χ. Μαρτινίκα) να αφοπλιστούν με την εποπτεία των ΗΠΑ (που ήταν ακόμα ουδέτερες) και τα πληρώματά τους να επαναπαριστούν στη Γαλλία.

Αν ο Γάλλος ναύαρχος απέρριπτε όλες τις προτάσεις, με μεγάλη λύπη ο ναύαρχος Σόμερβιλ θα αναγκάζονταν να βυθίσει, μετά παρέλευση 6 ωρών τα γαλλικά πλοία.

Στις 3 Ιουλίου 1940 η δύναμη Η έφτασε στο Μερς ελ-Κεμπίρ. Ο ναύαρχος Γκενσούλ απάντησε πως δεν αποδεχόταν καμία από τις βρετανικές προτάσεις, διαβεβαίωνε όμως τον Σόμερβιλ πως με κανένα τρόπο τα γαλλικά πλοία δεν θα έπεφταν στα χέρια των Γερμανοϊταλών.

Μετά από νέες προσπάθειες συναλλαγής που απέβησαν άκαρπες, ο Σόμερβιλ διέταξε πυρ στις 17.56. Ήταν οι πρώτες βρετανικές βολές εναντίον των Γάλλων από τη μάχη του Βατερλώ τον Ιούνιο του 1815, αλλά δεν θα ήταν οι τελευταίες!

Το αποτέλεσμα ήταν να βυθιστεί το παλιό θωρηκτό «Bretagne», τα θωρηκτά «Dunkerque» και «Provence» και το αντιτορπιλικό «Mogador» να υποστούν μεγάλες ζημιές, με 1.000 Γάλλους νεκρούς. Το θωρηκτό «Strasbourg» με 7 αντιτορπιλικά κατόρθωσαν να διασπάσουν τον βρετανικό κλοιό και να καταφύγουν στην Τουλόν. Οι Βρετανοί υπέστησαν μόνο ελαφριές ζημιές.

Οι Βρετανοί και οι ελεύθεροι Γάλλοι αποφάσισαν να καταλάβουν το Ντακάρ της Γαλλικής Δυτικής Αφρικής. Είναι το πιο δυτικό λιμάνι της Αφρικής, και στα χέρια του Βισύ, θεωρούσαν πως θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βάση ανεφοδιασμού γερμανικών πλοίων επιφανείας και υποβρυχίων, αυξάνοντας αποφασιστικά την εμβέλεια και την αυτονομία τους για επιχειρήσεις στις ακτές της αμερικανικής ηπείρου. Το εκστρατευτικό σώμα αποτελούνταν από 2.700 στρατιώτες της Ελεύθερης Γαλλίας, με συνοδεία δύο θωρηκτών, ενός αεροπλανοφόρου και αρκετών καταδρομικών και αντιτορπιλικών, με διοικητή τον αντιναύαρχο Τζων Κάννινγκαμ (John Cunningham). Στις 23 Σεπτεμβρίου, η δύναμη έφτασε στα ανοιχτά του Ντακάρ. Αντί όμως να την υποδεχτούν ως απελευθερωτές, συνάντησαν ισχυρή αντίσταση.

Στο λιμάνι βρισκόταν το θωρηκτό «Richelieu», ακινητοποιημένο γιατί είχε δεχθεί μια τορπίλη από αεροπλάνο Sword-fish του «Arc Royal», αλλά με τον οπλισμό του άθικτο, δύο καταδρομικά και αντιτορπιλικά. Τα γαλλικά πλοία άνοιξαν

πυρ, με τα βρετανικά να ανταποδίδουν. Η απόπειρα απόβασης αποκρούστηκε.

Στις 25 Σεπτεμβρίου το βρετανικό παλαιό ανακαινισμένο θωρηκτό «Resolution» (29.150 τόνοι, 8 πυροβόλα των 15 ιντσών, μέγιστη θωράκιση 13 ίντσες, δηλαδή 325 χιλιστά) που είχε δεχτεί ήδη τέσσερα βλήματα πυροβόλων του «Richelieu», δέχτηκε και μία торπίλη γαλλικού υποβρυχίου. Μετά από αυτό, η βρετανική δύναμη αποσύρθηκε. Ανάμεσα στα γαλλικά πλοία, το μεγάλο αντιτορπιλικό «L'Audacieux» («Ο Τολμηρός») υπέστη σοβαρές ζημιές από τα πυρά του αυστραλιανού καταδρομικού «Australia».

Αντίθετα, στην Αλεξάνδρεια, οι γαλλικές μονάδες του ναυάρχου Ρενέ-Εμίλ Γκοντφρουά (René-Émile Godfroy) μετά από συμφωνία κυριών με τον ναύαρχο Άντριου Κάννινγκαμ (Andrew Cunningham) στις 5 Ιουλίου, συμφώνησαν να αφαιρέσουν τα καύσιμα από τις δεξαμενές τους και τα κλείστρα των πυροβόλων και να μην αποπειραθούν να αποπλεύσουν, με τον Κάννινγκαμ να συμφωνεί να

μην αποπειραθεί να καταλάβει τα γαλλικά πλοία.

Μετά το Μερς ελ-Κεμπίρ, το Βισύ διέκοψε στις 8 Ιουλίου τις διπλωματικές σχέσεις με τη Μεγάλη Βρετανία.

Επιχειρήσεις του 1941

Το 1941 το γαλλικό ναυτικό αντιμετώπισε εχθρό στο μακρινό θέατρο της Ινδοκίνας, που αποτελούσε γαλλική αποικία. Το Σιάμ-Ταϊλάνδη, με την ενθάρρυνση της ακόμα ουδέτερης Ιαπωνίας, ήγειρε εδαφικές αξιώσεις εναντίον της γαλλικής Καμπότζης. Χωρίς κήρυξη πολέμου, άρχισαν εχθροπραξίες ανάμεσα στις δυνάμεις της Ταϊλάνδης και τις γαλλικές του Βισύ, στα σύνορα.

Οι ελαφριές μονάδες του γαλλικού ναυτικού που ναυλοχούσαν στην Ινδοκίνα πραγματοποίησαν στις 17 Ιανουαρίου αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον του μικρού αλλά σύγχρονου ναυτικού της Ταϊλάνδης στο Κο Τσανγκ και το κατέστρεψαν σχεδόν ολοκληρωτικά. Ναυαρχίδα του γαλλικού στολίσκου ήταν το ελαφρύ

Ο Βρετανός αντιναύαρχος Τζων Κάννινγκαμ (1885-1962). ΔΕΞΙΑ: Ο Βρετανός ναύαρχος Άντριου Κάννινγκαμ (1883-1963). ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Ο στρατηγός Φιλίπ Πεταίν με τον ναύαρχο Φρανσουά Νταρλάν. Ο Νταρλάν συνεργάστηκε με τις κατοχικές δυνάμεις του άξονα και την υπό τον Πεταίν κυβέρνηση του Βισύ.

καταδρομικό «Lamotte-Piquet» (7.249 τόνοι, 8 πυροβόλα των 155 χιλιοστών). Βυθίστηκε στις 12 Ιανουαρίου 1945 στη Σαϊγκόν από αμερικανικά πλοία της Δύναμης Αποστολής (Task Force) 38.

Το 1941 το ναυτικό της Ταϊλάνδης περιλάμβανε 14 πλοία παράκτια άμυνας (δύο των 2.265 τόνων, 4 πυροβόλα των 6 ιντσών και δύο μικρότερα, των 1.000 τόνων), 1 μικρό αντιτορπιλικό, 7 μεγάλα και 3 μικρά τορπιλοβόλα, 4 υποβρύχια και μερικά βοηθητικά.

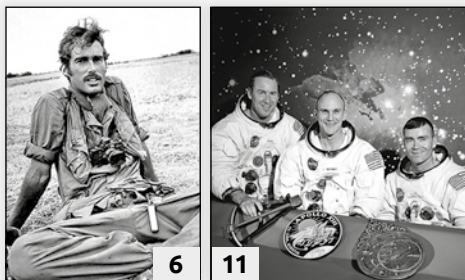
Η επόμενη γαλλοβρετανική σύγκρουση έγινε στη Συρία, που μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν γαλλικό προτεκτοράτο και είχε αποδεχτεί, όπως η πλειοψηφία των γαλλικών κτήσεων, την κυβέρνηση του Βισύ ως νόμιμη. Οι Βρετανοί ανησυχούσαν πως η Συρία μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως ενδιάμεση βάση των Γερμανο-Ιταλών, που από τα Δωδεκάνησα και την Κρήτη θα μπορούσαν να ενισχύσουν αντιβρετανικές επαναστάσεις στο Ιράκ,

όπως την αποτυχημένη του Ρασίντ Αλί τον Απρίλιο του 1941.

Μια δύναμη Βρετανών και Ελευθέρων Γάλλων δύναμη αποβιβάστηκε στη Συρία με την υποστήριξη τριών καταδρομικών και πέντε αντιτορπιλικών στις αρχές Ιουνίου. Οι Γάλλοι αντιστάθηκαν. Το γαλλικό διέθετε εκεί δύο μεγάλα αντιτορπιλικά, τρία υποβρύχια και δύο μικρότερα πολεμικά. Οι συγκρούσεις τελείωσαν με ανακωχή τρεις ημέρες αργότερα. Οι Γάλλοι έχασαν ένα τρίτο μεγάλο αντιτορπιλικό που έφερνε ενισχύσεις από τη Γαλλία και βυθίστηκε καθ' οδόν, ένα υποβρύχιο και δύο εμπορικά πλοία βυθισμένα, και τα δύο άλλα αντιτορπιλικά υπέστησαν σοβαρές ζημιές, αλλά προξένησαν σοβαρή ζημιά σε ένα βρετανικό αντιτορπιλικό, ενώ γαλλικά αεροπλάνα από χερσαία αεροδρόμια προξένησαν ζημιές σε άλλα δύο βρετανικά αντιτορπιλικά.

ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

Ο Νίκος Κ. Κυριαζής είναι καθηγητής του Οικονομικού Τμήματος Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

- 1 Ο πρόεδρος Νίξον υπογράφει διάταγμα απαγόρευσης των διαφημίσεων τσιγάρων στην αμερικανική τηλεόραση, το οποίο πρόκειται να τεθεί σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1971.
- 4 Η εφημερίδα *Έθνος* ανακοινώνει την αναστολή της κυκλοφορίας της μετά την καταδίκη σε ποινές φυλάκισης των εκδοτών της, του διευθυντή σύνταξης και του αρχισυντάκτη της, και τη συνεπακόλουθη επαπειλούμενη οικονομική της καταστροφή.
 - Ο ανατραπείς ηγέτης της Καμπότζης, πρίγκιπας Νοροντόμ Σιχανούκ, καλεί τον λαό της χώρας του σε αντίσταση κατά του δικτατορικού καθεστώτος του στρατηγού Λον Νολ.
- 5 Ο κόμης Καρλ φον Σπρέτι, πρεσβευτής της Δυτικής Γερμανίας στη Γουατεμάλα από το 1968, ανακαλύπτεται νεκρός με μια σφαίρα στον κρόταφο. Ο φον Σπρέτι (απευθείας απόγονος του Βαυαρού αρχιτέκτονα Λέο φον Κλέντσε, που διαμόρφωσε το πολεοδομικό σχέδιο της σύγχρονης Αθήνας την περίοδο του Όθωνα) είχε απαχθεί στις 31 Μαρτίου στην Πόλη της Γουατεμάλας από ακρο-

αριστερούς αντάρτες της οργάνωσης FAR. Τη δολοφονία του ακολούθησε διακοπή των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ της Δυτικής Γερμανίας και της Γουατεμάλας, ενώ ως αντίποινα τρεις ημέρες αργότερα μια ακροδεξιά παρακρατική οργάνωση δολοφόνησε έναν κομμουνιστή πολιτικό.

- 6 Αντάρτες του κινήματος Κόκκινοι Χμερ συλλαμβάνουν τον φωτογράφο Σων Φλιν (γιο του διάσημου ηθοποιού Έρολ Φλιν) και έναν συνάδελφό του. Οι δύο άνδρες κάλυπταν φωτογραφικά τις επιχειρήσεις του πολέμου του Βιετνάμ στο μέτωπο της Καμπότζης, και μετά τη σύλληψή τους εξαφανίστηκαν, θεωρούμενοι έκτοτε ως αγνοούμενοι. Το 1970 ο Φλιν κηρύχθηκε νομικά νεκρός.
- 8 Στη διάρκεια αεροπορικής επιδρομής στο εσωτερικό της Αιγύπτου ισραηλινά αεροσκάφη F4 Phantom πλήττουν με 5 βόμβες και 2 πυραύλους ένα σχολείο στο χωριό Μπακρ ελ-Μπακάρ, νότια του Πορτ Σάιντ, καταστρέφοντας το ολοσχερώς, σκοτώνοντας 46 παιδιά και τραυματίζοντας περισσότερα από 50. Η Ισραηλινή Αεροπορία είχε την εσφαλμένη εντύπωση ότι το σχολείο αποτελούσε στρατιωτική εγκατάσταση.
- 10 Με ένα δελτίο Τύπου που περιλαμβάνεται σε διαφημιστικά αντίτυπα του πρώτου ατομικού του άλμπουμ, ο Πωλ Μακάρτνεϋ ανακοινώνει την αποχώρησή του από τους Beatles.
- 11 Εκτοξεύεται το αμερικανικό διαστημόπλοιο «Απόλλων 13» με προορισμό τη Σελήνη και πλήρωμα τους αστροναύτες Τζέιμς Λόβελ, Φρεντ Χέιζ και Τζακ Σουίγκερτ. Δύο ημέρες αργότερα μια ανεπανόρθωτη βλάβη και μια συνεπακόλουθη έκρηξη στις δεξαμενές οξυγόνου προκαλεί σοβαρό πρόβλημα στο σκάφος, υποχρεώνοντας το πλήρωμα να καταφύγει στην ασφάλεια της σεληνακάτου κατά τη διάρκεια του δύσκολου ταξιδιού της επιστροφής. Χάρη στις συνδυασμένες ικανότητες των αστρο-

- ναυτών και των στελεχών του διαστημικού κέντρου στο Χιούστον, στις 17 Απριλίου το μισοκατεστραμμένο διαστημόπλοιο κατορθώνει να προσθαλασσωθεί με ασφάλεια στον Ειρηνικό Ωκεανό, κοντά στο αεροπλανοφόρο «Ιβο Τζίμα», το οποίο και περισυλλέγει τους τρεις άτυχους αστροναύτες.
- 12** Ανακοινώνεται η απόφαση του Στρατοδικείου για τα συλληφθέντα στελέχη της αντιστασιακής οργάνωσης Δημοκρατική Άμυνα. Ο καθηγητής Σάκης Καραγιωργας καταδικάζεται σε ισόβια δεσμά, ο υφηγητής Γεώργιος Αλέξανδρος Μαγκάκης σε κάθειρξη 18 ετών, ο Χαράλαμπος Πρωτοπαπάς σε κάθειρξη 10 ετών, ο φοιτητής Νίκος Κωνσταντόπουλος σε κάθειρξη 8 ετών, ο εκδότης Βίκτωρ Παπαζήσης σε κάθειρξη 5 ετών, ο οικονομολόγος Χρήστος Ροκόφυλλος σε 5ετή φυλάκιση με αναστολή, και άλλα στελέχη σε διάφορες ποινές.
- 13** Ο Μίκης Θεοδωράκης απελευθερώνεται και ταξιδεύει αυθημερόν στο Παρίσι, όπου γίνεται δεκτός από περίπου 300 άτομα, μεταξύ των οποίων η Μελίνα Μερκούρη και ο Κώστας Γαβράς. Η απελευθέρωσή του αποδίδεται στον εκδότη του γαλλικού περιοδικού *Εξπρές*, Ζαν-Ζακ Σερβάν Σρεμπέρ (που είχε έλθει γι' αυτό τον σκοπό στην Αθήνα), φαίνεται όμως ότι αποτέλεσε προϊόν προγενέστερων μυστικών διαπραγματεύσεων του Γάλλου πρωθυπουργού Ζακ Σαμπάν Ντελμάς με τη Χούντα.
- 14** Ο Αλέκος Παναγούλης μεταφέρεται σε νοσοκομείο με αναπνευστικά προβλήματα λόγω εισπνοής αναθυμιάσεων καπνού, εξαιτίας της απόπειράς του να πυρπολήσει το στρώμα στο κελλί του.
- 16** Ο Ίαν Πέισλυ, υπερσυντηρητικός προτεστάντης πάστορας και ακτιβιστής, κερδίζει 1 έδρα κατά τις επαναληπτικές τοπικές βουλευτικές εκλογές στη Βόρεια Ιρλανδία, εγκαινιάζοντας την κοινοβουλευτική του δράση υπέρ της συνέχισης της βρετανικής κυριαρχίας στη Β. Ιρλανδία που επρόκειτο να διαρκέσει έως το 2004.
- 21** Με ιδιαίτερη λαμπρότητα και τη συμμετοχή εκπροσώπων κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών κομμάτων από όλο τον κόσμο εορτάζεται στη Σοβιετική Ένωση η επέτειος των 100 ετών από τη γέννηση του Λένιν. Λίγες ημέρες νωρίτερα πάντως, με αφορμή αυτή την επέτειο, ο Ρουμάνος ηγέτης Νικολάε Τσαουσέσκου είχε καταδικάσει το δόγμα Μπρέζνιεφ περί ανάμειξης της ΕΣΣΔ σε χώρες με κομμουνιστικό καθεστώς σε περίπτωση κινδύνου για τη διατήρησή του.
- 24** Η Κίνα θέτει για πρώτη φορά σε τροχιά τεχνητό δορυφόρο, τον Ντονγκ Φανγκ Χονγκ 1, ο οποίος εκπέμπει ακατάπαυστα επί 20 ημέρες το ομώνυμο εμβατήριο («Η Ανατολή είναι Κόκκινη») που αποτελεί τον άτυπο εθνικό ύμνο της Λαϊκής Κίνας.
- 26** Γεννιέται στο Νόβο Μέστο της Σλοβενίας το γνωστό μοντέλο και σύζυγος του προέδρου Ντόναλντ Τραμπ, Μελάνια Κνάους.
- 29** Γεννιούνται ο παγκόσμιος πρωταθλητής του τέννις Αντρέ Αγκάσι (στο Λας Βέγκας) και η πολυβραβευμένη ηθοποιός **Ούμα Θέρμαν** (στη Βοστώνη).
- 30** Ο πρόεδρος Νίξον αναγγέλλει με τηλεοπτικό διάγγελμα την απόφασή του για εισβολή αμερικανικών στρατευμάτων στην Καμπούτζ με σκοπό την εκδίωξη των Βιετκόνγκ, δηλώνοντας χαρακτηρισικά: *«Προτιμώ να είμαι πρόεδρος για μία μόνο θητεία παρά να εξασφαλίσω δύο προεδρικές θητείες με τίμημα οι ΗΠΑ να γίνουν διεθνής δύναμη δεύτερης κατηγορίας και επί των ημερών μου να υποστούν την πρώτη ήττα στην ιστορία τους»*. Η απόφαση αυτή προκαλεί θύελλα αντιπολεμικών κινητοποιήσεων στα αμερικανικά πανεπιστήμια και καταγγέλλεται από τον γερουσιαστή Φουλμπράιτ, καθώς ουσιαστικά ανατρέπει προγενέστερη απόφαση του Νίξον (από τις 21 Απριλίου) για αποχώρηση 150.000 Αμερικανών στρατιωτών από το Νότιο Βιετνάμ το επόμενο δωδεκάμηνο.

Βρέθηκε ο τάφος του ιδρυτή της Ρώμης, Ρωμύλου;

Έναν υπόγειο ναό κι έναν τάφο, που πιθανώς αποτελούσε την τελευταία κατοικία του θρυλικού ιδρυτή της Ρώμης, Ρωμύλου, εντόπισαν αρχαιολόγοι κατά τις συνεχιζόμενες ανασκαφές στη Ρωμαϊκή Αγορά της ιταλικής πρωτεύουσας. Σύμφωνα με την Αλφονσίνα Ρούσο (Alfonsina Russo), διευθύντρια του αρχαιολογικού πάρκου του Κολοσσαίου, η αρχαιολογική έρευνα αποκάλυψε έναν χώρο αφιερωμένο στον πρώτο βασιλιά της Ρώμης και μια πέτρινη σαρκοφάγο, μήκους περίπου 1,4 μ. και θαμμένης σε βάθος 3 μ. κάτω από μαρμάρινο δάπεδο, που ανάγεται στον 6ο αιώνα π.Χ. «Είναι μια εξαιρετική ανακάλυψη. Το Φόρουμ (Ρωμαϊκή Αγορά) ποτέ δεν σταματά να βγάζει εντυπωσιακούς νέους θησαυρούς», δήλωσε η Ρούσο στους *Times* του Λονδίνου.

Ο υπόγειος ναός βρισκόταν κάτω από τη σκάλα εισόδου της Κουρίας, δηλαδή του κτιρίου όπου συνεδρίαζε η Ρωμαϊκή Σύγκλητος. Σύμφωνα με τη δρ Ρούσο, παλιότεροι μελετητές θεωρούσαν ότι ο βωμός του ναού είχε τοποθετηθεί στο σημείο όπου οι αρχαίοι Ρωμαίοι πίστευαν ότι είχε ταφεί ο Ρωμύλος, ωστόσο στη σαρκοφάγο δεν βρέθηκαν οστά ή άλλα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας. Ένα άλλο, εξίσου ενδιαφέρον, στοιχείο είναι πως η ανακάλυψη έγινε κοντά στο *Lapis Niger*, έναν αρχαίο ναό της Ρωμαϊκής Αγοράς, που ανακαλύφθηκε το 1899 και φέρει επιγραφή στα αρχαία ελληνικά, η οποία προειδοποιεί ότι ο ιερός χώρος δεν πρέπει να διαταραχθεί.

Οι... κανίβαλοι του Κολόμβου

Την ακρίβεια του ισχυρισμού του Χριστόφορου Κολόμβου ότι, όταν έφτασε στις Μπαχάμες το 1492, συνάντησε, μεταξύ άλλων, τη φυλή ανθρωποφάγων Καρίμπα ή Κανίμπα (απ' όπου προέρχεται ο όρος «κανιβαλισμός») εξετάζουν τέσσερις ερευνητές αμερικανικών πανεπιστημίων σε πρόσφατη μελέτη τους στην επιστημονική επιθεώρηση *Scientific Reports*.

Οι Καρίμπα ήταν φυλή του βορειοδυτικού Αμαζονίου, που από τον 8ο αιώνα αποίκησαν αρκετά νησιά της Καραϊβικής, αλλά έως σήμερα δεν υπήρχε κανένα ιστορικό ή επιστημονικό στοιχείο που να επιβεβαιώνει ότι είχαν φτάσει και έως τις Μπαχάμες.

Εντούτοις, μελετώντας περισσότερα από εκατό κρανία από την περιοχή, μεταξύ του 8ου και του 16ου αιώνα, οι επιστήμονες συμπεράναν ότι μέλη της φυλής των Καρίμπα είχαν πράγματι φτάσει στις Μπαχάμες ήδη από το έτος 1000. Όπως αναφέρουν, οι Καρίμπα διέσχισαν τη θάλασσα και έφτασαν στο νησί Ισπανιόλα –όπου σήμερα βρίσκεται η Αϊτή και η Δομινικανή Δημοκρατία– γύρω στο 800 μ.Χ., προτού συνεχίσουν την εξάπλωσή τους προς την Τζαμάικα και τις Μπαχάμες. Εκεί συναντήθηκαν με τη φυλή των Αραουάκ και υπολογίζεται ότι, περίπου, δύο αιώνες αργότερα άρχισε η μεταξύ τους πολεμική σύγκρουση.

Σημειώνεται ότι, στα ημερολόγια του, ο Κολόμβος έγραφε ότι ο πληθυσμός του νησιού αποτελούνταν από τους Αραουάκ, που ήταν «οι καλύτεροι άνθρωποι στον κόσμο» και τους «τρομακτικούς» Κανίμπα (Καρίμπα).

Οι τοίχοι με τα κόκαλα

Ένα μοναδικό για την περιοχή της Φλάνδρας εύρημα αποκάλυψαν οι αρχαιολόγοι στη διάρκεια εργασιών για τη δημιουργία ενός νέου κέντρου υποδοχής των επισκεπτών στον καθεδρικό ναό της Γάνδης, Άγιο Μπάβο.

Συγκεκριμένα, εντόπισαν υπόγειους χώρους με τοίχους κατασκευασμένους αποκλειστικά από ανθρώπινα οστά, που προέρχονται από μηρούς και κνήμες ενηλίκων προσώπων, ενώ το διάστημα μεταξύ των τοίχων αυτών είναι γεμάτο από ανθρώπινα κρανία. Όλα τα οστά χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα, αλλά σύμφωνα με τους επιστήμονες οι τοίχοι κατασκευάστηκαν τον 17ο ή 18ο αιώνα. Δεδομένου ότι σε πολύ μικρή απόσταση υπήρχε νεκροταφείο, κατά το επικρατέστερο σενάριο οι τοίχοι κατασκευάστηκαν με κόκαλα από τάφους, οι οποίοι καταστράφηκαν προκειμένου να δημιουργηθεί χώρος για διάνοιξη νέων. Ωστόσο, καθώς οι πιστοί πίστευαν στην ανάσταση του σώματος, τα κόκαλα αυτά δεν μπορούσαν να πεταχτούν και για τον λόγο αυτό επαναχρησιμοποιήθηκαν αργότερα για τη δημιουργία των συγκεκριμένων χώρων, που αποτελούσαν ένα είδος οστεοφυλακίου.

Παρόμοια ευρήματα έχουν βρεθεί στο Παρίσι, στη Ρώμη ή στη (σημερινή) Τσεχία, αλλά είναι η πρώτη φορά που εντοπίζεται κάτι παρόμοιο σε αυτή την περιοχή του Βελγίου.

Πάντως, όπως διευκρινίζεται από την επισημονική ομάδα, το συγκεκριμένο εύρημα «δεν θα γίνει τουριστικό αξιοθέατο» και «τα οστά θα μεταφερθούν σε άλλο σημείο».

Το ασφαλέστερο πολεμικό κράνος της σύγχρονης ιστορίας

Τα γαλλικά κράνη, τύπου Adrian, που χρησιμοποιήθηκαν στις μάχες των χαρακωμάτων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο πρόσφεραν μεγαλύτερη ασφάλεια στους στρατιώτες σε σύγκριση με τα κράνη που χρησιμοποιεί σήμερα ο αμερικανικός στρατός!

Στο εντυπωσιακό αυτό συμπέρασμα κατέληξαν ερευνητές βιοϊατρικής τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Ντιουκ (ΗΠΑ), μετά από συγκριτική μελέτη τους σε τέσσερα διαφορετικά κράνη: το στρογγυλό, χωρίς προεξοχές, Brodie που χρησιμοποιούσαν πριν από έναν αιώνα οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί στρατιώτες, το γερμανικό Stahlhelm, το γαλλικό Adrian και το σημερινό του αμερικανικού στρατού. Κατά τους επιστήμονες, ο τραυματισμός στο κεφάλι αποτελούσε μία από τις κύριες αιτίες απωλειών στο μέτωπο και το κράνος Adrian, μολονότι δεν προστάτευε επαρκώς από σφαίρα τουφεκιού ή μυδραλιοβόλου, διέθετε στην κορυφή του ένα πρόσθετο μεταλλικό κομμάτι προορισμένο να περιορίσει τις συνέπειες από μεταλλικά θραύσματα αλλά και από το «σοκ» της έκρηξης. «Τα σύγχρονα στρατιωτικά κράνη δεν προστατεύουν καλύτερα τον εγκέφαλο από το ωστικό κύμα μιας έκρηξης σε σύγκριση με εκείνα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου» υπογραμμίζουν χαρακτηριστικά σε σχετική ανακοίνωσή τους.

Μάλιστα, οι δοκιμές που πραγματοποιήσαν έδειξαν ότι ο κίνδυνος πρόκλησης σοβαρών βλαβών στο κεφάλι ήταν 50% χωρίς κράνος, λιγότερος από 10% με το γερμανικό και το βρετανικό, 5% με το σύγχρονο αμερικανικό και μόλις 1% με το γαλλικό κράνος.

Ελισάβετ Τσακανικά

Αγωνιστές του 1821 μετά την Επανάσταση

Εκδόσεις Ασίνη, 2019, ΣΕΛ.: 314, ΤΙΜΗ: 15,00 €

Το 1821 θα αποκτήσει εξέχουσα θέση στο νέο ελληνικό κράτος, όχι μόνο γιατί συνεισέφερε στο χτίσιμό του, αλλά κυρίως για όσα

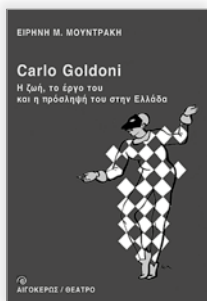
αναμένεται να συνεισφέρει στη μελλοντική του δόξα. Οι νεότεροι Έλληνες όφειλαν να λογοδοτούν νοερά στους ήρωες του εθνικού Αγώνα για το κατά πόσο προώθησαν το έργο που ξεκίνησαν οι τελευταίοι. Η Επανάσταση παρουσιάζεται ως μια υπόθεση που προ-παρασκευάστηκε και πραγματοποιήθηκε από όλα τα συστατικά στοιχεία του έθνους: από τις πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές, πνευματικές, θρησκευτικές ελίτ, καθώς και από τον απλό λαό. Ακόμα και οι φαναριώτες «δραγουμάνοι και προεστώτες» παίρνουν τη θέση τους στο εθνικό ηρώο, παρά τον γενικό αντιφαναριωτικό προσανατολισμό που διακρίνει την οθωνική κοινωνία και τον οποίο συμμερίζεται πιθανότατα και ο ίδιος ο αυτοχθονιστής πολιτικός. Πέρα από τον συμφιλιωτικό λόγο του κράτους, όμως, και οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές της Επανάστασης ξεχνούν επιλεκτικά τις διαφορές τους προκειμένου να υπερασπιστούν τον τίτλο του «Αγωνιστή» απέναντι στο ξένο στοιχείο, το οποίο εκπροσωπούν αρχικά οι Βαυαροί και στη συνέχεια οι ετερόχθονες.

Σαράντα χρόνια μετά τον θάνατό του, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, μια από τις πλέον αμφιλεγόμενες φυσιογνωμίες του Αγώνα αποκαθίσταται στον βαθμό του αντιστρατήγου και τα οστά του ενταφιάζονται με κάθε επισημότητα. Διαφωτιστικό ως προς την διαδικασία παραγωγής εθνικών συμβόλων είναι και το παράδειγμα του πατριάρχη Γρηγορίου Ε', ο οποίος αν και πολέμιος της Ελληνικής Επανάστασης «εκτοπίζει» τελικά άλλους ιερωμένους. Η μετακομιδή των οστών του, –την οποία οι Βαυαροί είχαν αρνηθεί επίμονα–, η

ανέγερση ανδριάντα του στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου και η εκφώνηση ωδής προς τιμήν του από το Αριστοτέλη Βαλαωρίτη κατά τον εορτασμό των πενήντα χρόνων από την Επανάσταση αποτελούν ορόσημο σε αυτή τη διαδικασία αποκατάστασης.

Το εξαιρετικού ενδιαφέροντος, ως πρωτότυπου στην έρευνα, βιβλίο της Ελισάβετ Τσακανικά εξετάζει την τύχη των Αγωνιστών κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων ζωής του ελληνικού βασιλείου (καλύπτει την περίοδο της βαυαρικής αντιβασιλείας, την απόλυτη μοναρχία του βασιλιά Όθωνα, την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου, τη Συντακτική Εθνοσυνέλευση και τα πρώτα χρόνια εφαρμογής του κοινοβουλευτισμού): τη συζήτηση γύρω από τα κριτήρια ιεράρχησης τους: τη διαχείριση της δημόσιας εικόνας τους: τις μεταξύ τους έριδες και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ομονούσαν τη συμβολή τους στη διαμόρφωση ενός αντιδυτικού πνεύματος με ποικίλες εκφάνσεις (αντιβαυαρισμός, αυτοχθονισμός, αντιφαναριωτισμός): τις ιδεολογικές και πολιτικές παραμέτρους που συντέλεσαν στη διαμόρφωση του ιδεοτύπου του Αγωνιστή, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους ο ιδεότυπος αυτός συνεισέφερε στη σφυρηλάτηση της εθνικής ταυτότητας.

Η διάλυση των ατάκτων στρατευμάτων της Επανάστασης, οι εσωτερικοί εχθροί του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και η δική του, η προσπάθεια προσέγγισης των Βαυαρών από τους Αγωνιστές, ο αντιβαυαρισμός, η δαιμονοποίηση των Φαναριωτών και οι διαμάχες μεταξύ των πρωταγωνιστών της Επανάστασης είναι μερικά μόνο από τα στιγμιότυπα μιας ταραχόδους και συναρπαστικής εποχής, κατά την οποία οι Αγωνιστές αναζητήσαν τρόπους προσαρμογής στο νεοσύστατο κράτος, επωφελούμενοι από την –εθνικά αναγκαία– μνημειοποίηση του 1821.

Ειρήνη Μ. Μουντράκη

Carlo Goldoni

Η ζωή, το έργο του και η πρόσληψή του στην Ελλάδα

Εκδόσεις Αιγόκερως, ΣΕΛ.: 652, ΤΙΜΗ: 26,50 €

Ο Κάρλο Γκολντόνι (1707-1793), γέννημα της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, έζησε την παρακμή της πόλης του αλλά και την παρακμή της *commedia dell'arte*, όταν πια οι θεατρικοί κουρασμένοι κατέφευγαν σε άνευρες και δίχως έμπνευσης μιμήσεις καθώς και σε χυδαιότητες.

Αντιδρώντας σε αυτή την κατάσταση, επεχείρησε την αναμόρφωση της *commedia dell'arte* και κατ' επέκταση ολοκλήρου του ιταλικού θεάτρου. Γράφοντας αρχικά και ο ίδιος σενάρια, διαπίστωσε το χαμηλό επίπεδο των ηθοποιών και έτσι στη συνέχεια προχώρησε στη συγγραφή ολόκληρου του διαλόγου αλλά και των σκηνικών οδηγιών, ενώ κατήργησε για πρώτη φορά τη χρήση των μασκών, υποστηρίζοντας πως ο ηθοποιός μπορεί να γίνει πιο πειστικός και άμεσος, όταν έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει και τις εκφράσεις των ματιών του.

Ο Γκολντόνι τρεις αιώνες τώρα παρών στις σκηνές του κόσμου, ήταν και είναι στο επίκεντρο της μελέτης, της σκηνοθετικής έρευνας και του πειραματισμού.

Η Βενετία που γέννησε και καθόρισε τον συγγραφέα, το θέατρο της εποχής του, η περιπετειώδης ζωή του, η δραματουργία του, οι ριζικές καινοτομίες του που αναμόρφωσαν το θέατρο και οι αντιδράσεις που προκάλεσαν οι μεταρρυθμίσεις του. Η παρουσία του στις σκηνές της Ιταλίας τον 18ο και 19ο αιώνα καθώς και ο επαναπροσδιορισμός του στον 20ό αιώνα.

Η παράλληλη πρόσληψή του στην υπόλοιπη Ευρώπη και οι διαφορετικές σκηνοθετικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν, με κυρίαρχες εκείνες των Στανισλάφσκι στη Ρωσία, του Κοπώ στη Γαλλία και του Ράινχαρτ στην Αυστρία.

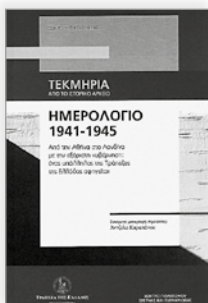
Η πρόσληψη του Γκολντόνι στην Ελλάδα συμβαδίζει με την εκ νέου εισαγωγή του θεάτρου στον ελληνικό χώρο.

Αν και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές πόλεις το θέατρο σιγά-σιγά ξαναγεννιόταν από τις στάχτες του ήδη από τον 10ο αιώνα, στην Ελλάδα η αναγέννησή του καθυστέρησε αρκετά και συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τον νεοελληνικό Διαφωτισμό. Με την πρόσληψη του ρεύματος του Διαφωτισμού και την εισροή των φιλελεύθερων ιδεών της ευρωπαϊκής σκέψης συμπίπτει και συνδέεται και η πρόσληψη του Ιταλού δραματουργού στον ελληνικό χώρο.

Η Ειρήνη Μουντράκη –θεατρολόγος, κριτικός θεάτρου–, μετά από πολύχρονη έρευνα στα πλαίσια διδακτορικής διατριβής, με αντικείμενο τον Κάρλο Γκολντόνι, εκτός από μια εξαντλητική και τεκμηριωμένη βιογραφία του προσφέρει μια συνολική προσέγγιση της παρουσίας του στον ελληνικό χώρο.

Ένα ταξίδι που ξεκινάει τον 18ο αιώνα μέσα από τις πρώτες μεταφράσεις έργων του, συνεχίζει με τις πρώτες σκηνικές δοκιμές του 19ου αιώνα, την καθιέρωσή του μέσα από τις παραστάσεις του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου και του Εθνικού Θεάτρου τον 20ό αιώνα, τις σκηνοθεσίες στο εξωτερικό και τον αντίκτυπό τους στην Ελλάδα, καταγράφοντας τους εγχώριους σκηνοθετικούς προβληματισμούς και καταλήγοντας στις σύγχρονες σκηνοθετικές προσεγγίσεις του 21ου αιώνα.

Πρόκειται για μοναδική στο είδος, κυριολεκτικά υποδειγματική μονογραφία, που δεν προσφέρει μόνο μια πλήρη εικόνα της βιογραφίας και εργογραφίας του Ιταλού δραματουργού Κάρλο Γκολντόνι, αλλά και μια σχολαστική καταγραφή και ανάλυση όλων των παραστάσεων στην ελληνική σκηνή.

Σωκράτης Κοσμίδης Ημερολόγιο 1941-1945

Από την Αθήνα στο Λονδίνο με την εξόρυστη κυβέρνηση:
ένας υπάλληλος της Τράπεζας της Ελλάδος αφηγείται

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Άντζελα Καραπάνου

Εκδόσεις Τράπεζα της Ελλάδος, 2019, ΣΕΛ.: 272, ΤΙΜΗ: 14,00 €

Ο Σωκράτης Κοσμίδης ήταν ένας από τους τρεις υπαλλήλους της Τράπεζας της Ελλάδος που δέχθηκαν να ακολουθήσουν την Διοίκηση της Τράπεζας και την κυβερνηση Τσουδερού στο εξωτερικό. Διέφυγε από την Κρήτη για την Αίγυπτο, μαζί με τον βασιλιά Γεώργιο Β' και την συνοδεία του. Ταξίδεψε μέχρι τη Νότια Αφρική, όπου είχαν καταλήξει τα αποθέματα του ελληνικού χρυσού, για να συνεχίσει έως το Λονδίνο, όπου εγκαταστάθηκε μέχρι το τέλος του πολέμου. Υπηρέτησε παράλληλα ως γραμματέας του πρωθυπουργού και υπάλληλος του Υπουργείου Οικονομικών υπεύθυνος για την διεκπεραίωση των οικονομικών υποχρεώσεων της κυβέρνησης.

Το ημερολόγιο του Κοσμίδη ξεκινά στις 17 Απριλίου 1941, λίγες μέρες μετά την εκδήλωση της γερμανικής επίθεσης και εκτείνεται έως τις 26 Ιανουαρίου 1945, οπότε ο συντάκτης του επιστρέφει στην απελευθερωμένη Ελλάδα. Κρήτη, Αίγυπτος, Νότιος Αφρική και Λονδίνο ήταν οι σταθμοί της τετράχρονης πορείας του Κοσμίδη που καλύπτεται στο ημερολόγιό του.

Λόγω της ιδιότητας του Κοσμίδη, όχι μόνο ως αυτόπτη μάρτυρα αλλά κυρίως ως προσώπου με ενεργό συμμετοχή, ξεχωρίζει μεταξύ των θεμάτων που αναφέρονται η μεταφορά και τύχη του ελληνικού χρυσού. Με τακτικές, εκτενείς εγγραφές, ο Κοσμίδης δίνει όλο το χρονικό της «κινηματογραφικής» αποστολής, παραθέτοντας σημαντικά στοιχεία και λεπτομέρειες, που σε συνδυασμό με τις δημοσιευμένες αναμνήσεις των πρωταγωνιστών και τα σχετικά αρχειακά τεκμήρια συμπληρώνουν την εικόνα των γεγονότων.

Στις πολυάριθμες εγγραφές του ημερολογίου κυριαρχεί η περιγραφή των γεγονό-

των που ο συντάκτης του ζει, καθώς και η αναφορά των εξελίξεων, στις οποίες και ο ίδιος, στον βαθμό που του αναλογεί, συμμετέχει. Η μεταφορά και η τύχη του ελληνικού χρυσού, οι κυβερνητικές ενέργειες για την αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης στην κατεχόμενη Ελλάδα, οι διπλωματικές επαφές και οι διεργασίες για τη μεταπολεμική διακυβέρνηση είναι τα θέματα που κυριαρχούν. Καθώς όμως πρόκειται για μια απόλυτα προσωπική κατάσταση, τα στοιχεία αυτά συμπλέκονται με σκέψεις και συναισθήματα που δίνουν έναν πιο εσωτερικό τόνο στο κείμενο: αγωνία για το μέλλον, ανησυχία για φίλους και συγγενείς στην πατρίδα, νοσταλγία, φόβοι και ελπίδες, απογοήτευση και αισιοδοξία, διατυπωμένα με ειλικρίνεια και αμεσότητα, κάνουν εύληπτο και κατανοητό το βίωμα του πολέμου.

Έντονα φορτισμένες είναι οι κρίσεις του Κοσμίδη για τον εχθρό. Οι διατυπώσεις του για τους Ιταλούς και τους Γερμανούς είναι αναμενόμενα απαξιωτικές και απηχούν οργή και θυμό. Γι' αυτόν, ο συγκεκριμένος πόλεμος είναι μάχη του πολιτισμού κατά της βαρβαρότητας. Αναφερόμενος στην Ιταλία, θεωρεί την ήττα της στον ελληνοϊταλικό πόλεμο απόδειξη της γελοιοποίησής της. Όσον αφορά τη Γερμανία, ο λόγος του είναι αισθητά πιο οξύς και οι χαρακτηρισμοί του σκληροί. Οι Γερμανοί επικρίνονται για μεγαλομανία, έλλειψη ηθικής και δικαίου και άκρατη επιθετικότητα.

Η γραφή του επιμελημένη, χωρίς ίχνος επιτήδευσης, λιτή, περιγραφική, χωρίς ρητορικές εξάρσεις και διάθεση λογοτεχνικότητας, μας μεταφέρει στα χρόνια του πολέμου, προσφέροντας στους αναγνώστες με χιούμορ και οξυδέρκεια το άρωμα και την ατμόσφαιρα της εποχής.

Κούλα Κασιμάτη Η Αλεξάνδρεια των Κυθρίων (18ος-20ός αιώνας)

Εκδόσεις Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2019,
ΣΕΛ.: 499, ΤΙΜΗ: 30,00 €

Τα Κύθηρα κατατάσσονται στους τόπους αποστολής μεταναστών και μόνο σε

ελάχιστες περιπτώσεις έγιναν τόπος υποδοχής τους. Στη μακραινών Ιστορία τους οι εκκρές προς τα κέντρα που αποτελούσαν οικονομική δύναμη σε κάθε εποχή είναι σημαντικές και επηρέασαν την οικονομική και κοινωνική ζωή όχι μόνο των μετακινουμένων ατόμων αλλά και της κυθηραϊκής κοινωνίας στο σύνολό της. Οι προορισμοί κατά τον 19ο αιώνα ήταν η Σμύρνη, η Αίγυπτος (κυρίως η Αλεξάνδρεια), η Κωνσταντινούπολη και η Βραΐλα. Έως το τέλος του 19ου αιώνα η Αλεξάνδρεια, η Κωνσταντινούπολη και η Σμύρνη ήταν πόλεις-λιμάνια που δέσποζαν στην Ανατολική Μεσόγειο· εκεί εγκαταστάθηκαν Έλληνες και δημιούργησαν ανθηρές κοινότητες και εμπορικά κέντρα σε αυτό το κομμάτι της Μεσογείου. Οι Κυθήριοι, ακολουθώντας τα ρεύματα της εποχής με εργατικότητα και πείσμα για να ξεφύγουν από τη φτώχεια και τη μίζερη ζωή του νησιού, έφυγαν μόνοι με την προσδοκία να εργαστούν για να βοηθήσουν τον εαυτό τους, την οικογένεια που άφησαν πίσω τους την ιδιαίτερη πατρίδα τους.

Η Αίγυπτος, ιδιαίτερα η Αλεξάνδρεια, αποτέλεσαν τόπο προορισμού και εγκατάστασης Ελλήνων ήδη από την εποχή των Πτολεμαίων και η παρουσία τους συνεχίστηκε στα χρόνια της Ρωμαϊκής και Βυζαντινής εποχής όπως και στα χρόνια των Αράβων. Κατά τον 17ο αιώνα καταγράφεται περιορισμένος αριθμός τεχνιτών, εμπόρων και ιεραποστόλων σ' αυτή τη χώρα. Για τον 19ο αιώνα, ήταν ένας πρόσφορος τόπος προσέλκυσης μεταναστών. Βρισκόταν στον δρόμο της ανάπτυξης και η γειννίαση με τη χώρα μας οδηγούσε τα ελληνικά πλοία

προς το λιμάνι της Αλεξάνδρειας και καθιστούσε τη μετακίνησή τους σχετικά εύκολη. Έτσι εξηγείται γιατί τα πρώτα χρόνια οι Κυθήριοι εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Αλεξάνδρεια, που προσφερόταν για την αναζήτηση καλύτερης ζωής.

Το οδοιπορικό των Κυθρίων στην Αλεξάνδρεια από τον 18ο έως τον 20ό αιώνα μάς αποκαλύπτει μια δυναμική πληθυσμιακή ομάδα με ενδιαφέρουσες πτυχές στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Αιγύπτου. Αντικείμενο της έκδοσης αποτέλεσαν:

α) η παρουσία των Ελλήνων στην Αίγυπτο και την Αλεξάνδρεια και η δράση τους στον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα με έμφαση στην Ελληνική Κοινότητα Αλεξανδρείας· β) οι ροές και οι διαδρομές των πρώτων Κυθρίων σ' αυτή την πόλη· γ) η δράση της Κυθηραϊκής Αδελφότητας Αλεξανδρείας· δ) στοιχεία Κυθρίων βασιζόμενα στις άδειες ταφής αυτήν την περίοδο· ε) στάσεις, διαθέσεις και αξιολόγηση των Κυθρίων για τη ζωή τους στην Αλεξάνδρεια και στ) η ζωή και το έργο δέκα επιφανών Κυθρίων που συνδέονται με την Αλεξάνδρεια των οποίων η παρουσία και η δράση απέκτησαν υπερτοπική εμβέλεια, ενώ ο ευεργετισμός τους προς τον γενέθλιο τόπο αποτελεί πρότυπο κοινωνικής ευαισθησίας για τους μεταγενέστερους.

Μέχρι σήμερα δεν είχε εμφανισθεί κάποια συστηματική μελέτη για τη μετανάστευση των Κυθρίων στην Αλεξάνδρεια. Η Κούλα Κασιμάτη –ομότιμη καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο–, προσφέρει μια ολιστική προσέγγιση των διαδρομών των μεταναστών, των δραστηριοτήτων και της ζωής τους εκεί. Η βελτιωμένη και συμπληρωμένη επανέκδοση του βιβλίου της συμβάλλει τα μέγιστα στην έρευνα της ελληνικής διασποράς.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

- 1 Ηγέτης αμφιλεγόμενου κινήματος με ληστρική δράση στην Πάτρα το 1847
- 2 Σώμα ατάκτων πολεμιστών του Βυζαντίου
- 3 Η πατρίδα του επιγραμματοποιού Σιμωνίδη – Φορούσε ο αντιβασιλέας Δαμασκηνός
- 4 ... Μάνου, ίδρυσε το Ελληνικό Χορόδραμα – Αρχικά τροτοκιστικής νεολαίας
- 5 Ένας Λουδοβίκος – Δεν το αποχωρίζοταν ο Τσόρτσιλ
- 6 Ήταν ο πατέρας της καγκελαρίου Μέρκελ
- 7 Όπλα εκτόξευσης κροτίδων – Επιμελητήριο της Αθήνας (αρχικά)
- 8 Σκέψη που βασίζεται σε ενδείξεις (γεν.)
- 9 Νομπελίστρια της λογοτεχνίας – Διάσημος ναζιστής
- 10 Άρθρο (πληθ.) – Πρώην γενικός γραμματέας του γαλλικού ΚΚ
- 11 Στρατιωτική σχολή (αρχικά) – Βιβλικό πρόσωπο πατέρας του προφήτη Δαβίδ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2								■	
3			■		■				
4						■			
	■	5		■					
6								■	
7					■				■
8								■	
9							■		
10		■		■					
11			■						

ΚΑΘΕΤΑ

- 1 Δήμαρχος Λαμιέων, υπουργός και πρόεδρος της Βουλής
- 2 ... πτερόνεντα, «φτερωτά λόγια» – Υπάρχουν και Σκανδιναβικές
- 3 Πρωτεργάτης του ήταν ο Γάλλος ζωγράφος Γκουστάβ Κουρμπέ
- 4 Αραβικό άρθρο – Ευρωπαϊκή χώρα της ζώνης του ευρώ
- 5 Έγιναν ταυτόχρονα μέλη του η Ελλάδα και η Τουρκία – ... Κεραμικόν, αρχαίος αττικός δήμος
- 6 Ίδια σύμφωνα – Γνωστή η μάχη της για την πρωτόγνωρη χρήση χημικών – Υπεύθυνο για γεωλογικές μελέτες (αρχικά)
- 7 Το παλαιότερο θέρετρο της γαλλικής Ριβιέρας – Όργανο αριθμητικής (με άρθρο)
- 8 Δυναμικές και πεισματάρες γυναίκες – Συνεχόμενα στο αλφάβητο
- 9 Τίτλος ευγενείας – Αρχικά μισητής αστυνομίας
- 10 Δημοφιλής μουσικοσυνθέτης από τους πρωτεργάτες του «Νέου Κύματος» – Αρχαίο σαν

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΜΑΡΤΙΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: 1. ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ 2. ΙΟΡΔΑΝΙΑ 3. ΖΕΙ-ΛΙΡΕΤΑ 4. ΕΡΑΣΜΟΣ-ΣΙ 5. ΝΟ-ΓΥΝΕΡΙΟ 6. ΑΟΡ - ΝΟΡ 7. ΑΣΟΥΑΝ - ΜΕΙ 8. ΡΡ -ΑΜΦΙΑ 9. ΥΕΤΟΣ - ΝΑΟΣ 10. ΕΔΕΣΣΑ 11. ΡΕΣ - ΕΡΜΑΙΟ ΚΑΘΕΤΑ: 1. ΑΪΖΕΝΧΑΟΥΕΡ 2. ΝΟΕΡΟ - ΕΔΕ 3. ΤΡΙΑ - ΑΟΡΤΕΣ 4. ΙΔ - ΣΓΟΥΡΟΣ 5. ΠΑΛΜΥΡΑ - ΝΑ - ΑΡ 6. ΑΝΙΟΝ - ΝΑ - ΑΡ 7. ΤΙΡΣΕΝ - ΜΝ 8. ΡΑΕ - ΡΟΜΦΑΙΑ 9. ΤΣΙΡΕΙΟ 10. ΣΚΑΙΟ - ΙΑΣΙΟ